

National Curriculum Statement (NCS)

Curriculum and Assessment Policy Statement

CAPS

STRUCTURED. CLEAR. PRACTICAL

HELPING TEACHERS UNLOCK THE POWER OF NCS

**Foundation Phase
Grades R-3**

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**TSHITATAMENNDE TSHA PHOLISI TSHA KHARIKHULAMU
NA U LINGA
GIREIDI YA T-3**

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI

Department of Basic Education

222 Struben Street
Private Bag X895
Pretoria 0001
South Africa
Tel: +27 12 357 3000
Fax: +27 12 323 0601

120 Plein Street Private Bag X9023
Cape Town 8000
South Africa
Tel: +27 21 465 1701
Fax: +27 21 461 8110
Website: <http://www.education.gov.za>

© 2011 Department of Basic Education

ISBN: 978-1-4315-0406-0

Design and Layout by: Ndabase Printing Solution

Printed by: Government Printing Works

FOREWORD BY THE MINISTER

Our national curriculum is the culmination of our efforts over a period of seventeen years to transform the curriculum bequeathed to us by apartheid. From the start of democracy we have built our curriculum on the values that inspired our Constitution (Act 108 of 1996). The Preamble to the Constitution states that the aims of the Constitution are to:

- heal the divisions of the past and establish a society based on democratic values, social justice and fundamental human rights;
- improve the quality of life of all citizens and free the potential of each person;
- lay the foundations for a democratic and open society in which government is based on the will of the people and every citizen is equally protected by law; and
- build a united and democratic South Africa able to take its rightful place as a sovereign state in the family of nations.

Education and the curriculum have an important role to play in realising these aims.

In 1997 we introduced outcomes-based education to overcome the curricular divisions of the past, but the experience of implementation prompted a review in 2000. This led to the first curriculum revision: the *Revised National Curriculum Statement Grades R-9* and the *National Curriculum Statement Grades 10-12* (2002).

Ongoing implementation challenges resulted in another review in 2009 and we revised the *Revised National Curriculum Statement* (2002) to produce this document.

From 2012 the two 2002 curricula, for *Grades R-9* and *Grades 10-12* respectively, are combined in a single document and will simply be known as the *National Curriculum Statement Grades R-12*. The *National Curriculum Statement for Grades R-12* builds on the previous curriculum but also updates it and aims to provide clearer specification of what is to be taught and learnt on a term-by-term basis.

The *National Curriculum Statement Grades R-12* accordingly replaces the Subject Statements, Learning Programme Guidelines and Subject Assessment Guidelines with the

- (a) Curriculum and Assessment Policy Statements (CAPS) for all approved subjects listed in this document;
- (b) *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12*; and
- (c) *National Protocol for Assessment Grades R-12*.

A handwritten signature in black ink, appearing to read "Motshekga".

**MRS ANGIE MOTSHEKGA, MP
MINISTER OF BASIC EDUCATION**

ZWI RE NGOMU

KHETHEKANYO YA 1: U DIVHADZA TSHITATAMENNDE TSHA PHOLISI TSHA KHARIKHULAMU NA U LINGA	3
1.1 Siangane	3
1.2 Nyangaredzo.....	3
1.3 Ndivhonyangaredzi ya Kharikhulamu ya Afrika Tshipembe	4
1.4 U avhela tshifhinga	6
1.4.1 Vhuimo ha Mutheo.....	6
1.4.2 Vhuimo ha Vhukati.....	7
1.4.3 Vhuimo ha Ntha	7
1.4.4 Gireidi ya 10-12.....	8
KHETHEKANYO YA 2 U DIVHADZA NYAMBO.....	9
2.1 Luambo Iwa Hayani Gireidi ya T- 3 Marangaphanda	9
2.2 Maitele o tanganelanaho.....	9
2.3 Kuavhele kwa tshifhinga	9
2.4 U linga	11
2.5 U thetshelesa na u amba	12
2.6 Tshifhinga tsha u tou fombe kha u vhala na u rwala	13
2.7 U rwala	22
2.8 Gireidi R (Gireidi ya u Tanganedza (Gireidi ya T).....	23
KHETHEKANYO YA 3: PULANE DZA MAGUDISWA NA U FUNZA U ITELWA ZWIKILI ZWA LUAMBO.....	26
3.1 Gireidi ya T: Tshivenda Luambo Iwa Hayani	39
3.2 Gireidi ya 1: Tshivenda Luambo Iwa Hayani.....	65
3.3 Gireidi ya 2: Tshivenda Luambo Iwa Hayani.....	91
3.4 Gireidi ya 3: Tshivenda Luambo Iwa Hayani.....	117
GULOZARI.....	142

KHETHEKANYO YA 1: TSHITATAMENNDE TSHA PHOLISI TSHA KHARIKHULAMU NA U LINGA TSHA LUSHAKA TSHA LUAMBO LWA HAYANI GIREIDI YA 10-12

1.1 Siangane

Tshitatamennde tsha Kharikhulamu ya Lushaka tsha Gireidi ya T-12 (TKL NCS)) tshi ṭalutshedza pholisi nga ha kharikhulamu na u linga kha miñwaha ya u dzhena tshikolo. Gireidi ya T nga Tshivenda ndi Gireidi ya u Tanganedza (Gireidi ya T).

U itela u khwinisa kufunzele kwa kharikhulamu iyi, ho shandukiswa Tshitatamennde tsha Kharikhulamu ya Lushaka hune tshanduko dza ḋo thoma u shuma nga ḋwedzi wa Phando 2012. Ho bveledzwa ḥiñwalwa ḥa Tshitatamennde tsha Pholisi tsha Kharikhulamu na u Linga tsha Lushaka ḥiñhihi ḥi pfeseseaho hu u itela uri therò iñwe na iñwe i vhe na ḥiñwalwa ḥayo. Ḫiñwalo ḫiñwalo ya u shuma vhuimoni ha mañwalwa a kale ane a nga sa zwitatamennde zwa therò dzothe, Tsumbamaitele a Mbekanyamushumo ya u Guda na Tsumbamalingele a Therò u bva kha Gireidi ya T-12.

1.2 Nyangaredzo

- (a) *Tshitatamennde tsha Kharikhulamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya T - 12 (Phando 2012)* tsho imela mulayo wa u guda na u funza kha zwikolo zwa Afrika Tshipembe nahone tsho imela zwi tevhelaho:
 - (i) Tshitatamennde tsha Kharikhulamu na u Linga tsha Lushaka tsha therò iñwe na iñwe yo randelwaho;
 - (ii) Ḫiñwalo ḥa pholisi, Pholisi ya Lushaka malugana na ḥodea dza mbekanyamushumo na u aluswa ya Tshitatamennde tsha Kharikhulamu ya Lushaka Gireidi ya T-12; na
 - (iii) Ḫiñwalo ḥa pholisi, Phurothokhoło ya Lushaka ya u Linga ya Gireidi T-12 (Phando 2012).
- (b) *Tshitatamennde tsha Kharikhulamu ya Lushaka tsha Gireidi ya T - 12 (Phando 2012)* tshi ima vhudzuloni ha zwitatamennde zwa kharikhulamu ya lushaka zwivhili zwine zwa khou shumiswa zwa zwino, zwine zwa vha
 - (i) *Tshitatamennde tsha Kharikhulamu tsha Lushaka tsho Khwinifhadzwaho tsha Gireidi ya T - 9, Gazethe ya Muvhuso ya Nomboro 23406 ya 31 Shundunthule 2002*, na
 - (ii) *Tshitatamennde tsha Kharikhulamu tsha Lushaka tsho Khwinifhadzwaho tsha Gireidi ya 10 - 12, Gazethe ya Muvhuso ya Nomboro 25545 ya 6 Tshimedzi 2003 na Nomboro 27594 ya 17 Shundunthule 2005*.
- (c) Zwitatamennde zwa kharikhulamu zwa lushaka sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha pharañhukhu ya b(i) na (ii) zwo faredza mañwalwa a pholisi a tevhelaho ane a ḋo shandukiswa nga zwiñuku, vhudzuloni hazwo ha shumiswa *Tshitatamennde tsha Kharikhulamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya T - 12 (Phando 2012)*. Tshandukiso iyi i ḋo thoma u shumiswa nga 2012-2014.
 - (i) Zwitatamennde zwa Therò / Sia ḥa u Guda, Tsumbamaitele ya Mbekanyamushumo dza u Guda na Tsumbamaitele a Mbekanyamushumo dza u Linga dza Gireidi ya T- 9 na Gireidi ya 10 -12;
 - (ii) Ḫiñwalo ḥa pholisi, *Pholisi ya Lushaka ya u linga na ndalukano dza zwikolo kha Bennde ya u Pfumbudza na Pfunzo Nyangaredzi*, yo rwelwaho ḫari kha *Nđivhadzo ya Muvhuso ya Nomboro 124 kha Gazete ya Muvhuso ya Nomboro 29626 ya 12 Luhuhi 2007*;

- (iii) Liñwalo ja pholisi, *Thanziela ya N̄tha ya Lushaka* (National Senior Certificate): Ndalukeno ya Vhukoni ha vhuimo ha 4 ha Muangarambo wa Ndalukeno ya Lushaka (National Qualifications Framework (NQF); Je ja andadziwa kha *Gazethe ya Muvhuso ya Nomboro 27819 ya 20 Fulwana 2005*;
- (iv) Liñwalo ja pholisi, *Khwinifhadzo (Adendamu)* ya liñwalo ja pholisi, *Thanziela ya N̄tha ya Lushaka*: Ndalukeno ya Vhukoni ha vhuimo ha 4 ha Muangarambo wa Ndalukeno ya Lushaka (National Qualifications Framework (NQF), malugana na vhagudi vha vhaholefhalu, Je ja andadziwa kha *Gazethe ya Muvhuso ya nomboro 29466 ya 11 Nyendavhusiku 2006*, yo katelwa ngomu kha liñwalo ja *Pholisi ja Pholisi ya lushaka ya malugana na thodea dza mbekanyamaitele na u pfukela phanda zwa Tshitatamennde tsha Kharikhułamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya T - 12; na*
- (v) Liñwalo ja pholisi, *Khwinifhadzo (Adendamu)* ya liñwalo ja pholisi, *Thanziela ya N̄tha ya Lushaka*: Ndalukeno ya Vhukoni ha vhuimo ha 4 ha Muangarambo wa Ndalukeno ya Lushaka (National Qualifications Framework (NQF), malugana na *Phurothokholo ya Lushaka ya u Linga (Gireidi T - 12)*, sa zwe ya dzudzanyiswa zwone kha *Nđivhadzo ya Nomboro 1267 kha Gazete ya Muvhuso ya Nomboro 29467 ya 11 Nyendavhusiku 2006*.
- (d) Liñwalo ja pholisi, *Pholisi ya lushaka ya malugana na thodea dza mbekanyamaitele na u pfukela phanda zwa Tshitatamennde tsha Kharikhułamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya T - 12*, na khethenkanyo dzine dza vha kha *Pholisi ya Kharikhułamu na u Linga* sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha Ndima ya 2, 3 na 4 dza heli liñwalo, zwi vhumba tshipida tsha maga ane a fanela u tevhedzwa na maimo kana zwitandadi zwa *Tshitatamennde tsha Kharikhułamu ya Lushaka tsha Gireidi ya T - 12 (Phando 2012)*. Ngauralo, u ya nga ha *Khethenkanyo 6A ya Mulayo wa Zwikolo zwa Afurika Tshipembe (Mulayo wa Vhu 84 wa 1996)*, i vhumba tshipida tsha muteo une ngawo, Minista wa Pfunzo ya Muteo a tshea mvelelo na zwitandadi zwa fhasisa, khathihi na maitele na maga u itela u linga zwine vhagudi vha tea u zwi swikelela kha zwikolo zwa nnyi na nnyi na zwe qimisaho nga zwithe.

1.3 Ndivhonyangaredzi ya Kharikhułamu ya Afrika Tshipembe

- (a) Tshitatamende tsha Kharikhułamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya T - 12 tshi bvisela khagala zwine zwa dzhiwa sa nđivho, vhukoni na zwa ndeme zwine zwa tea u gudiwa. Thone i ita uri vhagudi vha wane na u shumisa nđivho na vhukoni nga nđila dzine dza qisa mbuelo matshiloni avho. Ngauralo, kharikhułamu i tħuwedza uri vhagudi vha vhe na nđivho yo godombelaho ya vhupo hapo, zwi sa ambi u dzhieha fhasa kana u sathula kuhumbulele kwa mashangodavha.
- (b) Tshitatamende tsha Kharikhułamu ya Lushaka tsha Gireidi ya T - 12 tshi na mishumo heyi:
- u shomedza vhagudi, zwi sa sedzi vhubvo, tshiimo tsha ikonomi na matshilisano, murafho, mbeu, tshiimo tsha mirado na thalukanyo, musi hu tshi qetshedzwa nđivho, vhukoni na ndeme zwa zwine zwa tea u gudiwa uri vhagudi vha khunyeledze mbidzo yavho, na u vha vhashumeli kha vhupo ha havho sa vhadzulapo vha shango lo vhofholowaho;
 - u dzudzanya vhuswikeli kha pfunzo ya nthia;
 - u leludza muratho kha vhagudi u bva kha tshiimiswa tsha vhugudi u ya kha tshiimiswa tsha mushumo; na
 - u qetshedza vhatoli mbonwasia yo edanaho na vhukoni ha mugudi.

- (c) Tshitatamende tsha Kharikhułamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya T - 12 tsho qitika nga milayo i tehelaho:
- Tshanduko ya matshilisano kha vhadzulapo: u vhona uri nangoho tshayandinganyelo ye ya vha i hone siani la pfunzo yo fheliswa, vhudzuloni hayo hu dzudzanywe khonadzeo dzine dza edana dza pfunzo u itela zwitshavha zwothe;
 - U guda nga u didzhenisa khazwo na vhusedzi: u tułuwedza u didzhenisa kha maitele a vhusedzi kha ngudo, u fhirisa u guda ha u tou netshedzwa zwo fhelaho sa yone ngoho;
 - Ndivho ya ntha na vhukoni ha ntha: maimo o linganyaho a phasisa (gumołuku / minimamu) a ndivho na vhukoni zwi teaho u swikelwa kha gireidi iħwe na iħwe zwo tiwaho ya dovha ya nea maimo a ntha a swikeleaho kha therodzothe;
 - U bvela phanda: zwi re ngomu na vhuvha kana zwi re mafhungoni kha gireidi iħwe na iħwe zwi sumbedza u bvela phanda u bva kha zwithu zwa tswititi u ya kha zwa tserekano;
 - Pfanelo dza vhathu, vhułanganyi ha vhathu, fhethuvhupo na vhulamukanyi ha matshilisano a vhathu: u dzhenisa pfunzioni maitele na maga ane a tea u tevhedzelwa malugana na vhulamukanyi ha mupo na matshilisano na pfanelo dza vhathu sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha Ndayotewa ya Riphabułiki ya Afrika Tshipembe. Tshitatamennde tsha Pholisi tsha Kharikhułamu na u Linga tsha Lushaka a tshi nyefuli kana u dzhiela fhasi zwithu zwa phambano zwi no nga sa vhushayi, u sa edana, murafho, mbeu, luambo, miñwaha/vhukale, vhuholefħali na zwiñwe;
 - U dzhiela ntha kana u nea ndeme sisiteme ya ndivho yapo: u tħanganedza lufpumo lwa qivhazwakale na ifa zwa shango ċino sa zwithu zwa ndeme siani la u fhała mikhwa sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha Ndayotewa; na
 - U fulufhedzea, u tendisea, zwa ndeme na vhukoni: u dzudzanya pfunzo ine vhuvha hayo vhu a vhambedzea na ha mañwe mashango ho sedzwa tħilemme (ndeme), vhugodombeli na zwiñwe.
- (d) Tshitatamende tsha Kharikhułamu ya Lushaka tsha Gireidi ya T -12 tsho qimisela u bveledza vhagudi vhane vha kona u:
- topola kana u ṭalusa na u tandulula thaidzo na u nea muhumbulo kana u dzhia tsheo yo dziaho (u humbula nga ndila yo vhibvaho);
 - shuma zwavħudi u wothe na musi u na vhañwe sa murado wa tħigwada;
 - qilanga na u laula mishumo yavho nga ndila i pfadzaho nahone ine ya nyaula;
 - kuvhanganya, u saukanya, u dzudzanya na u sengulusa mafhungo;
 - davhidzana nga ndila i pfadzaho musi hu tħi khou shumiswa zwikili zwa u tou vhona, zwiga na luambo nga ndila dzo fhambanaho;
 - shumisa saintsi na thekhinolodžhi nga ndila i pfadzaho zwavħudi, hu na vhuqfhinduleli siani la mupo na mutakalo wa vhañwe; na
 - sumbedza u pħesesa jifħasi sa tħiimiswa tħiġieha vha na vhushaka khatsho. Nga mañwe maipfi, hu tea u qivhiwa uri nyimele ja u tandulula thaidzo a yo ngo qimisla nga yothe.

- (e) Vhukateli vhu tea u vha mudzi muhulwane siani ja u dzudzanya, u pulana na u gudisa tshikoloni tshiñwe na tshiñwe. Hezwi zwi nga itea musi vhadededzi vhoþe vha tshi pfesesa u kona u ñivha na u tandulula zwi thivhelaho kana u thithisa u guda, vha dovha hafhu vha kona u pulanelia nyimele dzo fhambanaho.

Khii kana ndeme ya u langula u vhukateli ndi u vhona uri zwithithisi zwo topolwa na uri zwo shuñwa nga zwiimiswa zwa u ñea thuso zwo teaho nga ngomu ha zwitshavha zwa tshikoloni, hu tshi dzheniswa na vhagudisi, thimu dza u ñea thuso dzo tiwaho kha Tshiñiriki, thimu dza u thusa dza kha maimo a zwiimiswa. U shuma na zwikundisi kiñasini, vhagudisi vha tea u shumisa zwiñirathedzhi zwo fhambanaho sa zwe zwa dzheniswa kha *Ndededzi ya u Gudisa na u Guda ha Vhukateli (2010) (Guidelines for Inclusive Teaching and Learning)* ya Muhasho wa Pfunzo ya Muteo.

1.4 U avhela tshifhinga

1.4.1 Vhuimo ha Fhasi

- (a) Tshifhinga tsha u gudisa tsha therero dza Vhuimo ha Fhasi tsho ima nga ndila i tevhelaho:

THERO	GIREIDI YA (AWARA)	GIREIDI YA 1-2 (AWARA)	GIREIDI YA 3 (AWARA)
Luambo lwa Hayani	10	7/8	7/8
Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma		2/3	3/4
Mbalo	7	7	7
Zwikili zwa Vhutshilo	6	6	7
• Nđivho ya Muteo	(1)	(1)	(2)
• Vhutsila na Mishumo ya Zwanda (Arts na Craft)	(2)	(2)	(2)
• Ngudo ya Nyonyoloso	(2)	(2)	(2)
• Ngudamutakalo na Matshilisano	(1)	(1)	(1)
TSHIVHALOGUTE	23	23	25

- (b) Tshifhinga tsha u gudisa kha Gireidi ya T-1 na 2 ndi awara dza 23. Kha Gireidi ya 3 ndi awara dza 25.
- (c) Kha nyambo, awara dza 10 dzo avhelwa Gireidi ya T-2 na awara dza 11 kha Gireidi ya 3. Awara dza nñhesa kana gumofulu ja awara dza 8 na gumotuku ja awara dza 7 dzo avhelwa Luambo lwa Hayani na gumotuku ja awara dza 2 na gumofulu ja awara dza 3 kha Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma kha Gireidi ya T-2. Kha Gireidi ya 3 gumofulu ja awara dza 8 na gumotuku ja awara dza 7 dzo avhelwa Luambo lwa Hayani na gumotuku ja awara dza 3 na gumofulu ja awara dza 4 kha Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma.
- (d) Kha Zwikili zwa Vhutshilo, Nđivho ya Muteo (Beginning Knowledge) yo avhelwa awara 1 kha Gireidi ya T-2 na awara dza 2 sa zwe zwa sumbedziswa nga awara kha zwitange (buraketse) kha Gireidi ya 3.

1.4.2 Vhuimo ha Vhukati

- (a) Tshifhinga tsha u gudisa kha Vhuimo ha Vhukati (Gireidi ya 4-6) tsho dzudzanywa kha thebu^{lu} i re afho fhasi nga ndila i tevhelaho:

THERO	AWARA
Luambo Iwa Hayani	6
Luambo Iwa u Engedza Iwa u Thoma	5
Mbalo (Mathematics)	6
Saintsi ya Mupo na Thekhino ^{lo} dzhi	3,5
Saintsi dza Matshilisano	3
Zwikili zwa Vhutshilo	4
• Vhutsila (Creative Arts)	(1,5)
• Ngudo ya Nyonyoloso	(1)
• Ngudamutakalo na Matshilisano	(1,5)
TSHIVHALOGU^{TE}	27,5

1.4.3 Vhuimo ha Ntha (Sinia)

- (a) Tshifhinga tsha u gudisa kha Vhuimo ha Ntha (Gireidi ya 7-9) tsho dzudzanywa nga ndila i tevhelaho:

THERO	AWARA
Luambo Iwa Hayani	5
Luambo Iwa u Engedza Iwa u Thoma	4
Mbalo (Mathematics)	4,5
Saintsi dza Mupo	3
Saintsi dza Matshilisano	3
Thekhino ^{lo} dzhi	2
Saintsi dza Ndango ya Ikonomi	2
Ngudo ya Vhutshilo	2
Vhutsila na Mvelele	2
TSHIVHALOGU^{TE}	27,5

1.4.4 Gireidi ya 10-12

- (a) Tshifhinga tsha u gudisa kha Gireidi ya 10-12 tsho dzudzanywa nga ndila i tevhelaho:

THERO	U AVHELA TSHIFHINGA NGA VHEGE (AWARA)
Luambo lwa Hayani	4.5
Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma	4.5
Mbalo	4.5
Ngudo ya Vhutshilo	2
Tshivhalo tsha fhasisa tsha theru tharu dzine ha nangwa khadzo u bva kha Tshigwada B - Anekitsha B, Thebulu B1-B8 dza linwalo la pholisi, <i>Pholisi ya lushaka ya malugana na thodea dza mbekanyamaitele na u pfukela phanda zwa Tshitatamennde tsha Kharikhulamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya T - 12</i> , zwi tshi bva kha nzudzano dza pharagirafu ya 28 ya linwalo la pholisi lo bulwaho afho nthia.	12 (awara 3x4)
TSHIVHALOGUTE	27,5

Tshifhinga tsho avhelwaho nga vhege tshi nga shumiselwa fhedzi theru dza TKL (NCS) dzi todeaho dza tshivhalo tsha fhasisa sa zwe zwa sumbedziswa afho nthia. Tshifhinga a tshi tei u shumiselwa theru dza u engedzedza dzo engedzwaho kha mitevhe wa theru dza tshivhalo tsha fhasisa. Arali mugudi a tshi toda u nekedza kana u ita theru dza u engedzedza, tshifhinga tsho engedzwaho tshi tea u avhelwa u itela u nekedza idzi theru.

KHETHEKANYO YA 2: U DIVHADZA NYAMBO

2.1 Luambo Iwa hayani Gireidi ya T- 3 Marangaphanda

Kha Vhuimo ha Mutheo, zwikili zwa ndeme kha Kharikhu^lamu ya Luambo Iwa Hayani ndi zwi tevhelaho:

U thetshelesa na u amba	Zwikili zwa u Humbula na u Elekanya na Kushumisele na Zwivhumbeo zwa Luambo zwe zwa ḥanganywa na zwikili zwa luambo zwe zwi ^l a (u thetshelesa, u amba, u vhala na ḥwala)
U vhala na foniki	
U ḥwala na muṇwalo	

Magudiswa/Zwi gudiswaho (ndivho, khontseputi na zwikili) zwe zwine zwa wanala kha Tshitatamennde tsha Kharikhu^lamu ya Lushaka, zwo dzudzanywa kha Tshitatamennde tsha Pholisi tsha Kharikhu^lamu na u Linga tsha Lushaka tthiswa, nga themo iñwe na iñwe hu tshi khou shumiswa ḥhoho idzi. Tshitatamennde tsha Pholisi tsha Kharikhu^lamu na u Linga tsha Lushaka tshi nekedza vhagudisi zwi tevhelaho:

- marangaphanda a re na ndededzi dza kushumisele kwa ḥiñwalo ḥa Vhuimo ha Mutheo
- magudiswa, khontseputi na zwikili zwine zwa tea u gudiswa themo iñwe na iñwe
- ndededzi ya kuavhele kwa tshifhinga
- ḥhodea dza Nyito dza u Linga dza Tshiofisi na tsivhudzo ya u linga hu si ha tshiofisi
- mutevhe wa zwishumiswa zwo themendeliwaho kha gireidi iñwe na iñwe

2.2 Maitele o ḥanganelanaho

phurogireme ya nyambo yo ḥanganelana na masia mañwe othe a ther. Luambo lu shumiswa u buđa na kharikhu^lamu kha mushumo wa u tou amba (oraļa), u vhala na u ḥwala. Vhunzhi ha zwikili zwa Luambo zwa u thetshelesa na u amba, zwi ḥo bveledzwa kha Mathematiki na Zwikili zwa Vhutshilo, Saints Dzapo na Thekhinolodzhi na Saints dza Matshilisano. Ther. na ḥhoho zwi nga nangwa kha aya masia a ther. u nekedza zwi re ngomu mafhungoni u gudisa nga ha zwikili zwa luambo.

2.3 Kuavhele kwa tshifhinga

U avhelwa ha tshifhinga tshi tevhelaho tsha nyambo hu ḥo thoma u shuma nga 2012. Kha Luambo Iwa Vhuimo ha Mutheo, tshifhinga tshi ḥo kalwa u ya nga luambo lu pfesewaho tshikoloni. Zwikolo zwi nga nanga u nea tshifhinga tshinzhī kana tshi^luku kha Luambo Iwa Hayani kana Luambo Iwa u Engedzedza Iwa u Thoma, vhuhulu tenda ha vha ho sedzwa ḥhodea dza vhagudi. Tshifhinga tsha fhasisa tsha Luambo Iwa Hayani na Luambo Iwa Nyengedzedzo Iwa u Thoma tsho nekedzwa kha zwitangi kha thebulu i re afho fhasi.

	Luambo Iwa Hayani	Luambo Iwa Nyengedzedzo Iwa u Thoma
Gireidi YA T	Awara dza 10	
Gireidi YA 1	Awara dza 8(7)	Awara dza 3(2)
Gireidi YA 2	Awara dza 8(7)	Awara dza 3(2)
Gireidi YA 3	Awara dza 8(7)	Awara dza 4(3)

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI GIREIDI YA T-3

Muhasho a u randeli ndila ya u khethekanya tshifhinga **tsha fhasisa** u ya nga zwipiða zwo fhambanaho. Fhedziha, tsivhudzo dzi tevhelaho dzo itwa kha gireidi iñwe na iñwe.

GIREIDI YA 1: LUAMBO LWA HAYANI		Thanganyelo nga vhege
U thetshelesa na u amba	Minethe ya 15 nga ñuvha lwa maðuvha mararu	Minethe ya 45
U vhala na foniki	Foniki: minethe ya 15 nga ñuvha lwa maðuvha 5 (awara 1 na minethe ya 15) U vhala na vhagudi: minethe ya 15 nga ñuvha lwa maðuvha mararu (minethe ya 45) U vhala na tshigwada: minethe ya 30 nga ñuvha (zwigwada zwivhili hune tshigwada tshiñwe na tshiñwe tsha vha na minethe ya 15) lwa maðuvha 5 (awara 2 na minethe ya 30)	Awara 4 na minethe ya 30
Muñwalo	Minethe ya 15 nga ñuvha lwa maðuvha 4 kha vhege	Awara 1
U ñwala	Minethe ya 15 nga ñuvha lwa maðuvha 3 kha vhege	Minethe ya 45
	Thanganyelo nga vhege	Awara dza 7

GIREIDI YA 2: LUAMBO LWA HAYANI		Thanganyelo nga vhege
U thetshelesa na u amba	Minethe ya 15 nga ñuvha lwa maðuvha mararu	Minethe ya 45
U vhala na foniki	Foniki: minethe ya 15 nga ñuvha lwa maðuvha 5 (awara 1) U vhala na vhagudi: minethe ya 15 nga ñuvha lwa maðuvha mararu (minethe ya 45) U vhala na tshigwada: minethe ya 30 nga ñuvha (zwigwada zwivhili hune tshigwada tshiñwe na tshiñwe tsha vha na minethe ya 15) lwa maðuvha mañanu (awara 2 na minethe ya 30)	Awara 4 na minethe ya 30
Muñwalo	Minethe ya 15 nga ñuvha lwa maðuvha mararu kha vhege	Minethe ya 45
U ñwala	Minethe ya 15 nga ñuvha lwa maðuvha a 4 kha vhege	Awara 1
	Thanganyelo nga vhege	Awara dza 7

GIREIDI YA 3: LUAMBO LWA HAYANI		Thanganyelo nga vhege
U thetshelesa na u amba	Minethe ya 15 nga ñuvha lwa maðuvha mararu	Minethe ya 45
U vhala na foniki	Foniki: minethe ya 15 nga ñuvha lwa maðuvha mararu (minethe ya 45) U vhala na vhagudi: minethe ya 20 nga ñuvha lwa maðuvha mararu (awara 1) U vhala na tshigwada: minethe ya 30 nga ñuvha (zwigwada zwivhili hune tshigwada tshiñwe na tshiñwe tsha vha na minethe ya 15) lwa maðuvha mañanu (awara 2 na minethe ya 30)	Awara 4 na minethe ya 30
Muñwalo	Minethe ya 15 nga ñuvha lwa maðuvha 3 kha vhege	Minethe ya 45
U ñwala	Minethe ya 20 nga ñuvha lwa maðuvha 3 kha vhege	Awara 1
	Thanganyelo nga vhege	Awara dza 7

Muhasho a u randeli muthu ndima ya u ri hu ño khethekanyiwa hani **tshifhinga tsha nthesa** u ya kha zwipiða zwo fhambanaho zwa mushumo wa u gudisa. Fhedziha, ho gaganywa kukhethekanye ku tevhelaho zwi tshi ya nga gireidi iñwe na iñwe.

GIREIDI YA 1: LUAMBO LWA HAYANI		Thanganyelo nga vhege
U thetshelesa na u amba	Minethe ya 15 nga ḋuvha lwa mađuvha a 4	Awara 1
U vhala na foniki	Foniki: minethe ya 15 nga ḋuvha lwa mađuvha 5 (awara 1 na minethe ya 15) U vhala na vhagudi/U ḓwala na vhagudi): minethe ya 15 nga ḋuvha lwa mađuvha a 5 (Awara 1 na minethe ya 15) U vhala na tshigwada: minethe ya 30 nga ḋuvha (zwigwada zwivhili hune tshigwada tshiřwe na tshiřwe tsha vha na minethe ya 15) lwa mađuvha 5 (awara 2 na minethe ya 30)	Awara 5
Muñwalo	Minethe ya 15 nga ḋuvha lwa mađuvha a 4 kha vhege	Awara 1
U ḓwala	Minethe ya 20 nga ḋuvha lwa mađuvha a 3 kha vhege	Awara 1
	Thanganyelo nga vhege	Awara dza 8

GIREIDI YA 2: LUAMBO LWA HAYANI		Thanganyelo nga vhege
U thetshelesa na u amba	Minethe ya 15 nga ḋuvha lwa mađuvha 4	Awara 1
U vhala na foniki	Foniki: minethe ya 15 nga ḋuvha lwa mađuvha a 5 (awara 1 na minethe ya 15) U vhala na vhagudi/U ḓwala na vhagudi: minethe ya 15 nga ḋuvha lwa mađuvha 5 (Awara 1 na minethe ya 15) U vhala na tshigwada: minethe ya 30 nga ḋuvha (zwigwada zwivhili hune tshigwada tshiřwe na tshiřwe tsha vha na minethe ya 15) lwa mađuvha 5 (awara 2 na minethe ya 30)	Awara 5
Muñwalo	Minethe ya 15 nga ḋuvha lwa mađuvha a 4 kha vhege	Awara 1
U ḓwala	Minethe ya 20 nga ḋuvha lwa mađuvha a 3 kha vhege	Awara 1
	Thanganyelo nga vhege	Awara dza 8

GIREIDI YA 3: LUAMBO LWA HAYANI		Nyangaredzo nga vhege
U thetshelesa na u amba	Minethe ya 15 nga ḋuvha lwa mađuvha a 4	Awara 1
U vhala na foniki	Foniki: minethe ya 15 nga ḋuvha lwa mađuvha 5 (awara 1 na minethe ya 15) U vhala na vhagudi/U ḓwala na vhagudi: minethe ya 15 nga ḋuvha lwa mađuvha 5 (Awara 1 na minethe ya 15) U vhala na tshigwada: minethe ya 30 nga ḋuvha (zwigwada zwivhili hune tshigwada tshiřwe na tshiřwe tsha vha na minethe ya 15) lwa mađuvha 5 (awara 2 na minethe ya 30)	Awara 5
Muñwalo	Minethe ya 15 nga ḋuvha lwa mađuvha a 4 kha vhege	Awara 1
U ḓwala	Minethe ya 20 nga ḋuvha lwa mađuvha 3 kha vhege	Awara 1
	Thanganyelo nga vhege	Awara dza 8

2.4 U linga

Liñwalwa ja Tshitatamennde tsha Pholisi tsha Kharikhulamu na u Linga tsha Lushaka (TPKLL / NCAPS) li dzudzanya thodea dza malugana na Mishumo ya u Linga ya Tshiofisi (Foma).

GIREIDI	HERO	THEMO 1	THEMO 2	THEMO 3	THEMO 4	THANGANYELO
1	Luambo Iwa Hayani	1	2	2	2	7
2	Luambo Iwa Hayani	1	2	2	2	7
3	Luambo Iwa Hayani	1	3	3	2	9

Kha Themo ya u thoma hu na Nyito ya u Linga ya Tshiofisi nthihi (yo vhumbwa nga zwipiða zwo fhambanaho zwa luambo) kha Gireidi ya 1-3. Kha Gireidi ya 1 (u thoma) zwikolo zwi a tñtuwedzwa u linga ndivho ya mutheo kha themo ya u thoma. Tshiñwe hafhu ndi tshauri ho ñekedzwa makumedzwa malugana na u linga hu si ha tshiofisi. Hafha hu khou ambiwa zwithu kana nyito dzine dza fanela u itwa kiñasini ngeno dzi sa ño rekhodiwa lwa tshiofisi. U sa rekhodiwa ha nyito idzo lwa tshiofisi a zwi ambi uri a si dza ndeme. Ngauralo, mugudisi ha tei u vha na gonobva ja u ita nyito idzo. Nyito dzi si dza tshiofisi dzi tea u dzhielwa ntña sa izwi na dzone dzi dza ndeme kha u gudisa vhagudi.

2.5 U thetshela na u amba

Vhagudi vha anzela u alusa kana u bveledza zwikili zwavho zwa u thetshela na u amba kha therero dzothe. Hezwi zwi amba uri zwikili zwa u thetshela na u amba a zwi wanali fhedzi kha therero ya luambo. Ngauralo, ndi zwa ndeme u bveledza kana u fha zwikili izwi kha vhagudi musi vha tshi kha ñi tou bva u thoma tshikolo. Ndi ngazwo kha Vhuimo ha Mutheo ho randelwa tshifhinga u itela zwikili hezwi zwivhili zwa ndeme.

Tshifhinga tsho avhelwaho u thetshela na u amba tshi ri fha (1) tshifhinga tshine tsha shumiswa mathomoni a ñuvha na (2) nyito dzine tshipikwa tshadzo ha vha u thetshela na u amba.

2.5.1 Mushumo wa orala mathomoni a ñuvha.

Matsheloni mañwe na mañwe hu tea u itwa nyito pfufhi ya orala nga kiñasi yothe, hu tshi katelwa ngomu na mugudisi. Kha hu shumiswe tshifhinga itshi u:

- Amba nga ha ñuvha, datumu, tshati ya mutsho, mañuvha a mabebo a vhagudi kana u amba nga ha ñuvha ja vhuthogwa na zwiitei zwalo.
- Tola kana u lavhelesa ridzhisitara: u vhidzelela madzina a vhagudi u itela u vhaba vha re hone na vha si ho.
- Thetshela vhabudi vha si gathi vha tshi amba mafhuno avho, ‘u sumbedza na u amba’ nga ha zwifanyiso na zwi fareaho, u amba nga ha dayari, mitambo, khontsat, mañikita, zwiwo zwa zwino na u anetshela nga ha zwiñori. Mugudisi u tea u lingedza u thetshela mugudi muñwe na muñwe luthihi kha vhege mbili.

2.5.2 Nyito dzo sedzwaho khadzo/Nyitondivhanywa

Kha miñwaha yothe miña ya Vhuimo ha Mutheo hu tea u ñhogomelwa na u dzhielwa ntña zwikili zwa u thetshela na u amba. Tshifhinga tsho avhelwaho orala tshi katela ngomu nyito dza u thetshela na u amba dzine dza sedzana na zwikili zwo tiwaho zwine zwa tea u itwa luhili kha vhege. Liñwalo ja TPKL (CAPS) li ñea kana u dzudzanya (1) zwikili zwa u amba na u thetshela zwine zwa tea u itwa ñuvha liñwe na liñwe/vhege iñwe na iñwe, na (2) mutevhe wa zwiñwe zwikili zwa ndeme zwa u thetshela na u amba. Heñ sia ji thusa vhadededzi kha u pulana ngudo dzavho dzine vha khou ya u gudisa ngadzo hu tshi itelwa uri vha lavhelesese kha u thetshela na u amba vha tshi

thogomela u bveledza zwikili zwe sedzwaho khazwo, zwi nga vha 2 u ya kha 3 nga tshifhinga tsho tiwaho. Hedzi ngudo dzi tea u gudiwa nga ndila yo ḥanganelanaho kha dirama ine ya vha tshipida tsha Vhutsila na Mishumo ya Zwanda kha theroy Zwikili zwa Vhutshilo.

2.6 tshifhinga tsha u tou fombe kha u vhala na u ḥwala

Kha Gireidi ya 1-3 u Vhala na u ḥwala zwi itea nga tshifhinga tsho tetshelwaho u vhala na u ḥwala. Ndi heneffa hune ha tea u shumiswa ngudo dzo pułaniwaho zwavhuđi dzi pfalaho nahone dzo livhiswaho kha u vhala na u ḥwala. Hezwi zwi itelwa u fhaṭa vhagudi uri vha vhe vhañwali na vhavhali vha khwinesa. Duvha ḥiñwe na ḥiñwe hu tea u vhetshelwa thungo tshifhinga tsho livhanaho na ngudo dzo livhaho kha u vhala na vhagudi, u vhala na tshigwada, ndivho, u vhala nga vhavhili-vhavhili na nga eṭhe (musi mugudi a eṭhe) na Foniki na u ḥwala (u ḥwala na vhagudi, u ḥwala na tshigwada na u ḥwala nga eṭhe, nyito dza girama na dza u peleṭa). Nga hetsho tshifhinga hu tea u vha na zwigwada zwivhili zwine zwa khou ita nyito ya u vhala na tshigwada, hune mugudisi a vha o ranga phanda; ngeno vhañwe vhagudi vhe kati na u khunyeledza dzihwe nyito dzine dza nga sa u ḥwala tholokanyondivho (u pfectesa zwe ḥwaliwaho), foniki, mupeleṭo, girama na u ḥwala. U vhala nga vhavhilivhavhili / nga eṭhe na zwone zwi nga itwa nga tshifhinga itsho.

Tshitatamennde tsha Pholisi tsha Kharikhujamu na u Linga tsha Lushaka (TPKLL) tsha Vhuimo ha Mutheo tshi khethekanya ḥhodea dza u vhala sa hezwi:

- U vhala na vhagudi (ho katelwa ngomu u ḥwala na vhagudi)
- U vhala na tshigwada
- U vhala nga vhavhilivhavhili / nga eṭhe
- Foniki (hu tshi katelwa ngomu ndivho ya mibvumo (phonic awareness))

2.6.1 U vhala na vhagudi

U vhala na vhagudi (na/kana u ḥwala na vhagudi) hu anzela u itea kha minethe ya 15 ya u thoma ya Tshifhinga tsho sedzwaho tsha u ḥwala na u vhala. Hafha mugudisi u shuma na kiłasi yothe. U vhala na vhagudi hu tea u itwa mađuvha mavhili u ya kha maña kha vhege hu tshi khou shumiswa ḥiñwalo ḥiñhihi lo hudzwaho u itela uri kiłasi yothe i kone u vhala. Hu nga shumiswa Bugu Khulwane, phosita, zwifanyiso kana mañwalo ane a shumiselwa mutshini wa u vhotnetshela uri zwi vhonadze kana ha shumiswa bugu dza vhabvumbedzwa vha khole-khole (fikishini) na bugu dza vhukuma (dzi si dza fikishini) u itela mugudi muñwe na muñwe. Naho hu tshi do vha hu na bugu nthihi ine ya tea u shumiswa kha vhege, bugu dzo nangelwaho gireidi yeneyo dzi tea u fhambana na dza dzihwe gireidi musi ho sedzwa vhulapfu na vhuvha zwi re ngomu. Nga mañwe maipfi, bugu ya Gireidi ya 1 a i tei u fana na ya Gireidi ya ya 2 kana ya 3, dzi tea u fhambana. Vhagudi vha tea uri vha vhale kana u vhalelwa zwiñtori, zwirendo, zwidade, na matambwa zwe fhambanaho, hu tshi katelwa ngomu zwibveledzwa zwa mafhungo na zwa zwifanyiso (girafiki).

Ngudo iñwe na iñwe ya u vhala na vhagudi i tea u disendeka kha zwi tevhelaho: kuñwalele, zwiñaluli kana zwiteñwa zwa ḥiñwalo, foniki, phatheni dza luambo, zwiñirathedzhi zwa u ḥalusa maipfi na tholokanyondivho kha maimo a ntha kana o fhambanaho (tsumbo, mbudziso tswititi, nzudzanyo hafhu, khumbulelw, tsenguluso na u takalela). Luña lwa u thoma lu sedzana na u ñiphina. Hafha mugudisi u ranga nga u 'lavhelesa' ḥiñwalo kana bugu na vhagudiswa. Vhuvhili havho vha ñea phindulo dza vhone vhane malugana na bugu yeneyo. Kha luña lu tevhelaho bugu yeneyo nthihi ye ya shumiswa tshipikwa tshayo tshi do shanduka tsha vho tou dzhenelela kha u vhala na vhagudi hu tshi itwa nyambedzano ine ya sia hu na u fhaṭa ñivhaipfi, tholokanyondivho, na zwikili zwa u wana u ri ipfi ḥiñvhalwa kana u ḥwalwa hani na zwivhumbeo zwa ḥiñwalo (girama, ndongazwiga, nz.). Kha duvha la vhuraru na la vhuna, vhagudi

vha tea u vhala bugu nga vhone vhanę khathihi na u ita nyito dza orala, nđowendowe na dza u የwala. Nyito hedzi dzi tea u disendeka kha ḥiñwalo ḥo vhalwaho. Zwiñwe zwibveledzwa zwi nga shumiswa lwa mađuvha mavhili kana u fhira, vhuhulu ho sedzwa Gireidi ya 2 na 3.

2.6.2 U የwala na vhagudi

Hune zwa konadzea zwibveledzwa zwi vhaliwaho na vhagudi zwi tea u ita uri hu vhe na u የwala na vhagudi, hune mugudisi a tea u edzisela kuñwalele kwa tshibveledzwa itsho. Hezwi zwi amba u ri zwine zwa የwalwa zwi tea u bva kha tshibveledzwa kana ḥiñwalo ḥo vhalwaho. Vhagudi vha ita nyito ya u bveledza kana u የwala tshibveledzwa. Hafha mugudisi ha tei u vha muñwali, u tea u vha muingameli, hune a thusa fhano na fhaļa musi zwo tea, khathihi na u የwala notsi. ḥiñwalo ḥa u ḥo vhalwa na vhagudi ḥi nga shumiswa hu u itela u vhona kushumisele kwa luambo, kupeletele na zwiñwe zwiñaluli zwa bugu zwa ndeme zwine zwa nga thusa u dzudzanya bugu ntswa dzine vhagudi vha khou የwala. Nyedziselo ya maitele a u የwala i ḥo thusa vhagudi uri musi vha tshi vho ḥo ita mishumo ya u የwala, hu vhe hu si na zwikhukkulisi. U vhala na vhagudi na u የwala na vhagudi zwi tea u itwa kha Gireidi ya 1-3.

2.6.3 U vhala na tshigwada hu na u sumbiwa ndila

Hezwi ndi **tshiñirathedzhi kana ndila ya u gudisa u vhala na tshigwada**, hune mirađo yothe ya tshigwada vha vhala bugu nthihi phasi ha ndango ya mugudisi. Nyito heyi i fanela u itwa ḫuvha ḥiñwe na ḥiñwe. Mugudisi kha nyito kana mushumo wa u vhala na tshigwada, u tea u shuma na vhagudi vha re vhukati ha 6 na 10 kha tshigwada. Mugudisi u dzudzanya ngudo nga ndila ine ya katela ngomu zwiñirathedzhi zwo fhambanaho zwa u shumana na maipfi zwine vhagudi vha ḥo zwi shumisa musi vha tshi ḥangana na khaedu kha ḥiñwalo. U amba nga ha ḥiñwalo vhukati ha mugudisi na vhagudi (na vhagudi nga tshavho) ndi zwa ndeme kha heyi ngona. Nga hetshi tshifhinga mugudisi ho ngo tea u dzhenelelwaa kana u thithiswa nga vhañwe vhagudi vhanę vha khou vhala vha vhothe. Tshigwada tshiñwe na tshiñwe (zwigwada zwivhili) tshi tea u vhalela mugudisi bugu minethe ya vhukati ha 10 na 15 ḫuvha ḥiñwe na ḥiñwe (hafu ya awara nga ḫuvha musi zwo fhelela).

2.6.4 U vhumba zwigwada zwi tshi ya nga vhukoni

Zwibveledzwa zwi tea u nangiwa ho sedzwa vhudzivha na tshikalo tsha kuvhalele kwa vhagudi. Ndila ya khwine ya u ḫivha tshiimo tsha kuvhalele na u khethekanya zwigwada hezwi u ya nga vhukoni havho ndi nga u tou lavhelesa vhagudi vha tshi vhala ḥiñwalo kana bugu. Mutevhe wa zwine zwa nga lavheleswa musi vha tshi vhala zwine zwa nga thusa u khethekanya vhagudi u ya nga zwigwada zwa u vhala ndi hezwi:

- Tshibveledzwa tshi tea u vhalwa hu si na vhukondi naho hu tshi nga vha na khaedu ḥukhu kha mugudi ya malugana na tshiimo tsha tholokanyonđivho na u tandulula thaidzo. Mugudi u tea u ḫivha na u ḥavhanya u tandulula maipfi a 90% - 95%. Vhothe vha tea u fhedza u vhala zwo nangiwaho hu sa athu u fhela minethe muthihi
- Vha ḥo vhala nga u elela na nga vhuđipfi ho teaho
- Vha ḥo takalela ḥiñwalo ḥine vha khou ḥi vhala
- A vha tei u sumba nga minwe musi vha tshi vhala
- Vha ḥo vhala vho fhumula

Maga ane a fanela u tevhedzelwa kha Ngudo ya u Vhala na Tshigwada**i. Kha hu nangiwe tshibveledzwa (bugu) lo teaho:**

Bugu dzo randelwaho gireidi (murole) yeneyo ndi dzone dzine dza nga shumiswa malugana na nyito dza u vhala na tshigwada. Bugu hedzi dzi tea u vha dzi sa konđi u fana na bugu dzo shumiswaho nga tshifhinga tsha u vhala na tshigwada. Mugudisi u tea u ranga u vhala bugu phanđa ha musi i tshi da kilasini u itela u vhona kuňwe kuvhumbelwe kwa maipfi, ḋivhaipfi kana ḋivhafhungo, na kudzudzanyele kwa mafhungo ane a nga nea khaedu vhagudi. Hezwi zwi nga thusa vhadededzi kana vhagudisi uri vha ḋivhe zwine vha tea u sedzesha khazwo musi vha tshi dzudzanya ngudo dzavho.

ii. Marangaphanda:

Mugudisi kha bvisele khagala lushaka lwa bugu kana ndima ine ya do vhalika kha ngudo yeneyo khathihi na u amba nga ha ḥoho. Kha vha thuse vhagudi u tumanya ḥoho na tshenzhemo yavho vhone vhane. U amba nga ha ḥoho hu so ngo xedza vhuṭala na u dzhia tshifhinga, u itela uri vhagudi vha kone u vhala lu fushaho (lwa minethe 2-3).

iii. U amba nga zwifanyiso kana u fhenda:

Musi mugudisi a na vhagudi vhaṭuku u tea u amba a tshi sumbedzela kha nyolo dzo itwaho kha bugu kana kha ndima, a tshi sumba zwidodombedzwa zwa ndeme khathihi na u vhudzisa mbudziso nga ha zwine zwa nga vha zwi tshi khou itea kha bugu iyo. Kha vhagudi vhahulwane mugudisi u tea u vha gudisa u kona u fhenda bugu vha tshi dzhiela n̄tha ḥoho na ḥohwana dza ndima na zwiňwe zwiṭalusi zwa nzudzanyo ya bugu zwi no nga sa thebulu ya zwi re ngomu na ḥoho na ḥohwana zwa bugu. Mugudisi u tea u vha o no amba kana u ita marangaphanda nga maipfi maswa na ane a konda nga tshifhinga tsha u ‘amba nga ha ḥiwalo’ murahu ha musi vhagudi vha sa athu u vhala ḥiwalo heli nga vhone vhane. Hezwi zwi tea u itwa vhukati ha minethe 2-3.

iv. U vhala lwa u tou thoma:

Vhagudi vha vhala bugu kana ḥiwalo vha vhothe. Vhagudi vhane khavho u vhala ndi lwa u tou thoma vha nga vhalela n̄tha kana vha tou hevhedza, ngeno vhagudi vhane vha vha na tshenzhemo ya u vhala vha tshi tea u vhalela mbiluni (vho fhumula) u swikela mugudisi a tshi nea ndaela ya uri vha vhalela n̄tha. Mugudisi u ḥola kuvhalele (maitele) kwa vhagudi vha tshi vhala a kona u nanga ngudo ine tshipikwa tshayo ndi u gudisa zwo livhaho kha mawanwa a u ḥola hohu. Mugudisi u enda a tshi ḥolela mugudi muňwe na muňwe a tshi thetshesela musi vha tshi vhala kupađa kuṭuku kwa ḥiwalo kana bugu vha tshi vhalela n̄tha. Mugudisi u ṭuṭuwedza vhagudi nga u amba zwi tevhelaho:

- Ni lavhelela u vhala mini kha iyi bugu?
- Zwi a pfeſeſea naa kha inwi?
- No ita zwone! No ḋikhakhulula. Zwi a pfeſeſea.
- Ndi zwifhio zwine zwa pfala kha fhungo ili?
- Lavhelesani kha nyolo.
- Zwi nga vha zwo ralo, fhedzi lavhelesani hafhu kha ḥedere ja u thoma.

v. **Nyambedzano:**

Arali vhagudi vho vhudzisa mbudziso nga tshifhinga tsha u amba nga ha zwifanyiso, ndi khwine u humela murahu kha mbudziso idzo, hu itwe nyambedzano nga ha phindulo dza hone. Nyambedzano i nga kha di katela ngomu zwipikwa zwi no nga sa foniki, tholokanyondivho kana tshiñwe tshiteñwa tsha girama. Kha hu ambiwe nga ha bugu hu tshi khou dzhielwa n̄ha mbudziso dzo fhambanaho dzine dza tea u shumiswa u vha tshipiða tsha nyambedzano u itela u bveledza tholokanyondivho.

vi. **U vhala lwa vhuvhili na u fhira:**

Musi maðuvha a tshi ŋandulukana vhagudi vha tea u dovhola u vhala (u vhalulula hafhu) ŋiñwalo kana bugu nga vhavhili vhavhili kana muthu nga eþhe. Tshipikwa tshihulu hafha ndi u bveledza u vhala nga u tou elela na u nea khonadzeo (tshikhala) dza kushumisele kwa ŋiñwalo kana bugu u itela u fhaþa kana u bveledza ñivhaipfi, girama na tholokanyondivho yo dombelelaho ya ŋiñwalo. Hu tea u fhambanywa ndila ine zwa itwa ngayo, sa tsumbo, u vhala zwipiða zwa mubvumbedzwa kana u sielisana u vhala pharagirafu kana siaþari. Vhagudi vhane ndi kale vha tshi kona u vhala, na vhane vha vha na tshenzhemo vha nga ñinangela ndima (pharagirafu) dza u shuma ngadzo.

U vhala nga muthihi nga muthihi na nga vhavhili-vhavhili

U vhala nga muthihi nga muthihi na vhavhili-vhavhili zwi nea mugudi ndowendowe ya u vhala khathihi na u ȣtuwedza u vhala ha u ñimvumvusa. Vhagudiswa vha nga vhalulula bugu dzavho dza kiþasini kana dza u vhala vha zwigwadani, kana vha vhala bugu dici sa kondi dza u takadza kana bugu diciwe na diciwe dza u vhala. Bugu hedzi dici tea u vha dici sa kondi kana u vha dza maimo a fhasi u fana na bugu dzo shumiswaho kha u vhala na vhagudi na u vhala na tshigwada. **U vhala nga vhavhili-vhavhili** zwi nga itwa sa nyito ya u vhala ya kiþasi tshifhinga tshiñwe na tshiñwe, fhethu huñwe na huñwe. Vhagudi vha nga dzula nga vhavhili-vhavhili nn̄da kana nga ngomu ha kiþasi vha tshi itela u vhala vhoþhe kana u sielisana u vhala, kana vhagudi vhavhili vho khunyeledzaho mishumo yavho vha nga vhala vhoþhe ngeno vhañwe vhagudi vhe kati na u khunyeledza nyito kana mishumo yavho.

Musi **vhagudi vha tshi vhala bugu nga vhone vhañwe** vha sa thusiwi nga mugudisi, zwi sia zwi khou bveledza vhukoni ha u vhala nga u tou elela, vhuhulu bugu dze vha nea vhañwe dzone dza vha dzo leluwaho nahone dici sa kondi. Bugu dzo leluwaho dza zwiþori zwipfufhi, dza dovhola dza vha na nyolo dza mivhalavhala ya manakanaka ndi dzone dzo teaho mushumo hoyu. Vhañwe vhadededzi vha takalela u nea vhagudi mushumo wa u vhala uri vha vhale vhe mahayani avho. Vhagudi vha tea u nea bugu dze vha vhala vhe tshigwadani musi vhe kiþasini uri vha ȣwe nadzo mahayani vha vhale vha vhoþhe kana fhasi ha ndangulo ya vhatu vha re hayani, hu nga vha mubebi kana muthu muñwe na muñwe ane a nga ingamela mushumo uyo. Bugu dici tea u vha dzo leluwaho khathihi na u takadza. Hei ndowendowe ya u vhala hayani, arali ya nga **dzulela u itwa tshifhinga tshoþhe**, i na ndeme khulu ya u gudisa vhagudi u vhala.

Zwiteñwa kana zwipiða zwiþanu zwa u gudisa u vhala

Vhunzhi ha vhañdivhi vha zwa u vhala vha a tendelana uri hu na zwipiða zwiþanu zwa ndeme zwa u gudisa u vhala:

- Ndiovho ya mibvumo (*Phonemic awareness*)
- U ŋalukanya maipfi (maipfi o ðoweleaho nga tshivhumbeo na foniki)
- Tholokanyondivho

- Divhaipfi
- U elela (*fluency*)

Tshiñwe na tshiñwe tsha hezwi zwiteñwa kana zwipiða tshi fanela u gudiswa nga vhuðalo hu tshi itwa na ndowendowe ñuvha ñiñwe na ñiñwe.

Ndivho ya mibvumo (*Phonemic awareness*)

Ndivho ya mibvumo ndi ñhalukanyo ya u ñivha uri u amba kana luambo lwo itwa nga thevhekano ya mibvumo. Maipfi ane vhathu vha amba a bva kha mibvumo. Maipfi a vhumba mafhongo. Nga mañwe maipfi, vhagudi vha tea u ñivha uri mibvumo i vhumba maipfi, ngeno maipfi a tshi vhumba mafhongo. Mafhongo ndi zwine vhathu vha amba ñuvha ñiñwe na ñiñwe. Ndivho heyi i tea u bveledzwa kha vhagudi musi vha kha ñi vha vhañuku kha Gireidi ya 1. Ndivho ya mibvumo kha Tshivenda na dziñwe nyambo dla Afrika yo tea u leluwa sa izwi kuungele kwa mubvumo ku sa shanduki u fana na kha mibvumo ya English, hune mubvumo muthihi u nga unga nga ndila mbili na u fhira zwi tshi bva kha ipfi. Kha Tshivenda, ledere 'U' ñi unga u fana kha mubvumo muñwe na muñwe. Ngazwo kale ho vha hu tshi rwelwa ngomani mibvumo ine ya nga sa 'a-e-i-o-u, ba-be-bi-bo-bu, tsha-tshe-tshi-tsho-tshu'. Ngona heyi wa nga i lavhelesa zwavhuði, u wana yo vha i na mushumo wa ndeme vhukuma siani ja ndivho ya mibvumo.

Mutevhe wa u gudisa ndivho ya mibvumo u nga vha nga ndila i tevhelaho:

- Nyito dza raimi (tsumbo, Ndi mini zwi no raima na ipfi *thoho*)
- Nyito dza yuniti ya madungo (silebulu) (tsumbo, Vhandelelani zwanda u ya nga madungo a dzina *janu*, tsumbo, Ta-ka-la-ni, Tsha-vhu-yo)
- Nyito dzo sedzanaho na themba thangelapfalandoðhe (tshipiða tshine tsha ña phanda ha pfalandoðhe) na raimi - kha maipfi a Tshivenda, themba dici tevhelwa nga pfalandoðhe, themba a dici tevhelani, tsumbo, 'tsh' na 'i' = 'tshi'. Fhedzi ano maðuvha ho no vha na ndowelo ya u ñwala Afrika sa Afrika, Furenge sa Frennge. Zwi sia 'fr + e' hu tsumbo ya khwinesa ya thembathangelapfalandoðhe.
- Nyito dza mibvumo (fonimi): ñumekanyani mibvumo i tevhelaho: M/a/e/m/u, nd/a/u na Tsh/i/s/a/ph/u/ng/o
- Nyito dza u vhambedza u fana ha zwithu. Naa maipfi aya a thoma u fana? *jianga/linngo* na *lala/lalama*
- Nyito dza u khethulula mubvumo vhukati ha miñwe. Ndi mubvumo ufhio une na u pfa mathomoni a ipfi *tshena*?
- Nyito dza u vhea mibvumo vhuzuloni ha miñwe. Ndi ipfi *lifhio* ñine ja nga vhumbiwa musi ro bvisa mubvumo /I-/ kha ***londa***, vhuzuloni halø ra vhea mubvumo /t-?)
- Nyito dza u ñanganyisa-ñanganyisa mibvumo (*blending*), Ndi ipfi *lifhio* ñine ja nga vhumbiwa musi ho ñanganyiswa mibvumo iyi mpfo = m+pf, ntota = n+t
- Ngudo dza madungo (*segmentation*). Ambani zwipiða zwine na zwi pfa
- Maipfi:
 - u fhandekanya madungo (*Separating syllables*), tsumbo, Ma/do/mbi/dzha
 - u fhandekanya mibvumo (*separating phonemes*), tsumbo, g/e/kh/a

- Ngudo dza u thutha (*deletion*)
 - u thutha dengo (*syllable deletion*), tsumbo, *Ambani ipfi mulamboni*, no thutha kana u bvisa dengo /Vha dzhiele nzhele uri vhatu vha Lwamondo vha amba ngaurali/ u thutha (phumula) thembathangelapfaldothe (*onset deletion*), *Ambani ipfi khonani*, no thutha kana u bvisa thembathangelapfaldothe /kh/
 - u thutha mubvumo (*phoneme deletion*), tsumbo, *Ambani ipfi tapa*, no thutha kana u bvisa mubvumo /p/

Nyito dza vhut̄hogwa dzine dza nga thusa u bveledza zwikili zwa mutheo zwine zwa nga sa u thetshelesa hu katelwa ngomu mitambo ya u thetshelesa, raimi dza zwidate, mitambo ya raimi na mitambo ine ya shumisa pfanapheledzo (alitheresheni) (maipfi ane a vha na ndovhololo ya mibvumo (themba kana pfalandothe) i no fana).

Foniki

Foniki zwi amba mibvumo ine ya wanala kha ipfi kana maipfi khathihi na tshiga kana zwiga (maledere a alifabethe) zwine zwa shumiswa u imelela mibvumo iyo. Foniki ndi tshishumiswa tsha ndeme kha u vhala na u nwala. Hu na phurogireme dzo fhambanaho dza foniki. Zwikolo zwi nga ḫinangela mbekanyamushumo (phurogireme) dzine dza dodomedza kufunzele kwa foniki nga ndila ine ya anana na nyimele ya tshikolo tshavho. Tshikolo tshi tea u shumisa phurogireme yeneyo ye tsha khetha, tsha sa ḫanganyise zwine zwa nga sia zwi khou ḫadisa vhagudi. Thevhékano yo gaganywaho kha ili ḫiñwalo hu tou vha ndededzi. Hune mbekanyamushumo (phurogireme) ya foniki ya vha yo dzudzanya thevhékano ya kufunzele kwa foniki nga ndila yo fhambanaho na zwi re afha kha ili ḫiñwalo, tshikolo tshi tea u tevhedzela thevhékano ya mbekanyamushumo (phurogireme) iyo. Fhedziha, kufunzele kwa zwipida zwa foniki ku tea u fana na kwa ili ḫiñwalo ja TPPLL (NCAPS).

Ngudo dza foniki na muñwalo zwi tea u ḫumekanywa sa izwi kufunzele kwa mibvumo ya maledere na kuñwalele kwa hone zwi tshi tshimbila zweithe kana u itwa khathihi. Kha hu rangwe u gudiswa mibvumo i no shumiseswa kha Gireidi ya 1. Hu dzhielwe n̄tha kuvhumbele kwa maledere, tsumbo, muthu a nga nanga u thoma u gudisa ḫedere **d** phanda ha ḫedere **a** kana a thoma nga ḫedere **t** madzuloni a u thoma nga **h** na **b**. ḫiñwalo ja TPLKL ili vhekanya kana u ita nzudzanyo ya ngudo dza foniki nga ndila ine ha tea u itwa mibvumo miswa mivhili nga vhege kha themo mbili dza u thoma u itela uri hu vhe ho gudiwa mibvumo ya malo mafheloni a themo ya u thoma, mibvumo ine ya sala i nga fhedzisiwa mafheloni a themo ya vhuvhili. Dzinwe ḫhanganyiso dza themba (*consonants*) na pfalandothe (*vowels*) dici nga itwa nga themo ya vhuraru kana ya vhuna. Zwi kha di vha zwo ralo, kha hu dzulele u itwa ndowendowe ya u fhañula na u fhañulula (pwashékanya) maipfi.

Kha Gireidi ya 2 na 3 hu tea u gudiswa vhunzhi ha ḫhanganyiso ya themba na pfalandothe nga ndila yo engedzedzeaho, hu tshi ingwa mibvumotserkano (*complex sounds*) zwi tshi ya nga gireidi idzo mbili. U gudisa foniki a si ngudo yo ḫimisaho nga yothe, i tea u bađekanywa na mbekanyamushumo ya u vhala na vhagudi.

Musi vhagudi vha tshi khou guda sisiteme ya zwiga zwa mibvumo ya luambo lune lwa khou gudiswa, vha tea u ḫuwedza u shumisa kupeletele kune vhone vhone vha tou ḫitela u swikela tshenetsho tshifhinga tshire vha do gudiswa kupeletele kwało kana kwa tshiofisi. Vhagudi vhone vha shumisa kupeletele kune vhone vhone vha tou ḫitela vha fhedzisela vha vhapeleti makone u fhirisa avho vhone vha sa zwi shumisi. Vhagudi vha tea u ḫuwedza u nwala nga ndila kwayo, hune mubvumo muñwe na muñwe kha ipfi wa vha wo imelelwa nga tshiga tsho teaho.

U peleta hu na vhushaka na foniki. Ngauralo mbekanyamushumo ya mupeleto i tea u anana na mibvumo kana foniki dzo funzwaho vhege yeneyo. Kha Gireidi ya 1 na 2 a hu funziwi mupeleto nga ndila ya tshiofisi kana fomaļa. Mupeletoto u gudiswa nga ndila iñwe na iñwe. Fhedzi kha Gireidi ya 3, hu tea u shumiswa mbekanyamushumo dza mupeleto dza tshiofisi (fomaļa). Hafha hu tea u tou vha na pherido dza mupeleto, thesite (milingo) ya mupeleto i si ya tshiofisi na ndowendowe dza mupeleto (hune mugudisi a amba ipfi kana fhungo ngeno vhagudi vha tshi khou

Iji ḥwala fhasi (u rwela ngomani - dikithesheni). Kupeletele kwaḥo ku tea u vhonala kha mushumo wa u ḥwala wa vhabudi. A ku tei u vhonala fhedzi kha thesite na ndowendowe dla mupeleto.

U talusa ipfi

U ḫalusa maipfi o ḫoweleaho kana ane a shumiseswa ndi musi mugudi a tshi kona u ḫalusa ipfi ḫo ḫoweleaho nga l̄ithihi nga u dzulela u dovhola ipfi ḫlo. Maipfi o ḫoweleaho a nga gudwa nga heyi n̄dila - u dzulela u dovhola ipfi ḫlo. Luambo lwa English lwo fhambana na dziñwe nyambo nga uri lu na maipfi manzhi a so ngo ḫoweleaho, maipfi ane kupeletele kwao kwo fhambana na kuungele kwao. Ngauralo, ndi zwa ndeme u gudisa maipfi o ḫoweleaho kha English. Kha Tshivenda kuungele kwa mubvumo a ku shanduki naho mubvumo uyo u nga wanala kha miñwe mibvumo kana maipfi.

Kha hu shumisiwe ngudo dza u vhala na vhagudi na u vhala na tshigwada u sumbedza **tshiṭirathedzhi kana maitele a minwe miṭanu**, hune muṛwe na muṛwe a sumbedza tshiṭirathedzhi kana maitele ane muvhali a nga a shumisa u sumba kuvhalele kwa maipfi a sa divhei na zwine a amba.

- **Balavhukoko** : u litsha ipfi wa vhala u tshi isa phanda wa swika magumoni a fhungo
 - **Musumbavhaloi** : u sedza tshifanyiso
 - **Malahahase** : u lavhelesa ipfi wa vhona arali hu na zwipiqa zwine zwa qivhea
 - **Makhuluwatsho** : u bula ipfi u tshi li bulela ntha
 - **Tshinwaanwane** : u humbela thuso kha u vhala ipfi kana u pfesesa thalutshedzo yalo.

Maitele aya a gudiswe vhaqudi musi vha tshi tangana na ipfi li no konda.

Kupfesesele:

Nga tshifhinga tsha ngudo dza u vhala hu na khonadzeo dza uri mugudisi a dzhenise vhagudi kha u humbula na u vhudzisa nga ndila yo fhambanaho. Ndila dza u thoma mbudziso ndi dzine dza do thusa u bveledza zwikili zwa tholokanyondivho zwa maimo a ntha na a fhasi.

Tholokanyondivho tswititi

- Talusani..., (tsumbo, *Talusani mubvumbedzwa dendele kana muhulwane kha tshiṭori.*)
 - Sumbedzani(tsumbo, *Sumbedzani goloi ye mavemu a vha a tshi khou reila yone.*)
 - Vhalani/khouthani/topolani mutualadzi..., (tsumbo, *Vhalani/khouthani/topolani mutualadzi une wa ni vhudza uri makhulu vho vha vha so ngo takala.*)
 - Talutshedzani(tsumbo, *Talutshedzani muluṭanyi kha itshi tshiṭori.*)
 - Wanani..... (tsumbo, *Wanani dzina la bugu ye a vha a tshi khou vhala yone*)
 - Sumbedzani..., (tsumbo, *Ntsumbedzeni tshipiда tsha tshiṭori tshine na tshi funesa.*)
 - Bulani..., (tsumbo, *Bulani fhethu he muṭa wa vha u tshi khou ya hone kha tshiṭori.*)
 - Ambani.... (tsumbo, *Ambani dzina la mmbwa thukhu ntswu yo shavhaho.*)

U dzudzanya hafhu

- U vhambedza (- zwine zwa fana)...., (tsumbo, *Fanyisani fhethu he mukalaha vha vha vha tshi dzula hone na fhethu huswa*)
- U fhambanyisa (- phambano).... (tsumbo, *Fhambanyisani mukomana na murathu vha vhasidzana vhavhili. Ndi mini zwine zwa vha fhambanyisa?*)

Kha hu dzhielwe nzhele phambano ya vhuvhili ha aya maipfi. Hu na hunzhi hune a shumiswa nga ndila yo khakheaho. Huñwe vhañwe vha a shumisa lìñwe madzuloni a lìñwe nga ndila nthihi zwa nga a hu na tsho khakheaho.

- Mutevhe..., (tsumbo, *Neani mutevhe wa mashango e mukalaha vha a dalela.*)
- Khethekanyo...(tsumbo, *Khethekanyani zwipuka zwo fhambanaho kha tshiñori zwi bve zwigwada zwivhili, zwi tshi khethwa u ya nga zwipuka zwe zwa vha zwi tshi sumbedza u luga kha musidzana na izwo zwe zwa vha zwi tshi toda u mu ja.*)
- Mbekanyo.... (tsumbo, *Vhekanyani zwipuka zwi re kha tshiñori.*)
- Manweledzo... (tsumbo, *Nweledzani tshiñori nga mitaladzi (mafhungo) i sa pañi miña.*)
- u fhambana hani na... (tsumbo, *Muanewa dendele u fhambana hani na muanewa muluñanyi?*)

U humbulela

- U **dipanga** kana u qidzhenisa kha nyimele, (tsumbo, *Didzhieni hu inwi muanewa dendele. No vha ni tshi ño ita mini?*)
- **Khumbulela...** (tsumbo, *Hu nga itea mini arali mulindazuu a hangwa u vala gethe?*)

(*Naa munna a nga vha o swika seli ha mulambo nga iñwe ndila?*)

(*Ho vha hu tshi ño vha ho itea mini arali khotsi awe vho vha vho ya u dalela malume wavho?*)

- Masiandaitwa ndi afhio... (tsumbo, *Tsheo iyo yo itisa mini?*) (*Masiandaitwa a zwiito zwawe ndi afhio?*)

U sengulusa

- Nga kuvhonele kwañu, (tsumbo, *Nga kuvhonele kwañu ni vhona mutukana o tea u ita zwe a ita?*)
- Ni a tendelana naa... (tsumbo, *Ni a tendelana na uri u tuwa hayani yo vha yone tsheo ya khwinesa?*)
- No vha ni tshi ño ita mini... (tsumbo, *Arali hu inwi no vha ni tshi ño ita mini musi no ñi wana ni kha tshiimo tshenetsho?*)
- Zwo vha zwo fanelaa naa ... (tsumbo, *Zwo vha zwo fanelaa naa uri makhulu wawe vha mu vhudze tshiñori?*)
- Zwo tea (ndi zwavhuñi naa... (tsumbo, *Ndi zwavhuñi zwe malume awe vha mu thatha nduni nga mulandu wa u tswa vhurotho naa?*)
- Ndi zwifhio zwine zwa ɻalutshedza khwine... (tsumbo, *Ndi zwifhio zwa khwinesa zwine zwa ɻalutshedza muanewa dendele kha itsi tshiñori?*)

U takalela (Appreciation)

- No vha no humbula mini musi... (Tsumbo, *No vha no humbula uri hu do itea mini musi ndau i tshi vula mulomo wayo?*)
- Ili ipfi/lifurase ndi ja ndeme kana li na mutsindo?..., (tsumbo, *Naa ili ipfi ndi lone-lone line ja talusa mulutanyi?*)
- Ni a divha muñwe a no nga... (Tsumbo, *Naa ni a divha muñwe a re na zwiito zwi no nga zwa khaladzi awe?*)
- Ndi ngani ni tshi takalela/ni sa takaleli..., (tsumbo, *Ndi ngani no vha ni sa takaleli malume awe?*)

Kha hu shumiswe-vho na zwikili zwa u kona u humbula na u pfectesa zwithu zwa sia lenelo kha u gudisa vhagudi uri vha kone u ditola kana u lavhelesa vhone vhane musi vha tshi vhala, vhuhulu kha masia a u talusa ipfi na tholokanyondivho. Vhagudi vha tea u gudiswa u vhudzisa mbudziso, tsumbo: ‘Zwi a pfala naa?’, ‘Naa ndi zwavhu?’ na ‘Zwi na mudzio?’ Kha hu shumiswe haya maitele kha u vhala na vhagudi hu na thikedzo.

U vhala nga u tou elela

U vhala nga u tou elela zwi katela:

- U kona u divha na u talusa maipfi/zwo riniwaho (*Accuracy in decoding*): u kona u divha na u talusa vhunzhi ha maipfi.
- Tshikalo kana luvhilo lwa kuvhalele: u kona u talusa ipfi kana maipfi kha siañari nga u ñavhanya nahone zwo leluwa.
- Kubulele (*Prosody*): u vhala zwavhu ñga u tou elela hu na u bula maipfi nga ndila yone na hone i pfadzaho.
- Kupfesesele

Zwikalo zwa u elela zwi nga khwinisiwa nga u gudisa zwikili zwa u vhala zwo sedzwaho u itela u kona u divha na u talusa maipfi. Hezwi zwi nga itwa nga u nanga bugu dzi sa kondi, u dzudzanya bugu dzi takadzaho, u vhalulula bugu na nga u engedza tshivhalo tsha bugu dza u vhala.

“U vhalela nt̄ha” nga mugudisi

Tshipida tsha u fhedzisela nahone tsha ndeme tsha phurogireme ya u vhala ho linganelaho (*balanced reading programme*) ndi u vhalela nt̄ha (nga tshifhinga tsha zwit̄ori) zwi tshi itwa nga mugudisi. Hezwi zwi bveledza zwikili zwo fhambanaho zwa luambo (zwo katela zwa u vhala) zwi tshi bva kha liñwalo li pfalaho na uri li kha vhudzivha mbekanyamushumo yo linganelaho ya ndivho ya u vhala na u ñwala. Nga “u vhalela nt̄ha” mugudisi a nga bveledza lutamo lwa u vhala na dzangalelo ja u funa zwit̄ori.

Zwidodombedzwa zwinzhi malugana na zwiteñwa zweñthe zwa u gudisa u vhala zwi nga wanala kha bugupfarwa ya Muhasho wa Pfunzo ya Mutheo, U Funza u Vhala kha Gireidi dza Fhasi (*Teaching Reading in the Early Grades*) (2008).

2.7 U ḥwala

Vhagudi vha re kha Gireidi ya 1 vha tshi thoma u ‘ṅwala’ vha shumisa zwifanyiso fhedzi. Honeha, musi vho no kona zwikili zwa u vhumba małedere vha a thoma-ha u kopolola ipfi nga l̄ithihi nga l̄ithihi, ṭhoho na mafhungo o ǵalaho ane vha nga kona u ita nyolo. Vhukati ha ḥwaha (Gireidi ya 1) vhagudi havha vha tea u vha vha tshi vho kona u ḥwala ṭhoho dzavho vhone vhane nga ha zwifanyiso na u vhumba zwavho fhungo l̄ithihi. Mugudisi u tea u thusa vhagudi nga u vha ɻea mishumo i re na mihangarambo uri vha kone u wana ha u thoma hone. U vha thomela fhungo (tsumbo, ‘Ndi khou ḥoda.... Mugudi muñwe na muñwe kha ɻewe bugu ya A5 ine a ɻo i shumisa sa ṭhalusamaipfi ya vhuñe. Vhagudi kha vha ɻeiwe nyito kana mishumo ine khayo vha khunyeledza fhungo nga u dzenisela ipfi na mbudziso dici sa kondi dzine mugudi a nga fhindula nga u ḥwala ‘Ee’/‘Hai’ kana nga ipfi l̄ithihi.

Nyito dza u ḥwala na vhagudi dici shumisa maitele a u ḥwala uri vhagudi vha kone u pfectesa ndila ine ṣedere nga l̄ithihi nga l̄ithihi ɻa kona ngayo u vhumba ipfi (kuvhumbele kwa maipfi), na uri maipfi o fhambanaho a kona hani u vhumba fhungo, ndeme ya u sia zwikhala vhukati ha maipfi musi muthu a tshi ḥwala na u shumisa ndongazwiga zwo teaho. Nga kha u ḥwala na vhagudi, vhagudi vha bveledza nyaluwo siani ɻa ḅivhaipfi khathihi na u ita uri vha swike hune vha ḅivha na u pfectesa uri fhungo ɻi nga ḅifhisiwa hani nga u shumisa małaluli na mađadzisi. Musi vhagudi vha tshi thoma u aluwa siani ɻa zwikili zwa u ḥwala mafhungo avho vhone vhane, mugudisi u tea u ḅivhadza kushumisele kana kuñwalele kwa zwiteñwa zwa u ḥwala pharagirafu. Hafha vhagudi vha tea u gudiswa na maambele na mirero yo leluwaho ya ndayo naho i si mingana, vhuhulu kha Gireidi ya 3. Hezwi zwi ɻo sia vhagudi vha na mutheo wa lupfumo lwa mvelele ya Tshivenda ine ya ḅutuwedza mikhwa mivhuya.

TPKLL i shumisa ngona ya maitele a u ḥwala. Kha maitele aya vhagudi vha ranga nga u ita mvetomveto, vha ḥwala, vha ɻekedza vhagudi ngavho uri vha vhalulule na u khakhulula kana u khwinisa, na u gañisa (u ita uri na vhañwe vha vhale-vho liñwalo). Vhagudi vha Vhuimo ha Mutheo (*Foundation Phase*) a vha tei u ḥwalulula mushumo wavho, vha nga tou khakhulula nga u tou tala mutalo kha maipfi ane vha sa tode a tshi vha tshipida tsha zwo ḥwaliwaho na u engedza mafhungo ho teaho.

Muñwalo

Liñwalwa ɻa TPLKL (CAPS) ɻi dzudzanya kufunzele kwa zwikili zwa muñwalo uri zwi itwe nga pefriodo (tshifhinga) thukhu kha gireidi dzo fhambanaho. Tshifhinga tsho avhelwaho ndi minethe dza 15 nga ɻuvha.

Mbekanyamushumo ya u rangela u ḥwala

Hu sa athu u thoma u gudiswa muñwalo lwa tshiofisi (fomaɻa) kha Gireidi ya 1, vhagudi vha nga tevhela mbekanyamushumo ya u rangela u ḥwala u itela u fhañta maitele a u ḥwala zwine zwa kona u vhonala (*visual discrimination*), kushumisele kwa zwipida zwa muvhili zwine zwa shumiswa musi hu tshi ḥwaliwa, sa zwanda, minwe na maño, na zwiñwe. Vhagudi vha tea u gudiswa ndila kwadzo dza kufarele kwa penisela, kuvhumbele kwa małedere, hune ha thomiwa hone, muelo (saizi), tshivhumbeo na sia ɻa kuñwalele. Nga murahu vhagudi vha sumbedzwe masia a kuñwalele, na ndila ine ṣedere ɻa imisa zwone na u sielisana (thalanganya) vhukati ha mitalo. Ndila ya kudzulele kwone kwa vhagudi ndi ya ndeme. Vhagudi vhañku vha kondelwa u kopa zwi tshi bva kha bodo sa izwi maño avho a tshi ḥoda tshifhinga tshilapfu uri vha kone u bva buguni u ya kha bodo na u bva kha bodo u humela buguni sa izwi maño a tshi ḥoda tshifhinga tsha u dovha hafhu a vhuyeleta kha siañari ɻi re phanda havho. U vbona havho ha tshifhinganyana hu vha hu sa athu u aluwa lune vha kona u ɻowela. Tsha khwine ndi u fha vhagudi vha Gireidi ya 1-3 zwiñrepe/zwimveru zwa mabambiri zwo ḥwalelwaho u itela u ri vha kone u kopa nga tshifhinga tsha Muñwalo.

U rathela kha u shumisa muñwalo wa u pomba

Mafheloni a Gireidi ya 1 mugudi u tea u vha a tshi kona u vhumba małedere małuku na małederedanzi nga ndila kwayo nahone zwavhuđi hu na vhueleli, hu si na u kondelwa, khathihi na u kona u kopa mafhongo zwavhuđi a tshi bva kha bodo kana a tshi bva kha zwiđirepe zwo የwaliwaho mafhongo. Kha Gireidi ya 2 vhagudi vha tea u kona u የwala małedere nga lìthihi nga lìthihi (mugandiso) nga luhvilo luhulwane. Ndi henehfa kha wonoyu murole hune zwikolo zwinzhi zwa thoma muñwalo wa u pomba. Naho hu na uri tsheo ya u nanga u thoma u gudisa vhagudi kuñwalele kwa mupombo i zwandani zwa tshikolo kana vundu (phurovintsi), fhedzi vhagudi vha tea u gudisa kuñwalele ukwo musi vha mafheloni a Gireidi ya 3. Vhunzhi ha vhagudi vha rathela kha muñwalo wa u tou pomba kha themo ya u thoma na ya vhuvhili ya Gireidi ya 3. U rathela kha muñwalo wa u pomba a zwi ambi u ታtshela kule kha muñwalo wa u tou gañdisa. Musi zwo tea kha hu vhe na ndalamo ya muñwalo wa u gañdisa.

Zwishumiswa

Vhagudi vha Gireidi ya 1 vha thoma nga u የwalela kha mabambiri a si na mitalo vha tshi shumisa khirayoni dza mapfura. Ho no fhela tshifhinga vha pfukela kha u የwala kha bugu dza mitalo ya 17mm vha tshi shumisa penisela kha ngudo dza muñwalo wa fomała (tshiofisi). Fhedzi zwiñwe zwikolo zwinzhi zwi takalela u isa phanda na u shumisa mabambiri a si na mitalo kha miñwe mishumo ya u የwala kha Gireidi ya 2. Kha Gireidi ya 3 vhagudi vha rathela kana u pfukela kha u የwala kha bugu ya mitalo ya 8.5mm. Tshifhinga tsho teaho u rathela kha hoyu muñwalo tshi ደ bva kha vhukoni ha vhagudi na pholisi ya tshikolo.

Zwithithisi kha u guda

Pheriodo dza luambo dzi tea u ita nzudzanyo dza khonadzeo u itela u tikedza vhagudi vhane vha vha na zwithithisi zwa u guda khathihi na u inga mushumo wa nyaluso kha avho vhane vha konesa. Vha tea u ንnewa nyito dza u linga khathihi na tshifhinga tsho teaho tsha u የwala. Zwo የwaliwaho zwothe zwi tea u korekiwa na u lavhelesiwa nga mugudisi u itela u ማivha na u tevhelela nyaluwo ya mugudi nga muthihi nga muthihi na u ታola mushumo hoyu u itela u dzhia maga o teaho kha ngudo dzi tevhelaho. Kha hu sikiwe tshikhala tsha u vhalela n̄tha ማuvha ዘinwe na ዘinwe u itela u thusa vhagudi kha nyaluwo ya ማivhaipfi.

2.8 Gireidi R (Gireidi ya u ጽanganedza (Gireidi ya T)

Nzudzanyo ya ngudo dza u vhala na u የwala ya GIREIDI YA T yo ዓisendeka nga milayo ya u ታanganyisa zwithu zwingo na zwiña na u guda nga u tou tamba. Mugudisi u tea u kona u thoma zwithu, u vha mukonanyi nthani ha u vha murangaphanda. Mugudisi mukonanyi (*mediator*) u ita uri kanzhi hu vhe na khonadzeo kana tshikhala tsha u vhala hu so ngo lavhelelwa lune zwa u guda zwi sokou bvelela henehfo kha mitambo yo livhanaho na vhagudi (sa, u sokou tamba) kha khona ya u silinga (*fantasy*) kana fhethu ha zwibuloko zwa u fhaña, na kha nyito dzine dza tshimbidzwa nga mugudisi sa kha danga ወtshiñori na mañwe madanga. Mafhongo ane a vha na vhushaka na luambo na zwa matshilisano, vhuñipfi na zwiñwe zwa u bveledza nyaluwo ya mirađo miłuku na mirađo mihulwane zwi sokou tou bvelela, zwa itea nga zwone zwine nga tshifhinga tsha mitambo (ya ዘinwe na ዘinwe) na nyito dzi bvaho kha nzudzanyo ya maimo ya ዘinwe na ዘinwe ya GIREIDI YA T. Zwothe hezwi zwi ita u ri mugudisi a kone u dzhenelela a na zwiitisi zwa u firisa zwi tshi bva kha ngudo dza u guda hu so ngo lavhelelwa dzine dza ቴtuwedza ngudo dza u bveledza u vhala na u የwala. Kiłasi ya maitele (magudele) a kale na mbekanyamushumo dza u guda dza kiłasini dza fomała zwine zwa tevhela nzudzanyo ine ya nga yo የwala kha tombo zwi fanela u ቃtshelwa kule nazwo, nahone a zwi thusi u gudesa lwo fhelelaho zwo teaho mugudi wa GIREIDI YA T. GIREIDI YA T i so ngo itwa Gereidi ya 1 yo tsitselwaho fhasi (kana murathu wa Gereidi 1, heyi i na tshivhumbeo tshayo tsha maitele a so ngo ዓoweleaho na hone o ዓisendekaho nga kupfesesele kwa zwithu kha kushango kwavho kwa vhagudi vha mirole yeneyi - ndila ine vhagudi vha pvesesa kushango kwavho na kwa vhutshilo musi vha kha ngudo dzavho - vha wana ማivho, zwikili, kuhumbulele, na mikhwa vha so ngo zwi shumela; zwa dovha zwa ita uri vha gude lwo fhelelaho, na u vha shumisa

zwikhala zwo ḥewaho kha ngudo dzavho dza fomała dzi no khou tevhela.

U sedzesu ngudo dzi si dza fomała na dzine dza sokou itea

Kha hu sedzeswe kana u tou pfi fombe kha ngudo dzi si dza fomała na dzine dza sokou tou itea kha madanga o fhambanaho vhukati ha ḫuvha. Hezwi zwi thusa u bveledzisa nzudzanyo ya ḥiñwe na ḥiñwe ine ya ḥea vhagudi tshifhinga tsha linganaho tsha u tamba vho vhofholowa zwa dovha zwa thusa uri mugudisi a dzhiele ḥtha zwine zwa nga gudiswa zwo bva heneffo kha zwine zwa takalelwa khathihi na zwine vha tou ḫisikela. ḫuvha ḫothe ḫa tshikolo ḫi fanela u vboniwa sa khonadzeo ya u guda luambo (u vhala na u ḥwala). Hezwi zwi nga itiswa nga u dzhenelela ha mugudisi, kana musi o tou dzudzanya uri a nga dzhenelela lini kha mitambo zwi tshi angaredza na mitambo ine mugudisi a vha a tshi khou vha sumbandila na nga mulandu wa u ḫala ha zwikhala zwine zwa thusa vhagudi u sokou ḫigudela zwi so ngo lavhelelwa zwa dovha zwa konisa mugudisi u shumisa tshifhinga tsha khonadzeo ya u gudisa u ḫuwedza vhagudi u guda nga hetshi tshifhinga tsha musi vha tshi khou ita mishumo ya ḥiñwe na ḥiñwe, zwo angaredza na u tamba zwaho.

Zwi tshi bva kha kuvhonele kwa u gudisa zwikili zwa u vhala na u ḥwala, mugudisi u wana tshikhala tsha u vhudzisa mbudziso dza ḫalutshedzo dzo vuleaho kana u ḥea tsivhudzo ine ya fha mugudi tshikhala tsha u ḫihindulela, kana u ḥea dziñwe phindulo dze vhagudi vha sa dzi ambe. Hezwi ndi ndingedzo dza u ḫutula dzangalelo kha vhagudi uri vha gude vha tshi ya phanda nga vhone vhane. Hezwi zwi amba uri mugudisi u tea u ḫivha uri ndi lini hune a nga dzhenelela kha ngudo dza vhagudi kana ndi lini hune a tea u sendela murahu a litsha vhagudi vha tshi wana tshikhala tsha u ḫiwanelo thasululo kha thaidzo yo bvelelaho (i re heneffo kana yo ḥewaho). Nga mañwe maipfi, vhagudi kha vha ḥewe tshikhala tsha u ita zwithu nga vhone vhane, vha tendelwe vha tshi khakha, uri vhone vhane vha ḫikhakhlule nga vhone vhane murahu ha musi mugudisi a tshi nga dzhenelela. Hezwi zwi ita uri vhagudi vha nweledze magudwa nga vhone vhane.

Thebulu ya tsumba tshifhinga ya **GIREIDI YA T** i vhidzwa **phurogireme ya ḫuvha ḥiñwe na ḥiñwe**. Phurogireme ya ḫuvha i na zwipiña zwiraru, ndi **nyito dzo rangwaho phanda nga mugudisi, nyito dzo ḫoweleaho na dzine dza itwa nga vhagudi kana mitambo ine vhagudi vha sokou ḫithomela na u ḫitambela**. Khonadzeo dza u guda u vhala na u ḥwala dzine dza itwa nga mugudisi dzi ḥekedzwa kana u gudiswa hafha kha madanga a luambo nga matshelonitsheloni, tsumbo, dangani ḫa ther/o/ho ya u haseledza/luambo; u amba nga ha mutsho (na mitambo) ḫuvha ḥiñwe na ḥiñwe; u amba ‘maphungo’; madanga a sumba wa bula; zwifhinga zwa zwitiori). Zwi tshi bva kha zwo sedziwaho khazwo, (mugudisi u tea u vha e na ḫivho yo fhelelaho ya uri u ḫodou gudisa mini) nyito kana mishumo ya vhutsila, madanga a mihumulo, nyonyoloso, nyimbo kana muzika na madanga a matambwa (hafha hu nga katelwa nyimbo na mitshino ya sialala ine ya nga sa tshifase na miñwe yo teaho), zwothe hezwi zwi nga vha na tshipikwa tsha u guda u vhala na u ḥwala, vhuhulu ho sedzwa kuvhonele kwavho kwa zwithu (*perceptual motor concepts*) na zwikili zwine zwa thusedza kha u vhala ha fomala.

Mishumo ya ḫuvha ḥiñwe na ḥiñwe i vha ḥea khonadzeo kana tshikhala tshavhuđi tshi so ngo lavhelelaho tsha u ḫuwedza u bveledza zwikili zwo fhambanaho zwa u guda u vhala na u ḥwala. Tsumbo, madzuloni a uri vhagudi vha ime mudubani vha tshi lindela u ya ḥduni ḫukhu, mugudisi a nga shumisa hetshi tshifhinga u ḫuwedza ḫivho ya mibvumo. Tsumbo, mugudisi a nga ita sa zwi tevhelaho: *Vhagudi vhone madzina avho a thoma nga ‘S’ ndi tshifhinga tshavho tsha u ya ḥduni ḫukhu (thoīeth)*. Mugudisi a nga shumisa ḫedere ḥiñwe na ḥiñwe ngauralo-ngauralo. Vhañwe vhagudi vha nga kha ḫi vha vha tshi khou tamba mutambo muñwe na muñwe u itela u alusa ḫivhaipfi na u imbea zwidade. Tshifhinga tsha zwidhangudzhangu na u kulumaga na tshone tshi dzudzanya khonadzeo dza u guda dzine dza fana na idzo. Ngauralo mugudisi u tea u ḫuwedza vhagudi u tamba mitambo ya u takadza ya mibvumo na maipfi.

Nga tshifhinga tsha u tamba mugudisi a nga ɻuɻuwedza ngudo ya u vhala na u ɻwala nga ndila mbili. Ndila ya u thoma, nga u dzudzanya fhethu ha u tambela uri hu anane na u ɻuɻula khonadzeo dza u vhala na u ɻwala. Hafha mugudisi u dzudzanya fhethu ha u tambela zwi tshi bva kha lushaka lwa khonadzeo dza u guda dzine a ɻodou ɻuɻuwedza dzone kha vhagudi. Mitambo ya nn̄da ine ya nga sa u gonyagonya mabulanga kana matanda kana u gidima kha mutalo zwi nga ɻuɻuwedza ndivho ya fhethu, u fana na u pfuka mutalo wa vhukati, zwine zwa vha tshikili tsha ndeme vhukuma, vhuhulu ho sedzwa ndivho ya u vhala na u ɻwala. Zwithu izwi zwi dovhafhu zwa ɻuɻuwedza ndivho ya u ɻalusa maipfi kana maɻedere zwine zwa ɻo thusa vhagudi u kona u vhala tswayo dza badani. Hu ɻi nga na nyito kana mitambo ya ngomu kiɻasini, na yone i tea u lingedza u ɻuɻuwedza kana u dzudzanya khonadzeo dza u guda u vhala na u ɻwala dzine dza fana na dza mitambo ya nn̄da ha kiɻasi. Mitambo ya muhumbulo (**memory game**) i ɻuɻuwedza uri vhagudi vha kone u humbula zwe vha vhona; ngeno khuda ya matambwa (**fantasy corner**) i tshi ɻuɻuwedza khonadzeo dza u amba na u thetshela.

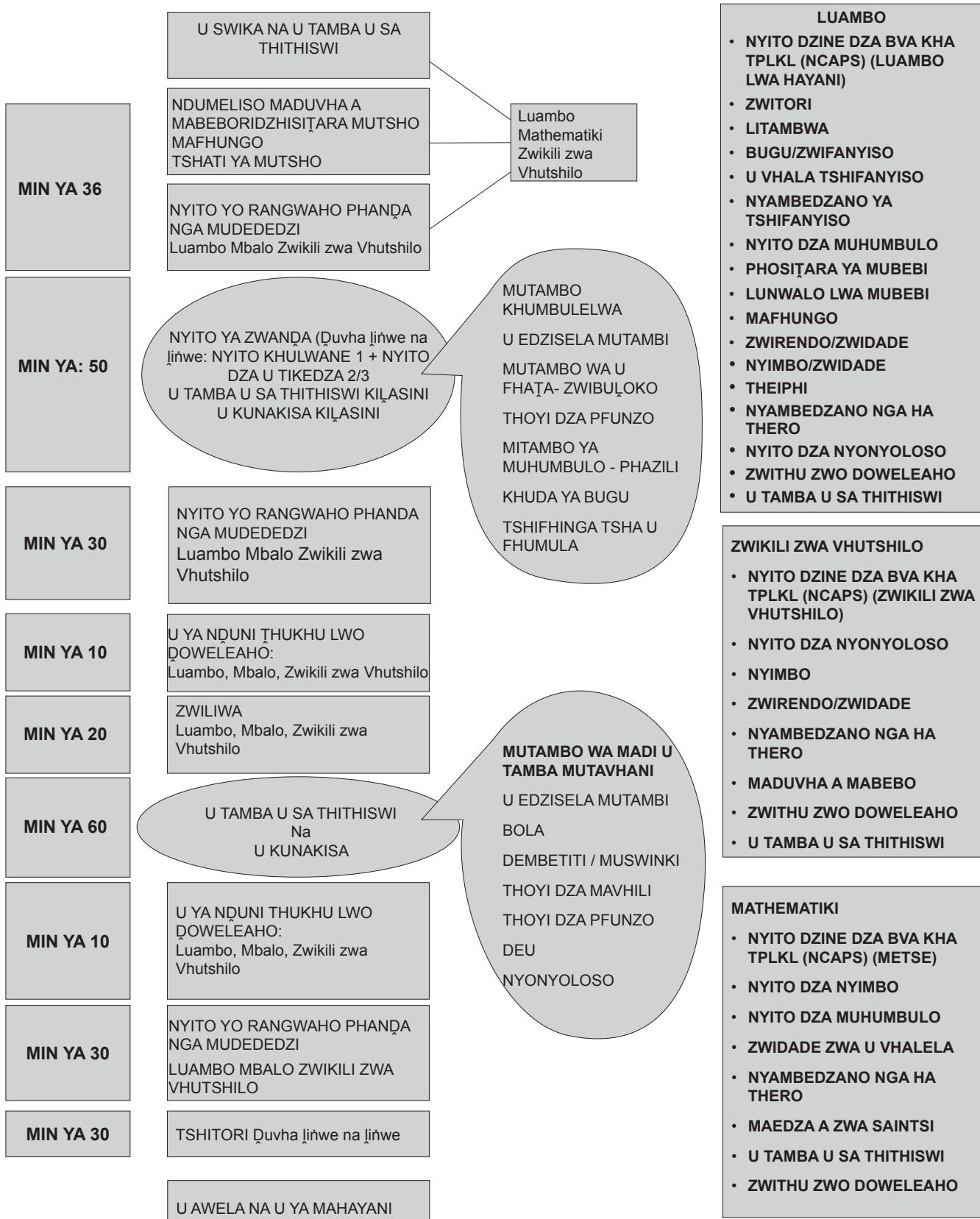
Ndila ya vhuvhili ya u ɻuɻuwedza ngudo ya u vhala na u ɻwala tshifhingani tsha mitambo ndi u dzhenelela musi zwo tea. Hezwi zwi nga itwa, sa tsumbo, nga u vhudzisa mbudziso dzine dza ɻuɻula muhumbulo dzine dza engedza na ɻivhaipfi. Hafha mugudisi u tea u ɻuɻuwedza vhagudi uri naho ho no ɻewa phindulo ine ya vha yone, vha tea u ɻea dziɻwe phindulo dzine a dzi athu ambiwa. Mugudisi u tea hafhu u ɻa na magaganywa ane a ɻo sia a khou thusa vhagudi kha kuhumbulele kwavho. Vhagudi vha tea u ɻuɻuwedzwa uri vha range u humbula zwavhuɻi nga vhuronwane murahu ha musi vha tshi nga ɻea phindulo. Hezwi zwi ɻo vha thusa uri vha kone u imelela phindulo dzavho sa izwi vho ranga vha dzeula murahu ha musi vha tshi fhindula. Ndila iyi i sia vhagudi vha tshi aluwa kha masia othe, a vha tou aluwa fhedzi siani ɻa u vhala na u ɻwala fhedzi.

Kha mbekanyamushumo ya ɻuvha ɻiɻwe na ɻiɻwe yo pfumaho nyito dza luambo dzo linganelaho nahone dzine dza itwa tshifhinga tshiɻwe na tshiɻwe, hu tea u itwa nzudzanyo ya khonadzeo dza u guda u ɻwala na u vhala ɻuvha loɻhe. Musi zwi tshee zwa ralo, hu a swikelelwa zwithu zwine zwa tea u tevhedzelwa zwa ndeme zwine zwa vha malugana na u guda ha mutheo. Tsumbo, vhagudi vha gudesa musi vha tshi ita nyonyoloso kana nga u shumisa miraɻo yavho ya muvhili (**kinaesthetically**) na nga u shumisa zwishumiswa zwine vha nga tou zwi fara nga tshanda (*three dimensional learning*) murahu ha musi vha tshi nga ita nyito dzine ha shumiswa tafula, bambiri na penisela (*two dimensional representational activities*).

U linga kha Gireidi ya T

Kulingele kha GIREIDI YA T ku fanela u vha ku si kwa fomaɻa. Vhagudi a vha tei u ɻwaliswa kana u vha kha nyimele ine ha vha na u ɻwala thesite. Ngauralo, Nyito kana Mishumo ya u Linga a yo ngo dzeniswa kha Tshitatamende tsha Pholisi ya Lushaka tsha Kharikhujamu na u Linga tsha GIREIDI YA T. Nyito ihwe na ihwe yo shumiselwaho mafhungo a u linga i fanela u pulaniwa nga vhuronwane u itela uri hu vhe na ɻhanganelano ya zwikili zwo fhambanaho. Kha GIREIDI YA T vhunzhi ha mishumo ya u linga i itwa nga u tou ɻola hune mugudisi a rekhoa mvelelo dza u linga a tshi khou shumisa mutesvhe wa u sedzulusa (**checklist**). Ngauralo, musi ɻwaha u tshi enda u tshi ya phanda (tshimbila), mugudisi u ɻo vha na tshifanyiso tsho fhelelaho malugana na khaedu na vhukoni sa izwi zwi tshi ɻo vha zwo fhaɻea nga zwiɻuku nga zwiɻuku. Nyimele heyi i ɻo ita uri mugudisi a ɻivhe uri u shumana hani na khaedu dzine vhagudi avho vha ɻangana nadzo khathihi na u shumisa zwikonwa nga ndila ya maimo a vhugwena (ntha).

KHETHEKANYO YA 3: PULANE DZA MAGUDISWA NA U FUNZA U ITELWA ZWIKILI ZWA LUAMBO

Nyangaredzo ya zwikili zwa luambo zwine zwa tea u funzwa kha luambo lwa hayani Gireidi ya T-3

NYANGAREDZO YA ZWIKILI ZWA LUAMBO ZWINE ZWA TEA U FUNZWA KHA LUAMBO LWA HAYANI GIREIDI YA R-3			
GIREIDI YA T	GIREIDI YA 1	GIREIDI YA 2	GIREIDI YA 3
<ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa tshitorini na u kona u tevhedzela nyito dzi elanaho na tshitorini. U thetshelesa na u fhindula mbudziso dzi sa kondji. U thetshelesa na u vhuisa muhumbulo nga u humbula maipfi a sa kondjiho nga u tevhekana hao. <i>Tsumbo: fana, fura, fara.</i> (U thoma kha mararu u ya kha mana) U amba na u sumbedza zwipiqa zwa muvhili U thetshelesa na u dovhobola phatheni dza muteshvetsindo na u kopolola nga ndila yone. U imba nyimbo na zwidaade ni tshi khou tevhedzela nyito dza hone. U amba nga zwifanyiso zwi re kha dici phositar, ishati, buguni na zwinwevho. U vhambedza na u vhekanya zwithu u ya nga kuitele, muvhala na zwinwevho. U dzhenelela kha nyambedzano na u vhudzisa mbudziso. 	<ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa zwitiori na u kona u bvisela vhudjifi hawé nga ha tshitorini. U thetshelesa ndaela na ndivhadzo na u kona u fhindula nga ndila yo lavhelelwa. U thetshelesa a sa dzheneleli, vha tshi sielisana u amba na u vhudzisa mbudziso u itela u pvesesa. U thetshelesa e na u diphina na u didzenisa kha u tandulula zwifanyiso na phazili dza maipli, thai na miswaswo. U amba nga tshenzhemlo ya ene muñen na nga mafungo manwe na matiwe. U talutshedza tshitorini tshi re na magumo, vhukati na magumo. U fhindula mbudziso mbuletschedzi na mbudziso ḥalutshedzi U fhindula mbudziso mbuletschedzi na mbudziso ḥalutshedzi U dzhia vhudjihinduleli kha nyimele dzo fhambanaho. U shela mulenzhe kha nyambedzano dza kijasini. U shumisa mathemo a nga ho fhungo, leđere danzi, tshitopo na zwinwe-vho. 	<ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa zwitiori na zwirendo na u kona u fhindula mbudziso dza mainmo a n̄tha. U thetshelesa ndaela na ndivhadzo dzi konđaho na hone dici no tevhekana na u kona u fhindula nga ndila yo lavhelelwa. U thetshelesa a sa dzheneleli hu tshi thonifhiwa ane a khou amba, hu tshi vhudziswa mbudziso na u amba nga zwa zwa pifiwa. U amba nga tshenzhemlo ya ene muñen na nga mafungo manwe na matiwe. U talutshedza tshitorini tshi re na mathomo, vhukati na magumo. U fhindula mbudziso mbuletschedzi na mbudziso ḥalutshedzi U ita zwidade zwave ene muñen. U dzhia vhudjihinduleli kha nyimele dzo fhambanaho. U shela mulenzhe kha nyambedzano dza kijasini na u n̄ea ripoto nga ha mushumo wa tshigwada. U shumisa mathemo a nga ho madzina, maiti, madzinazwao, mifshila, tshitopo, tshiga tshivhudzisi na zwinwevho. 	<ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa muhumbulo muhumbulo na zwidodombedza kha tshitorini na u fhindula mbudziso mbuletschedzi na mbudziso ḥalutshedzi. U thetshelesa tshitorini na u bvisele khagala tshitsiti na masiandaitwa. U n̄ea vhudjipfi kha zwo vhaliwaho na u n̄ea ḥalutshedzo. U thetshelesa ndaela na ndivhadzo dzilongdaho na hone dici no tevhekana na u kona u fhindula nga ndila yo lavhelelwa. U qidzhenisa kha nyambedzano sa tshikili, hu tshi ṭanganedzwa na u ḥonifha n̄dila ine vhahwe vha amba ngayo. U sika maipfi u bva kha 3-5 a tshi shumisa mibvumo ye a guda. U fhaṭa mafhungo hu tshi shumisa mibvumo yo funziwaho vhukati ha ḥwaha. U vhala maipfi a tshi bva kha ngudo dza foniki. U ṭalukanya mibvumo mibvumelanii ya pfalandothe ntswa dici no swika 5. <i>Tsumbo: 'ai' sa kha aini, makai, 'ol' sa kha golei, 'ou' sa kha khou.</i> U shumisa maipfi ame a bulwa u fana (homofounu). <i>Tsumbo: tula, u tula, ḥthulo kana u tula ha zwiito zwi no amba tshiwiko zwi sa takadzi.</i> U qidhwa mubvumothangeli (onset) wa u thoma kha ipfi na dungo ja u fhedzisela kha ipfi (ime) a maipfi ane a kondanyana.

U THETSHLEESA NA U AMBA

NYANGAREDZO YA ZWIKILI ZWA LUAMBO ZWINE ZWA TEA U FUNZWA KHA LUAMBO LWA HAYANI GIREIDI YA T-3

NYANGAREDZO YA ZWIKILI ZWA LUAMBO ZWINE ZWA TEA U FUNZWA KHA LUAMBO LWA HAYANI GIREIDI YA T-3		GIREIDI YA 1	GIREIDI YA 2	GIREIDI YA 3
<ul style="list-style-type: none"> U topola maiþfi a re na pfanaphelleedzo kha zwidae zwo ðoweleaho na dzinyimbo. U thoma u ðivha zwaauri maiþfi o itiwa nga mibvumo, tsumbo: maleðdere a u thoma a madzina avho. U konu u ðukukanya mathungo a vha maiþfi o ðlimisaho. U kovha maiþfi a madungo manzhi u a nga madungo U konu u ðivha nga u tou lavhelesa na u therseleesa manwé a maleðdere mathomoni a fhungo. 	<ul style="list-style-type: none"> U guda mubulo wa maleðdere a alifabethe dzoþhe dza Tshivenda, tsumbo a-a, b-bu, d-di, e-e, f-fu, g-gi, h-ha, i-i, j-dzhi, k-ka, l-li, m-mu, n-ni, o-o, p-pu, r-ri, s-si, t-ti, u-u, v-vu, w-wu, x-xi, y-yi, z-zí. (mubulo wa maleðdere a lïfabethe u rangele u vhalia tsifhingga tshøþhe u swikela vhagudi vha tshi vho kona u a ðivha na u a vhalia). Pfalandoþhe a, e, i, o, u. Pfalandoþhe aa (kanuka), Ndaa (losha) (vhagudi vha tea u gudiswa maitele kwao a u losha a Tshivenda), haflalaa, ee (u tenda/kanuka), vha vhee vha tombo, ii (u tenda/kanuka), tshiili, oo Pfalandoþhe a, e, i, o, u. Thembä <p>Dza ðedere lïthihî (single letter sound)</p> <p>b - bibi, bisi d - dada f - fula, funga g - gugu, guru h - hayani k - kumba l - lima, lala</p> <ul style="list-style-type: none"> Pfalandoþhe a, e, i, o, u. Thembä Dza ðedere lïthihî b - bibi, bisi d - dada f - fula, funga g - gugu, guru h - hayani k - kumba l - lima, lala 	<ul style="list-style-type: none"> Ndovhololo ya mibvumo yo itwaho kha Themo ya 4 ya Gireidi ya 1 Pfalandoþhe Pfalandoþhe dza ðedere lïthihî (ndovhololo) Musi vho no fhedza u ita ndovhololo ya u guda mibvumo, kha vha shumise maiþfi e vha a guda u ðalusa mafhambany, mabulazwithihi, cizithangi dza madzina. Pfalandoþhe mbili dzine dza fana. Mitshila ya madzina 	<ul style="list-style-type: none"> Ndovhololo ya mibvumo yo itwaho kha Themo ya 4 ya Gireidi ya 1 Pfalandoþhe Pfalandoþhe mbili dzine dza fana. Mitshila ya madzina 	<ul style="list-style-type: none"> Ndovhololo ya mibvumo yo itwaho kha Themo ya 4 ya Gireidi ya 1 Pfalandoþhe (single letter sounds, digraph, trigraph, quadraph, and tetraigraph - continuation). Ulavelesesa kha mibvumo yo itwaho kha Gireidi ya 1 & 2) Musi vho no fhedza u ita ndovhololo ya u guda mibvumo, kha vha shumise maiþfi e vha a guda u ðalusa mafhambany, mabulazwithihi, cizithangi dza madzina. Pfalandoþhe mbili dzin sa fani Pfalandoþhe ae - Maemu, ai (u kalala) - aini, au - musalauno, ea (u kalala) - u vhea, tshea, ie - tshiengie, io - tshionbo, iu - tshiulu, oi - goloi, ua - muano, ue - mueni, ui - muingameli, uo - muomva, ou - khou, n.Z. Thembä <p>Dza maleðere mararu (trigraph) na maña (quadraph)</p> <p>dzh - dzhulu dzw - dzwatswatswa fhw - fhufhwa khw - khwali, khwashaba mmb - mmboniseni, mmbangiseni *ndz - ndzumba ngw - ngwana nyw - ñanganywa nzh - mulenzhe</p>
<ul style="list-style-type: none"> U guda mubulo wa maleðdere a alifabethe dzoþhe dza Tshivenda, tsumbo a-a, b-bu, d-di, e-e, f-fu, g-gi, h-ha, i-i, j-dzhi, k-ka, l-li, m-mu, n-ni, o-o, p-pu, r-ri, s-si, t-ti, u-u, v-vu, w-wu, x-xi, y-yi, z-zí. (mubulo wa maleðdere a lïfabethe u rangele u vhalia tsifhingga tshøþhe u swikela vhagudi vha tshi vho kona u a ðivha na u a vhalia). Pfalandoþhe a, e, i, o, u. Thembä Dza ðedere lïthihî b - bibi, bisi d - dada f - fula, funga g - gugu, guru h - hayani k - kumba l - lima, lala 	<ul style="list-style-type: none"> Musi vho no guda pfalandøþhe na themba kha hu itwe ñlöwendøwe dza u vhumba maiþfi ngä u ðanganya themba (mme) na pfalandøþhe (ñwana), tsumbo b+a=ba - baba, b+e=be - beba, b+i=bi - bibi, b+o=bo-bobo, b+u=bubu - bubu; l+a=la - lala, l+e=le - lela, l+i=li - lila, l+o=lo - lola, l+u=lu - lula na n.Z. Ngona iyä ya ba-be-bi-bo-bu i shumiswe na kha miwë mibvumo u itela uru vhagudi vha i wele ngomani. 	<ul style="list-style-type: none"> Musi vho no guda pfalandøþhe na themba kha hu itwe ñlöwendøwe dza u vhumba maiþfi ngä u ðanganya themba (mme) na pfalandøþhe (ñwana), tsumbo b+a=ba - baba, b+e=be - beba, b+i=bi - bibi, b+o=bo-bobo, b+u=bubu - bubu; l+a=la - lala, l+e=le - lela, l+i=li - lila, l+o=lo - lola, l+u=lu - lula na n.Z. Ngona iyä ya ba-be-bi-bo-bu i shumiswe na kha miwë mibvumo u itela uru vhagudi vha i wele ngomani. 	<ul style="list-style-type: none"> Musi vho no guda pfalandøþhe na themba kha hu itwe ñlöwendøwe dza u vhumba maiþfi ngä u ðanganya themba (mme) na pfalandøþhe (ñwana), tsumbo b+a=ba - baba, b+e=be - beba, b+i=bi - bibi, b+o=bo-bobo, b+u=bubu - bubu; l+a=la - lala, l+e=le - lela, l+i=li - lila, l+o=lo - lola, l+u=lu - lula na n.Z. Ngona iyä ya ba-be-bi-bo-bu i shumiswe na kha miwë mibvumo u itela uru vhagudi vha i wele ngomani. 	<ul style="list-style-type: none"> Musi vho no guda pfalandøþhe na themba kha hu itwe ñlöwendøwe dza u vhumba maiþfi ngä u ðanganya themba (mme) na pfalandøþhe (ñwana), tsumbo b+a=ba - baba, b+e=be - beba, b+i=bi - bibi, b+o=bo-bobo, b+u=bubu - bubu; l+a=la - lala, l+e=le - lela, l+i=li - lila, l+o=lo - lola, l+u=lu - lula na n.Z. Ngona iyä ya ba-be-bi-bo-bu i shumiswe na kha miwë mibvumo u itela uru vhagudi vha i wele ngomani.

NYANGAREDZO YA ZWIKILI ZWA LUAMBO ZWINE ZWA TEA U FUNZWA KHA LUAMBO LWA HAYANI GIREIDI YA T-3			
GIREIDI YA T	GIREIDI YA 1	GIREIDI YA 2	GIREIDI YA 3
<ul style="list-style-type: none"> U ḫukukanya mafungo o ambiwaho nga tshifhinga tsha orala a tshi ya kha ipi l̄ithihi hu tshi shumuswa maipfi a madungo ano fana uthoma, (tsumbo; Tshilidzi - ndi - mutukana) U khethekanya maipfi a madungo manzhi a tshi ya kha dungo l̄ithihi, (tsumbo; hu shumiswe u vhanda zwanga kana a lidza ngoma kha dungo l̄ihwe na l̄ihwe kha ipi kana dzina- 'Nndwa- khulu' - vhagudi vha kone u vhala madungo) U topola pfanaphelaledzo kha nyimbo dzo doweleaho na zwidae U topola pfanaphelaledzo kha nyimbo dzo doweleaho, dzinyimbo na mutevhe wa maipfi. U t̄usa pfanaphelaledzo kha nyimbo dzo doweleaho na zwidae. U kona u d̄ivha na u amba mañwe maleđere a alifabethe nga maanda a dzina l̄awé. Tsumbo: dzina l̄angā ndi pfi Ndifelani, li thoma nga ledere 'N'. U amba nga ha mibvumo, maleđere na maipfi. U kona u vhona na u topola manwe a maleđere na mibvumo nga maanda li mathomoni a fhungo lo doweleaho. Tsumbo: 'H' kha Hulisani. U pfesesa uru maipfi a na maleđere na mibvumo, tsumbo, tshanda tshi na maleđere t-s-h-a-n-d-a na mibvumo tsh-a-n-d-a) U topola mibvumo mathomoni a manwe maipfi, tsumbo, madzina a khonani kana a zwiipuka. 	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha ite vha tshi džhenisa na mibvumo ya maipfi o doweleaho a luambo lwa q̄uvha l̄inwe na l̄inwe, two katela na madzina a re kha thege dza mikuloni ya vhagudi (<i>name tags</i>), tsumbo bv- bva, bvula; fh-fha; gw-gwa, hw-hwala; kh- khonani; mm-mme; dz- dzula; sw-swika; swiela; nd-ndivhuho; ny-nyala; nz- nzie; ph- phuphupu; rw- rwa; sh-shuma; th-thutha; ts- tsā; vh- vhona U shelha mulenzhe kha nyito dza orala dza u dzihela nzhele mibvumo ya foniki dza 5. U kona u t̄alusa pfalandđthe dzođthe ižithihi (alifabethe). U thoma u fhača maipfi mapfufhi hu tshi shumiswa mibvumo ye vha guda. U kona u fhača maipfi nga themba mbumbano (u t̄anganyisa mibvumo, sa-ela, lela, mela, xela). Thembá Dza ledere l̄ithihi m - mama n - u na (ha mvula), nona p - pala, puđedza r - raha s - sea, sola, sala t - takala v - vaya, vangula w - u wa x - xaxara z - zozo, zazamaela 	<p>nzw - nzwalelo *pfh - pfheñe *phr - phrofesa phw - maphwanya shw - mushwana *thy - thyethyenea thw - tshithwathwa (maaña) tsw - tswingā, dzwatswatswa *tzl - tzhemā mmbw - mmbwā mphw - mamphwē *mphy - khomphyutha *ndzw - ndzwatjimela nkhw - nkhwe nngw - nngwa ntsh - ntshavheni nthw - nthwa nnzh - nnzhī nnzw - nnzwā tshw - tshivhotschwā Musi vho no guda pfalandđthe na themba kha hu itwe ndowendōwe dza u vhumba maipfi nga u tanganya themba (mme) na pfalandđthe (hwana), tsumbo džn-a=džna - džavhula, džh+e=dzhe - džena, džh+i=džhi - džhila, džh+o=dzho=džhoko, džh+u=džhu - džhuli; dzw+a=dzwa - dzwala, dzw+e=dzwe - dzwerani, dzw+i=dzwi - dzwinga, dzw+o=dzwo - dzwothwa, dzw+u=dzwu</p>	

NYANGAREDZO YA ZWIKILI ZWA LUAMBO ZWINE ZWA TEA U FUNZWA KHA LUAMBO LWA HAYANI GIREIDI YA T-3			
GIREIDI YA T	GIREIDI YA 1	GIREIDI YA 2	GIREIDI YA 3
	<ul style="list-style-type: none"> Dzi no swaiwa <p>ɖ - ɖaɖa, ɖaka t̪ - tala l̪ - u la ɳ - ɳala ɳ̄ - ɳoɳa</p> <p>Musi vho no guda pfalandothé na themba kha hu itwe ngowendowé dza u vhumba maipfi nga u ḥanganya themba (mme) na pfalandothé (inwana), tsumbo vh+a=vha - vhavha, vh+e=vhe - vhea, vh+i=vhi - vhiwhi, vh+o=vho-vhona, vh+u=vhu - vhula; sw+a=swa - swaya, sw+e=swe - swenda, sw+i=swi - swiri, sw+o=swo - swobo, sw+u=swu - swura na nz. Ngona iyí ya ba-be-bi-bo-bui i shumiswe na kha miñwe mibvumo u itela uri vhagudi vha i rwеле ngomani.</p> 	<ul style="list-style-type: none"> - dzwuguđa na n.z. Ngona iyí ya ba-be-bi-bo-bu i shumiswe na kha miñwe mibvumo u itela uri vhagudi vha i rwèle ngomani. U ḥalukanya maipfi a re na pfanaphedzó dzi no fana a tsumbo: khosi, musi, gosi. U sika maipfi u bvva kha mararu u ya kha man̄a a tshi shumisa mibvumo ye a guda. U vhala maipfi a bvaho kha ngudo dza foniki e kha mafhungo na man̄walo. U kona u sika mafhungo zwi tshi bva kha mibvumo yo gudwaho. <p>Pfalandanya</p> <p>w - wanga, y - yanga</p>	<ul style="list-style-type: none"> Ndovhololo ya u guda themba dzo gudwaho kha Gireidi ya 1 na u bvela phanda na u guda i so ngo itwaho kha Gireidi ya 1) Themba dza maledere mavhili, mararu, man̄a na u fhira (<i>digraph, trigraph, quadraph, and tetragraph</i>) bj - u bj̄a dj - djambila dy - dyambila *gr - greisi *mw - mwana *pk - pkasha *pf - kupfene *pf - pfene ts - t̄simu *ts - kut̄simu ty - tyetyenea

NYANGAREDZO YA ZWIKILI ZWA LUAMBO ZWINE ZWA TEA U FUNZWA KHA LUAMBO LWA HAYANI GIREIDI YA T-3

GIREIDI YA T	GIREIDI YA 1	GIREIDI YA 2	GIREIDI YA 3
	<ul style="list-style-type: none"> U ñwala maipfi a nyamba huvhili/hunzhi sa:-/fula, ñhoho, vhila, U vhala maipfi a foniki nga ngomu kha mathungo na kha tshibveledzwa. U peleṭa maipfi o gudwaho. U paṭekanya maipfi (<i>b-a-l-a</i> a tshi vha <i>bala</i>) u paṭekanyuluila (<i>bala i tsni vha(b-a-l-a)</i>). U bvisa themba ha dzhena ñwe vhudzuloni hayo kha mutambo wa maipfi sa 'b' bala ha liñhwa 'b' ha dzhena 'K' ya vha 'kala' Thembra dza maledere mavhili (digraph continues), <p>bw - u <i>bwa</i> *bj - u <i>bja</i> dz - <i>dzanga</i> *qj - <i>djambila</i> dy - <i>dyambila</i> gw - <i>gwa</i> *gr - <i>greisi</i> hw - <i>hwala</i> kw - <i>kwasha</i> lw - <i>lwala</i> mv - <i>mvula</i> *mw - <i>mwana</i> nd - <i>ndou</i> ng - <i>nguluvhe</i> rw - <i>rwala</i> nw - u <i>nwa magi</i></p>	<p>Musi vho no guda pfalandothe na themba kha hu itwe ndowendowé dza u vhumba maiþfi nga u þanganya themba (mme) na pfalandothe (hwana), tsumbo dzh-a=dzha - dzhavhula, dzh+e=dzhe - dzhena, dzh+i=dzhi - dzhila, dzh+o=dzho-dzhoko, dzh+u=dzhu - dzhulu; dzw+a=dzwa - dzwala, dzw+e=dzwe - dzwerani, dzw+i=dzwi - dzwinga, dzw+o=dzwo - dzwothwa, dzw+u=dzwu - dzwuguda na n.z. Ngona lyi ya ba-be-bi-bo-bu i shumiswe na kha miñwe mibvumo u itela uri vhagudi vha i rwele ngomani.</p> <ul style="list-style-type: none"> U kona u shumisa mibvumo yo gudwaho hu tshi sikwa maipfi. U fhaþta maipfi a re na thembamvanganyi na pfalandothe 3,4 u ya kha 5 U vhala maipfi a tshi bva kha ngudo dza foniki kha mathungo na kha manwe manwalo. U guda u peleþta maipfi a fumi nga vhege o dzhiivaho a tshi bva kha ngudo dza foniki. U kona u sika mathungo hu tshi shumiswa heyi mibvumo. <p>Ndovhololo ya mibvumo yo gudwaho kha Themo ya 2</p> <p>dzh - dzhulu dzv - dzwatswatswa *ndz - ndzumba nyw - þanganywa *pfh - pfheñe *phr - phrofesa phw - maphwanya shw - mushwana</p>	

NYANGAREDZO YA ZWIKILI ZWA LUAMBO ZWINE ZWA TEA U FUNZWA KHA LUAMBO LWA HAYANI GIREIDI YA T-3						
GIREIDI YA T	GIREIDI YA 1	GIREIDI YA 2	GIREIDI YA 3			
	ny - nyala nz - nzie ph - phalaphala pw - pwasha *pk - pkasha *pf - kufene *pf - pfene rw - urwa sw - uswa th - thavha ts - tsimu *t's - kutsimu ty - tyetyenea	*thy - thyethyenea *tzh - tzhemba mmbw - mmbwa *mphy - khomphyutha *ndzw - ndzwaṭimela nndw - nndwa nkhw - nkhwe mnzh - mnzhi nnzw - nnzwa ntsh - ntshavheni Themba dzī no swaiwa kha mibvumo ya maleđere mavhili kana u fhira (diacrited digraphs, trigraphs) qw - hađwa, vhađwa nd - ndou nw - nwala th - ṭhavha (vhagudi vha gudiswa phambano ine ya qiswa nga tswayo - thavha (mountain) na ṭhavha (stab) nħ - nħavha tw - fħaṭwa nthw - nthwa Themba dza silabiki nasala n - nkunga, nkhelebeni m - mmbudzeni, mma	*thy - thyethyenea *tzh - tzhemba mmbw - mmbwa *mphy - khomphyutha *ndzw - ndzwaṭimela nndw - nndwa nkhw - nkhwe mnzh - mnzhi nnzw - nnzwa ntsh - ntshavheni Themba dzī no swaiwa kha mibvumo ya maleđere mavhili kana u fhira (diacrited digraphs, trigraphs) qw - hađwa, vhađwa nd - ndou nw - nwala th - ṭhavha (vhagudi vha gudiswa phambano ine ya qiswa nga tswayo - thavha (mountain) na ṭhavha (stab) nħ - nħavha tw - fħaṭwa nthw - nthwa Themba dza silabiki nasala n - nkunga, nkhelebeni m - mmbudzeni, mma	*thy - thyethyenea *tzh - tzhemba mmbw - mmbwa *mphy - khomphyutha *ndzw - ndzwaṭimela nndw - nndwa nkhw - nkhwe mnzh - mnzhi nnzw - nnzwa ntsh - ntshavheni Themba dzī no swaiwa kha mibvumo ya maleđere mavhili kana u fhira (diacrited digraphs, trigraphs) qw - hađwa, vhađwa nd - ndou nw - nwala th - ṭhavha (vhagudi vha gudiswa phambano ine ya qiswa nga tswayo - thavha (mountain) na ṭhavha (stab) nħ - nħavha tw - fħaṭwa nthw - nthwa Themba dza silabiki nasala n - nkunga, nkhelebeni m - mmbudzeni, mma	*thy - thyethyenea *tzh - tzhemba mmbw - mmbwa *mphy - khomphyutha *ndzw - ndzwaṭimela nndw - nndwa nkhw - nkhwe mnzh - mnzhi nnzw - nnzwa ntsh - ntshavheni Themba dzī no swaiwa kha mibvumo ya maleđere mavhili kana u fhira (diacrited digraphs, trigraphs) qw - hađwa, vhađwa nd - ndou nw - nwala th - ṭhavha (vhagudi vha gudiswa phambano ine ya qiswa nga tswayo - thavha (mountain) na ṭhavha (stab) nħ - nħavha tw - fħaṭwa nthw - nthwa Themba dza silabiki nasala n - nkunga, nkhelebeni m - mmbudzeni, mma	*thy - thyethyenea *tzh - tzhemba mmbw - mmbwa *mphy - khomphyutha *ndzw - ndzwaṭimela nndw - nndwa nkhw - nkhwe mnzh - mnzhi nnzw - nnzwa ntsh - ntshavheni Themba dzī no swaiwa kha mibvumo ya maleđere mavhili kana u fhira (diacrited digraphs, trigraphs) qw - hađwa, vhađwa nd - ndou nw - nwala th - ṭhavha (vhagudi vha gudiswa phambano ine ya qiswa nga tswayo - thavha (mountain) na ṭhavha (stab) nħ - nħavha tw - fħaṭwa nthw - nthwa Themba dza silabiki nasala n - nkunga, nkhelebeni m - mmbudzeni, mma

NYANGAREDZO YA ZWIKILI ZWA LUAMBO ZWINE ZWA TEA U FUNZWA KHA LUAMBO LWA HAYANI GIREIDI YA T-3			
GIREIDI YA T	GIREIDI YA 1	GIREIDI YA 2	GIREIDI YA 3
	<ul style="list-style-type: none"> U kona u ḥalusa themba mbili dici wamalaho mathomoni a ipfi. U kona u vhumba mafungo nga mibvumo yo gudwaho. Thembwa <p>dza maleđere mararu (<i>trigraph</i>) na maņa (<i>quadraph</i>)</p> <p>dzh - dzhulu</p> <p>dzw - dzwatswatswa</p> <p>fhw - fhufhwa</p> <p>khw - khwali, khwashaba</p> <p>mbb - mmboniseni, mmbangiseni</p> <p>*ndz - ndzumba</p> <p>ngw - ngwana</p> <p>nyw - ḥanganywa</p> <p>nzh - mulenzhe</p> <p>nzw - nzwalelo</p> <p>*pfh - pfheṇe</p> <p>*phr - phrofesa</p> <p>phw - maphwanya</p> <p>shw - mushwana</p> <p>*thy - thyethyenea</p> <p>thw - tshithwathwa (mahada)</p> <p>tsw - tswinga, dzwatswatswa</p> <p>*tzh - tzhema</p> <p>mmbw - mmbwaa</p> <p>mphw - mamphwe</p> <ul style="list-style-type: none"> *mphy - khomphyutha *ndzw - ndzwatiimela nkhw - nkhwae 	<ul style="list-style-type: none"> U fhaṭa, maipfi 3, 4 na 5 hu tshi shumiswa thembamvanganji, pfalandothe dza maleđere mavhili o no fana na a sa fani. U sika mafungo hu tshi shumiswa mibvumo yo gudwaho. Kha Themo ya 4, vha gudi vha tea u vha vha tshi vho kona u shumisa mibvumo u vhumba maipfi na mafhungo U guda u peleṭa maipfi a 10 nga vhege a tshi bva kha maipfi o ḥoweleaho nga tshivhumbe na ngudo dza foniki. U ḥwala mafhungo mapfufhi a dikithesheni dici iitwaho nga mugudisi. 	

NYANGAREDZO YA ZWIKILI ZWA LUAMBO ZWINE ZWA TEA U FUNZWA KHA LUAMBO LWA HAYANI GIREIDI YA T-3			
GIREIDI YA T	GIREIDI YA 1	GIREIDI YA 2	GIREIDI YA 3
	<ul style="list-style-type: none"> • nngw - nngwa • ntsh - ntshavheni • nthw - nthwa • nthw - nthwa • nnzh - nnzhi • nnzw - nnzwa • tshw - tshivhotshwa <p>• Musi vho no guda pfalandothe na themba kha hu itwe ndowendowe dza u vhumba maiipi nga u tanganya themba (mme) na pfalandothe (nwana), tsumbo dzh+a=dzha - dznavhula, dzh+e=dzhe - dzhena, dzh+i=dzhi - dzhila, dzh+o=dzho-dzhoko, dzh+u=dzhu - dzhulu; dzw+a=dzwa - dzwala, dzw+e=dzwe - dzwerani, dzw+i=dzwi - dzwinga, dzw+o=dzwo - dzwothwa, dzw+u=dzwu - dzwuguda na n.z. Ngona iyi ya ba-be-bi-bo-bu i shumiswe na kha miňwe mibvumo u itela urvhagudi vha i rwele ngomani.</p> <p>• U divha vhunzhi na vhuthihi ha maiipi, sa: Mu- Vha:muthu - vhathu.</p> <p>• U vhala maiipi a foniki a kha fhungo na zwiniwe zwibveledzwa</p> <p>• U guda u pelela a tshi bva kha mutevhe wa foniki wo gudwaho</p> <p>• U sika maffungo mapfufhi.</p>		

NYANGAREDZO YA ZWIKILI ZWA LUAMBO ZWINE ZWA TEA U FUNZWA KHA LUAMBO LWA HAYANI GIREIDI YA T-3

NYANGAREDZO YA ZWIKILLI ZWA LUAMBO ZWINE ZWA TEA U FUNZWA KHA LUAMBO LWA HAYANI GIREIDI YA T-3			
GIREIDI YA T	GIREIDI YA 1	GIREIDI YA 2	GIREIDI YA 3
Zwikili zwa u guda u vhala	Zwikili zwa u guda u vhala	U vhala na vhagudi	U vhala na vhagudi
<ul style="list-style-type: none"> U kona u vhona na u topola zwi no fana na zwi sa fani kha zwifanyiso. U kona u vhekanya zwigwada zwiraru zwa zwifanyiso nga ndila ya u sika tshitori tshi re na ndunzhendunzhe u yng ha kuteyekanele kwa zwithu musi zwi tshi tatalishedza. U ita tshitori tsha ene muñe nga u vhala zwifanyiso. U tambo zwipida zwa tshitori, luimbo kana zwidade. U fara bugu nga ndila yone na u vula masiatari nga nqila yone. U ita u nga u khou vhala a tshi khou shumisa na ipfi la u vhala. U kona u topola dzina lawe na a vhanwe vhagudi ngae vha swikaho vhatanu. U kona u vhala maiþfi a kondþaho ane a a vhona kilasini na tshikoloni sa tsumbo: kha vothi, kha bodo na huriweþho. 	<ul style="list-style-type: none"> U bveledza zwikili zwa u kona u fara bugu zwavhuði (u vula masiatari nga ngona). U tatalishedza zwi fanjiso a tshi ita tshitori tshawe ene muñe (u vhala zwifanyiso). U vhala madzina, zwo gandisiwaho na zwirweþho zwi re vhuponi hawé. U kona u topola dzina lawe na a vharíwe vhagudi ngae. U vhala zwe nambatedzwaho kilasini. U bveledza vhtali ha u matiwalwa sa bugu, maiþfi na maleðere, þhalusamaipfi- u kona u vhala u bva mathomoni a bugu u ya magumoni ayo, u bva kha tsha monde u ya kha tshauja na u bva nþha u ya hasi 	<ul style="list-style-type: none"> U vhala Bugu Khulwane na dzinwe dzo huliswaho (dza fikishini na dzi si dza fikishini, zwirendo na dzinyimbo). U shumisa zwifanyiso na nñda ha bugu u humbulela uritshitori tshi amba nga ha miní. U vhala madzina, zwo gandisiwaho na zwirweþho zwi re vhuponi hawé. U tatalishedza arali tshitori tshi na ndunzhendurizhe na u kona u tikedza zwe a amba, (tsumbo: a tho nga takadzwa nga tshitori nga uri) U vhala zwirendo zwo fhambanaho. U fhindula mbudziso dza kondþaho zwi tshiyi nga zwe zwa vhalawa. U vhala zwirendo zwo fhambanaho. U fhindula mbudziso dza maimo a nþha dzo livhiswaho kha tshitori. U tatalishedza mvelelo dzo fhambanaho dzo sumbedziwaho kha tshitori. U tatalishedza zwe kandiswaho na zwifanyiso sa zwinewe, khajenda, khungedzelo, gurannda na bugu dzia zwifanyiso. 	<ul style="list-style-type: none"> U vhala Bugu Khulwane na dzinwe dzo huliswaho (dza fikishini na dzi si dza fikishini, zwirendo na dzinyimbo). U shumisa zwifanyiso na nñda ha bugu u humbulela uritshitori tshi amba nga ha miní. U vhala bugu wa tatalshedza muhumbulo muhumbule, thaïdzo kha tshitori, ndunzendunzhe, na ndeme ya tshitori. U fhindula mbudziso dza kondþaho zwi tshiyi nga zwe zwa vhalawa. U vhala zwirendo zwo fhambanaho. U shumisa maþfungo a vhonalaha u amba nga ha tshibiveledzwa sa khungedzelo, zwifanyiso, girafu, tshati na mimapa. U wana na u shumissa zwiko zwa maþfungo tsumbo: vhadzulapo, bugu dzia laiburari. U shumisa tħohwana dza buguni, nomboro dza masiataři na zwirwe u wana maþfungo. U shumisa maþfpi a ndeme na tħoho u wana maþfungo kha bugu i si ya fikishini. U shumisa tħalusamaipfi u wana ipfi jiswa na tħalutshedzo ya hone.
Vhala na vhagudi	Vhala na vhagudi	U vhala na vhagudi	U vhala na vhagudi
<ul style="list-style-type: none"> U vhala vhatambi kha tshitori, iitambwa na u nea muhumbulo wawé. 	<ul style="list-style-type: none"> U vhala bugu dzo hudziwaho sa zwirendo, Bugu Khulwane, na phosítara. U kona u vhambedza zwe wa vhala na tshenzhemo ya ene muñe musi e na mugudisi. 	<ul style="list-style-type: none"> U shumisa zwifanyiso na nñda ha bugu u humbulela uritshitori tshi amba nga ha miní. U ita nyambedzano nga ha tshitori, hu tshi bvisewa khagala muhumbulo muhumbule wa tshitori na vhabvumbedza. U tevhékanya nyito kha tshitori. 	<ul style="list-style-type: none"> U vhala vhatambi kha tshitori, iitambwa na u nea muhumbulo wawé. U vhala ho engedzedzeaho hu na vħuditħulħeffi na u bula maipfi zwone.

U VHALA NA U TALELA

NYANGAREDZO YA ZWIKILI ZWA LUAMBO ZWINE ZWA TEA U FUNZWA KHA LUAMBO LWA HAYANI GIREIDI YA T-3

GIREIDI YA T	GIREIDI YA 1	GIREIDI YA 2	GIREIDI YA 3
<ul style="list-style-type: none"> U humbulela zwine zwa do itea kha tshitorini nga u lavhelesa zwifanyiso. U fhindula mbudziso zwi tshiya nga tshitorini tsho vhaliwaho. U ola zwifanyiso zwi no bvisela khagala muhumbulo muhulwane wa tshitorini. <p>U vhala nga eṭhe (u woṭhe)</p> <ul style="list-style-type: none"> U vhala bugu dza zwifanyiso e ḋeṭhe lwa u di mvumvusa laiburari kana kilasini kha khuda ya u vhala. 	<ul style="list-style-type: none"> U bvisela khagala tshivhangi na masiandaitwa kha tshitorini sa tsumbo: musidzana u khakhathini ngauri o pwasha fastere. U nea muhumbulo kha zwe zwa vhalawa. U fhindula mbudziso ḋhalutshedzo dzo livhanaho na zwo vhaliwaho. U vhala mafhungo a tshi bva kha phositarra, zwifanyiso na thebulu dzi sa kondi sa khalenda. <p>U vhala na tshigwada</p> <ul style="list-style-type: none"> U vhalaalela n̄ha zwi tshi bva buguni ya ene mune kha u vhala ha tshigwada hu na mugudisi (kijasi yoṭhe i vhala tshitorini tshithiki). 	<ul style="list-style-type: none"> U shumisa khagala tshivhangi na musi a tshi vhalawa. U ḋithethshelesa /lavhelesa musi a tshi vhalawa kha masia a u topola maipfi na kupfesesele. <p>U vhala vhe vhavhili kana e ḋeṭhe</p> <ul style="list-style-type: none"> U vhala zwa ene mune na zwe vhañwe vhañwala U vhala n̄ha a tshi vhalela muhwe ngae. U vhala e ḋeṭhe bugu dza fikishini na dsi dza fikishini dzi sa kondi, zwirendo na miswaswo. U tambo mitambo ya u vhala na u fhleledza maipfi (khurosiwede). <p>U vhala n̄ha zwi tshi bva buguni ya ene mune kha u vhala ha tshigwada hu na mugudisi (kijasi yoṭhe i vhala tshitorini tshithiki).</p> <ul style="list-style-type: none"> U shumisa foniki, mbonalo dza mafhungoni, u sengulusa tshivhumbleo na maipfi a u vhonwa musi ni tshi vhalawa. U vhala hu na luvhilo lwo kalulaho na vhukoni. U ḋithethshelesa musi a tshi vhala sianila u kona u topola maipfi na kupfesesele U sumbedza u pñsesa zwiga musi a tshi vhalela n̄ha. <p>U vhala n̄ha zwi tshi bva bugu dza fikishini na dsi dza fikishini dzi sa kondi, zwirendo na miswaswo na dzinwe.</p>	<ul style="list-style-type: none"> U vhala na vhangudi U vhalela fhasi kana n̄ha zwi tshi bva buguni ya ene mune kha u vhala ha muṭanganelo hu na mugudisi (kilasi yoṭhe i vhala bugu nthii) <p>U vhala na qikakhulu</p> <ul style="list-style-type: none"> U shumisa maipfi o ḋoweleaho, foniki, u sengulusa tshivhumbleo na zwi re ngomu na kupfesesele u ita uni zwipfale. U shumisa maitele a u qikakhulu musi a tshi vhalawa. <p>U ḋithethshelesa/lavhelesa musi a tshi vhalawa kha masia a u topola maipfi na kupfesesele.</p> <ul style="list-style-type: none"> U shumisa zwo oliwaho na zwifanyiso kha bugu u itela u engedzedza kupfesesele. U vhala n̄ha vhalenda, n̄ga u ṭavhanya na u kona u bula zwino khou vhalawa. <p>U Vhala n̄ha vhalili/vhavhili/u Woṭhe</p> <ul style="list-style-type: none"> U vhala zwa ene mune na zwe vhañwe vhañwala zwone U vhalela n̄ha a tshi vhalawa muñwe ngae. U vhala a ḋeṭhe bugu dza fikishini na dsi dza fikishini dzi sa kondi, zwirendo na miswaswo na dzinwe.

NYANGAREDZO YA ZWIKILI ZWA LUAMBO ZWINE ZWA TEA U FUNZWA KHA LUAMBO LWA HAYANI GIREIDI YA T-3			
GIREIDI YA T	GIREIDI YA 1	GIREIDI YA 2	GIREIDI YA 3
<ul style="list-style-type: none"> U bveledza zwikili zwa u alusa misipha ya zwanda. <i>Tsumbo: u rola vumba na u vhumba, u tambisa piano tuyani, u shumisa harane u runga na u lunzhedza vhulungu.</i> U bveledza kulangeli kwa minwe nga u imba zwidade zwine zwa sumbedzea nyito nga minwe. U bveledza kulangeli kwa minwe nga u shumisa tshigero u gera zwifanyiso zwihulwane na zwihumbeo. U bveledza kushumisele kwa maṭo na tshanda nga u tambo mutambo wa u posa bola ya mabambiri, u ola zwifanyiso na u shumisa khirayoni u ita makolo (<i>patterns</i>) a kondaho. U vhumba maledere nga u shumisa bulatsho ya u pennenda na khirayoni dia mapfura. U tevhedzela zwifanyiso na madzina a vhone vhane na phetheni. U kopolola maipfi na maledere. U shumisa muvhilli u vhumba maledere. 	<ul style="list-style-type: none"> U guida u shumisa penisela na khirayoni. U bveledza ndivho ya masia sa tsumbo: tshandani tshauja na tsha monde, ntha kana phasi. U bveledza kushumisele kwa maṭo na tshanda nga u tambo mutambo wa u posa bola ya mabambiri, u ola zwifanyiso na u shumisa khirayoni u ita makolo (<i>patterns</i>) a kondaho. U kopolola na u nwala dzina jawe, maipfi maṭuku na mathungo. U thoma u nwala a tshi shumisa u ola na u tovhedzela maledere, nomboro, maipfi na mathungo a sa kondi. U shumisa maledere danzi na maledere maṭuku. U vhumba mbalo nga ndila yone. U kopolola na u nwala mathunga mapfufhi inga ndila yone na zwikhala zwone. U fara penisela na khirayoni zwavhudi. 	<ul style="list-style-type: none"> U ya phanda na munwalo wa u gandisa U shumisa zwishumiswa zwa u nwala nga ngona sa tsumbo: penisela, raba, na rula. U nwala ni tshi tevhedzela mitaladzi yo elwaho nga rula ya 17 mm. U vhumba maipfi a maledere maṭuku na mahulwane nga ndila yone. U nwala maledere danzi na maṭuku nga munwalo wa u gandisa. U kopolola na u nwala nga ndila dzo fhambanaho (Garaṭa ya thambo pfufhi sa ya mabebō, mulaedza, na zwiħwe). U shumisa munwalo wa u gandisa kha ndila dzothe dza u nwala ha u vhulunga. U pfukela kha munwalo wa u pomba U kopolola na u nwala phatheni dzo nwaliwaho kha munwalo wa u tanganeia. U kopolola na u nwala maledere oħe maṭuku na maledere danzi kha munwalo wa u pomba. U kopolola, u vhala na u nwala maipfi mapfufhi kha munwalo wa u pomba. U kopolola na u nwala mathungo mapfufhi kha munwalo wa u pomba. 	<ul style="list-style-type: none"> U pfukela kha munwalo wa u pomba U shumisa zwishumiswa zwa u nwala nga ndila sa tsumbo: penisela, raba, na rula. U nwala mafhengo nga ngona na kuñwalele kwone kha munwalo wa u gandisa na munwalo wa u pomba. U vhumba maledere oħe maṭuku na maledere danzi kha munwalo wa u pomba. U nwala mafhengo nga ngona na kuñwalele kwone kha munwalo wa u gandisa na munwalo wa u pomba. U vhumba maledere danzi na maṭuku na munwalo wa u gandisa. U kopolola na u nwala ndila dzo fhambanaho (Garaṭa ya thambo pfufhi sa ya mabebō, mulaedza, na zwiħwe). U shumisa munwalo wa u gandisa kha ndila dzothe dza u nwala ha u vhulunga. U kopolola zwo nwaliwaho kha bodo, kha bugu, kha garaṭa na zwiħwe nga ndila yone. U vhumba mafhengo nga ngona na kuñwalele kwone kha munwalo wa u gandisa na munwalo wa u pomba. U vhumba mafhengo nga ngona na kuñwalele kwone kha munwalo wa u gandisa na munwalo wa u pomba. U vhumba mafhengo nga ngona na kuñwalele kwone kha munwalo wa u gandisa na munwalo wa u pomba.

MUNNWALO

NYANGAREDZO YA ZWIKILIZWA LUAMBO ZWINE ZWA TEA U FUNZWA KHA LUAMBO LWA HAYANI GIREIDI YA T-3

	GIREIDI YA T	GIREIDI YA 1	GIREIDI YA 2	GIREIDI YA 3
	<ul style="list-style-type: none"> U ola na u pennda zwifanyiso u itela u pfukisa mulaedza nga ha tshenzhemo ya ene mune. U kopa maipli o dhoweleaho kha madzina avho u itela u sumpbedza munwalo. U ñwala zwi tshi bva kha tscha monde zwi tshi ya kha tshauja na u bva ntsha zwi tshi ya fhasi U ñea miñumbulo hu tshi itelwa bugu ntswa ya kijasini nga ndila ya u ola. U lingedza u ñwala nga u tou pomba, kunwalele ku si na phanqà na murahu, n.z. U amba nga zwe ene mune a ñwala zwone sa tsumbo; u vhala nau tshakanya muñwalo wo pombiwaho. U ita bugu yaye ene mune na u qidzhensis kha u ita bugu ya kijasi. 	<ul style="list-style-type: none"> U ola zwifanyiso u itela u pfukisa mulaedza nga ha tshenzhemo ya ene mune. U ñea muñumbulo u thusa kha u dovholaola tshijori tscha tshigwada tscha kijasini. U kopolola mafhundo maswa a bvaho kha bodo kana tshati nga ngona. U ñwala mulaedza kha garata. U ñwala mafhundo mapifufi u itela u shela mulenzhe kha bugu i itelwaho u vheiwia kha khudja ya u vhala. U ñwala mafhundo a sa fhiri mitaladzi miraru a tshijori tshiswa tscha ene mune hu tshi shumisawa maleđere danzi na tshitopo. U ñwala maleđere a re na mibvumo ya foniki na maleđere o ñoweleaho o no funzivaho. U shumisa madzina na madzina zwao hu na thuso musi vha tshi ñwala. U thoma u shumisa makhathi azwino na o fheaho ngandila yone vha tshi ñwala. U ita vhusnzi ha maipli o ñoweleaho. U peleđa maipli nga ndila yone. U shumisa marangeli nga ngona. U vhekanya mawanwa nga ndila ya girafu. U fhatu bannga yawé ya maipli na ñhalusamaipfi ya ene mune. 	<ul style="list-style-type: none"> U ñea muñumbulo u na maipli a u thusa kha u sika tshijori tscha kijasini (u ñwala na vhagudi) U ñwala tshirendo tshi sa konđi. U ñwala mahwala a u bvisela vhudjipf khagala sa garata ya u tamela mashudu. U ñwala pharagirafumbili ngatshenzhemo ya ene mune kana nga ha zwe bvelelaho sa tsumbo; vhutambo hayani. U ñwala mafhundo mapifufi u itela u phaqdaladza tshijori tscha ene mune tshi re na phara dizi no swika mbili u itela uru vhatiwe vha kone u vhala. U ita mvetomveto, u ñwala na u phaqdaladza tshijori tscha ene mune tshi re na phara dizi no swika fumiñambili u itela uru vhatiwe vha kone u vhala. U shumisa zwivhumbleo zwvi no amba musi u tshi ñwala, sa rispi. U dzudzanya mawanwa kha tshati kana thebulu. U ñwala na u talutshedza mafhundo a mitaladzi miq u ya kha rathi nga ha ñohoho yo ñewaho u itela u shelha mulenzhe kha u ñwala bugu ya u vheia kha khuda ya u vhala U shumisa ndila dza u ñwala sa u ita mvetomveto, u ñwala, na u khakhulula. U shumisa zwiga zwoteaho sa tshivhudzisi, tshitopo, tshigagarukela. U peleđa maipli o ñoweleaho nga ndila na u lingedza u peleđa a so ngo ñoweleaho hu tshi shumisawa ndivho ya foniki. U shumisa makhathi a zwino, makhathi o fhiraho, na makhathi a ñaho nga ndila yo fanelaho. U shumisa marangeli, madzina, maiti na madzina zwao nga ngona. U fhatu bannga yawé ya maipli na ñhalusamaipfi ya ene mune. U kona u shumisa ñhalusamaipfi. 	<ul style="list-style-type: none"> U ñea muñumbulo u na maipli a u thusa kha u sika tshijori tscha kijasini (u ñwala na vhagudi) U shumisa maitie a u ñwala u wana mafhundo na u dzudzanyeja u ñwala. U ñwala mahwalo o fhambanaho u itela mishumo yo fhambanaho sa nyambedzano, tshitopi, tshirendo. U ñwala nga ha tshenzhemo ya ene mune nga ndila dzo fhambanaho. U ita mvetomveto, u ñwala na u phaqdaladza tshijori tscha ene mune tshi re na phara dizi no swika fumiñambili u itela uru vhatiwe vha kone u vhala. U ita mvetomveto, u ñwala na u phaqdaladza tshijori tscha ene mune tshi re na phara dizi no swika fumiñambili u itela uru vhatiwe vha kone u vhala. U ñwala na u talutshedza mafhundo a mitaladzi ya rathi u ya kha malo nga ha ñohoho yo ñewaho u itela u shelha mulenzhe kha u ñwala bugu ya ñalburai ya kijasi. U shumisa mafhundo a zwivhumbleo musi vha tshi ñwala risipi U shumisa bugu ya ñuvha ñinwe na ñinwe lwa vhege nthihi. U ñwala mafhundo a sa konđi hu tshi talutshedziwa bugu. U shumisa bugu ya ñuvha ñinwe na ñinwe lwa vhege nthihi. U shumisa mafhundo a sa konđi hu tshi talutshedziwa bugu. U tevhekanya mafhundo a vhevwa fhasi ha ñohoho. U ptififihadza na u vhulunga mafhundo hu tshi shumisawa mapa wa muñumbulo. U shumisa zwiga two teaho sa tshivhudzisi, tshitopo, tshigagarukela U shumisa mañganyi u vhumba mafhundo mbumbano U peleđa maipli a no kondja hu tshi shumisawa ndivho ya foniki. U shumisa ñhalusamaipfi.

U NWALA

3.1 GIREIDI YA T: TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI

GIREIDI YA T: LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA GIREIDI YA T DZA THEMO INWE NA INWE	
TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO NGA VHEGE: awara dza 10	
TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO NGA DUVHA: awara dza 2	
U tanganya kha Phurogireme ya Duvha liinwe na liinwe	
THEMO YA 1	
U THETSHELESA NA U AMBA	
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI	
Nyito dza duvha liinwe na liinwe dzo livhiswa kha masia othe a luambo na dziinwe ther.	
Mugudisi a nga ita marangaphanda kha nyito dici tevhelaho musi e kha zwiinwe zwa zwidanga kana zweothe; muzika, nyonyoloso, saints, luambo, mafhundo, zwiitoru na ngudo dici no tufula muhumbulo.	
Kha GIREIDI YA T mushumo wa u humbulela ndi wa ndeme u lugisela na u vhea vhagudi kha maimo one hu tshi lugiselwa tshifhinga. Ndi zwa ndeme uri tshifhinga tshinzhi tshi fhedziwe hu tshi khou fhaatiwa tshikili tsha u humbula na u shumisa muhumbulo duvha liinwe na liinwe na kha nzudzanyo ya nwaha wothe.	
<ul style="list-style-type: none">• U thetshelesa mbudziso dici sa kondi na ndivhadzo a konou dici fhindula nga ndila yone.• U thetshelesa ndaela dici sa kondi a kona u dici tevhedzela.• U thetshelesa a kona u tevhedzela a tshi dovhola mubvumo wa mutevhetsindo (sa, u vhanda zwanda lunzhi a kona u tevhedzela)• U thetshelesa hu si na u dzhenelela.• U thetshelesa zwiitoru zwipfufhi hu na u diphina na u didzhenisa kha khorasi nga tshifhinga tsho teaho.• U imba nyimbo khathihi na u ita nyito (hu na u thusiwa) sa, luimbo holwu <i>'heyi ndi ndila ine nda, tamba ngayo zwanda, tamba ngayo zwanda, tamba ngayo zwanda ...'</i>	
Luimbo lu iswe phanda ngauralo hu tshi dzeniswa mañwe maipfi sa, gama mavhudzi, tamba mano....nz.	
<ul style="list-style-type: none">• U renda zwirendo zwi re na raimi vha tshi ita nyito (vha tshi thusiwa).• U thetshelesa na u elelwa nga ha mutevhhe wa maipfi a sa kondiho a kona u a vhekanya nga ngona, sa, lila, lela, lala, u thoma nga maipfi mararu a tshi ya kha maña zwi tshi itelwa u bveledza kana u fhaa zwo pfiwaho nga ndevhe.• U kona u nanguludza na u topola mubvumo wa ipfi la mugudisi vhukati ha phosho musi hu tshi khou lidziwa tshilidzo.• U amba nga zwifanyiso zwi re kha phosiara, tshati i re na ther, bugu na zwiinwevho (zweothe zwi vhe na vhushaka na ther dici sa fhirir thanu nga themo).• U amba zwiitoru na u dovhola zwiitoru zwo ambiwaho nga vhañwe nga maipfi awe ene muñe.	
U shumisa luambo u bveledza khontseputi kha ther dzoe	
<ul style="list-style-type: none">• U shumisa luambo lu re kha ther dzoe, tsumbo: tshivhumbeo, muvhala, vhukale, tshifhinga na thevhekano	

U shumisa luambo u humbula na u nea muhumbulo

- U topola na u ɬalutshedza zwi no fana na zwi sa fani.
- U vhambedza zwithu zwine zwa fana na zwi sa fani.
- U vhekanya zwithu nga u elana (u vhea thoyi bogisini, u vhea bugu kha sheli, khirayoni kha thini, u vhekanya u ya nga mivhala, nz.)
- U topola zwipiða kha zwo fhelelaho, (tsumbo; u sumba na u bula dzina ja zwipiða zwa muvhili.)

U shumisa luambo u ɬodisisa na u wanulusa

- U vhudzisa mbudziso.
- U fha ɬhalutshedzo.
- U tandulula na u fhedzisa phazili 5 dza jig - saw.

U tshimbidza mawanwa

- U nanguludza mawanwa o nanguludzwaho u bva kha ɬhalutshedzo.

U vhona na u shumisa zwifanyiso zwine zwa vha na nyito i sumbahozwine zwa amba

- U ɬalusa zwifanyiso zwavhuði na u amba nga ha zwi no fana kana u elana kha zwifanyiso izwo.
- U ɬidzhenisa kha u wana tshithu fhethu vhukatini ha zwiñwe na u zwi khethulula nga ngona (sa, u wana tshivhumbeo hu re na vilinga kana tshifanyiso tsho dodombedzwaho).
- U tambo mitambo ya u dzumba na u ɬoða tshithu kiðasini vhukati ha zwiñwe zwishumiswa.
- U fhambanyisa vhukati ha zwivhumbeo zwa maledere o fhambanaho na maipfi nga u tou ita mutambo (u vhekanya zwithu zwi fanaho nga mutevhe wa zwifanyiso zwi no fana, hu tshi vhetshelwa thungo zwi sa fani na u nea ɬhalutshedzo uri ndi ngani zwo ralo).
- U vhekanya sethe tharu dza zwifanyiso nga ndila ine ya sika tshiðori nga u tevhekana ha zwiwo tshi tshi ambiwa.
- U humbula zwo vhoneiwaho nga maðo kha mutambo wa u elelwa, (tsumbo: hu vhewa zwithu zwo fhambanaho kha ɬafula vhagudi vha lavhelesa, mugudisi a zwi fukedza, vhagudi vha kona u zwi humbula vha tshi zwi amba).
- U fhedzisa phazili kana zwifanyiso nga tshifhinga tsha u tambo vho vhofholowa.

U LINGA

Tsivhudzo ya u linga:

Hu si fomaða

Orala na/kana ndowendewe.

U lavhelesa

- U thetshelesa mbudziso dzi sa kongi na ndivhadzo a kona u i fhindula nga ndila yone.
- U imba na u renda nyimbo dzi sa kongi na zwidade.
- U thetshelesa zwiðori hu na u ɬiphina na u ɬidzhenisa kha khorasi na u tevhedzela nyito nga tshifhinga tshone.
- U amba zwiðori na u dovhola zwiðori zwo ambiwaho nga vhañwe nga maipfi awe ene munø.
- U shumisa luambo u bveledza mihumbulo kha therø dzoðhe, (tsumbo: zwivhumbeo, mivhala, vhukale)
- U topola na u ɬalutshedza zwi no fana na zwi sa fani.
- U topola zwipiða kha zwo fhelelaho, (tsumbo: u sumba na u amba madzina a zwipiða zwa muvhili)
- U shumisa luambo u nea ɬhalutshedzo
- U tandulula na u fhedzisa phazili 5 dza jig - saw.
- U ɬalusa na u sumba zwithu zwi anzelaho u vha hone kha zwifanyiso.

Hu shumiswe mutevhe wa u sedzulusa na rubiriki yo fhelelaho kha u linga Luambo

GIREIDI YA T: LUAMBO LWA HAYANI
THODEA DZA GIREIDI YA T DZA THEMO IÑWE NA IÑWE
THEMO YA 1
U BVELEDZA U VHALA
<p>MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI</p> <p>U vhala:</p> <p>Zwikili zwa u bveledza u vhala</p> <ul style="list-style-type: none"> U aluwa kha kutshimbidele kwone kwa maṭo, (tsumbo: u tevhelela bola yo nembeledzwaho musi i tshi ya kha tshaula kana tshamonde. Bola heyi i na lutambo na luhuka iwo ḥumiwaho khayo.) U dzhenelela kha mitambo i no sumbedza masia (Tsumbo: u tshinisa muvhili matungo na matungo, n̄tha kana fhasi) U fhambanyisa vhukati ha kuitele kwa maleđere na maipfi o fhambanaho nga ndila ya mutambo, (tsumbo: u vhekanya zwithu zwi no fana, u lavhelesa u tevhekana ha zwifanyiso zwi no elana, u topola tshi sa fani na zwiñwe). U shumisa tshikili tsha u vhekanya nga ndunzhendunzhe zwifanyiso zwiraru nga ndila ya u sika tshiñori na u amba ngatsho. U shumisa tshikili tsha u humbula zwe vhoneiwaho nga maṭo, (tsumbo: maleđere, zwivhumbeo, zwishumiswa zwi fareaho). U fheleledza tshifanyiso tshi vhalalaho (u fhaṭa phazili, u fhedzisa tshifanyiso) U fara bugu nga ndila yone na u fhenda masiañari nga ndila yone. U shumisa zwifanyiso u humbulela uri tshiñori tshi khou amba nga ha mini (tsumbo: u 'vhala' zwifanyiso na khephusheni hu na u sumbedza u pñesesa uri zwifanyiso na maipfi zwi na vhusshaka ngeno zwe fhambana. U ita tshiñori tsha ene muñe nga u 'vhala' zwifanyiso. U ita u nga u khou vhala a shumisa na ipfi ja u vhala. U kona u ḥalusa dzina ḥawe na madzina a vhañwe vhagudi ngae vha no swika vhañanu. U vhambedza maipfi kha zwithu zwi fareaho na zwe ḥwaliwaho madzina (tsumbo, garaña dza madzina ḥafulani, vothi, mafasitereni) <p>U thoma u ita vhusshaka ha zwe ḥwaliwaho</p> <ul style="list-style-type: none"> U pñesesa uri zwe ḥwaliwaho zwi bñesela khagala mulaedza (tsumbo: ipfi ji a kona u imela/ḥalusa dzina ja muthu) U kona u ḥalusa dzina ḥawe na a vhañwe vhagudi ngae a no swika mañanu. U pñesesa uri zwe ḥwaliwaho ndi maipfi ane ra amba one. U vhala maipfi o dñoleahao, (tsumbo: dzina ḥawe, madzina a mavhengele sa SPAR, Coke, ḥoho dza maipfi a re nzudzanyo dza thelevishini.) <p>U vhala na vhagudi</p> <p>Ngudo ya minethe ya 15 luvhili kana luaru nga vhege hu tshi shumiswa bugu dzo hudzwaho sa Bugu Khulwane, phosiqara dza zwirendo na zwidate. Mugudisi a shumise maitele a u modela na kiłasi yothe musi hu tshi haseledziwa kana kha danga ja ngudaluambo lu sa thiri luvhili nga tshifhinga tsha ngudo dza u tou fombe kha luambo. Hu shumiswe Bugu Khulwane thanu nga themo.</p> <ul style="list-style-type: none"> U vhala mañwalo o hudzwaho nga kiłasi yothe na mugudisi sa, Bugu Khulwane, zwirendo na phosiqara. U ita nyambedzano na u ḥalusa vhatambi kha tshiñori. U ola zwifanyiso zwa nyito khulwane dzine dza khou itea kha tshiñori, nyimbo na zwidate. U tevhekanya zwifanyiso zwa tshiñori. U edzisa tshiñori nga u ita mudzinginyo (tshinisa) kana nga u tamba ḥirama kana danga. <p>U vhala ha musi e eñhe.</p> <ul style="list-style-type: none"> U vhala bugu e eñhe lwa u ḥimvumvusa ḥaiburari kana kiłasini kha khuña ya u vhala <p>Nđivho ya mibvumo</p> <p>Nyito ya minethe ya 15 ḥuvha jiñwe na jiñwe</p> <p>Vhunzhi ha nyito dza mibvumo dzi nga ḥivhadzwa nga tshifhinga tsha mitambo kana dangani.</p> <ul style="list-style-type: none"> U fhambanyisa mibvumo yo fhambanaho nga maanda ya mathomoni a madzina a vhone vhañe. U kona u topola ipfi ji sa faniho na mañwe kha o tevhekanaho (sa, ndi ufhio mubvumo u sa weliko kha mutevhe. b, b, k, b, d, q, t) U kona u topola mibvumo mivhili yo ḥewaho uri i tshi fana kana i sa fani na- /p/. /p/ (i a fana) /p/, /d/ (a i fani) U kona u ḥivha uri mafhungo a ambiwaho o vhubwa a tshi bva kha maipfi (vha nga vhandha zwanda musi hu tshi vhaliwa dungsu jiñwe na jiñwe kha ipfi). <p>U ita uri mibvumo i vhe na vhusshaka na maleđere na maipfi.</p> <ul style="list-style-type: none"> U thoma u ḥalukanya uri maipfi a bva kha mibvumo (tsumbo, ambani mubvumo wa u thoma kha dzina ḥanu)

U LINGA

Tsivhudzo ya u linga:

Hu si ha foma

Orala/kana ndowendowe

U lavhelesa

- U fhambanyisa mibvumo yo fhambanaho nga maanda ya mathomoni a madzina a vhone vhaṇe.
- U kona u topola ipfi l̄i sa faniho na manwe kha o tevhekanaho (e.g. ndi u fhio mubvumo u sa ngi miṇwe b, k, b; d, d, d̄, t̄)

Hu shumiswe mutevhe wa u sedzulusa na rubiriki yo fhelelaho kha u linga ha Luambo

GIREIDI YA T: LUAMBO LWA HAYANI
THODEA DZA GIREIDI YA T DZA THEMO IÑWE NA IÑWE
THEMO YA 1
U BVELEDZA U ÑWALA
<p>MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI</p> <p>U bveledza muñwalo</p> <p>Nyito ya ñuvha liñwe na liñwe kha masia othe a luambo na phurogireme dza u guda.</p> <p>Mishumo ya vhutsila na zwidanga zwa muzika zwi ñea vhagudi tshikhala tsha u alusa mirado miñuku na mihulwane na ndila dza u khwinisa na u bveledza zwikili zwa mirado miñuku.</p> <ul style="list-style-type: none"> U bveledza zwikili zwa u alusa mirado miñuku ya zwanda. Tsumbo, u rola vumba, u vhumba nga vumba, u vhofhelela baudu, u tambisa piano muyani n.z.) U bveledza kulangele kwa mirado miñuku u khwañhiswa minwe (nga u imba zwidade zwine zwa sumbedza nyito nga minwe kana u vhumba kubola nga u shumisa vhukati ha minwe). U bveledza kulangele kwa mirado miñuku (nga u shumisa tshigero u gera mapendelo (magumoni) a mabambiri). U bveledza kushumisele kwa maño na tshanða (u fara liþege, u posa bola ya mabambiri, u ola zwifanyiso na u shumisa khirayoni nga maanda nga tshifhinga tsha u tambela nnða zwi sa khou tou itwa fomaña). U bveledza ndivho ya masia (tsumbo: u isa zwipida zwa muvhili thungo ya tshanða tshamonde kana kha tshaula). U bveledza u ñivha vhukati (u dzhia tshanða tshaula wa tshi fhirisela kha shaða la tshamonde U vhumba mañedere hu tshi shumiswa muvhili wothe (sa, u shumisa muvhili u ita ñedere 'I') U ñhiraisela a tshi tevhedzela zwifanyiso zwi sa kondi na phetheni. U kopolola phetheni kha phegibodo. U vhumba mañedere nga u shumisa bulatsho ya u pennda na khirayoni dza mapfura. U shumisa tshumiswa dza u ñwala (bulatsho dza u ñwala, khirayoni dza mapfura n.z nga tshifhinga tsha mitambo ya nga ngomu ine vhagudi vha tambo nga u funa na u ita nyito dza vhutsila. U ñwala kha ñhirei dza muñavha. <p>U bveledza u ñwala</p> <ul style="list-style-type: none"> U ola tshifanyiso u pfukisa mulaedza, nga ha tshenzhemo ya ene muñe. U pfesesa uri u ola na u ñwala zwo fhambana. Tsumbo: u ñiita u nga u khou ñwala ngeno a tshi khou shumisa makolongonya kana mañeleñedzha (squiggles) a sa ambi tshithu. U vhala zwe wa ñwala (sa, u vhala makolongonya) U ita mutambo wa u ñwala zwi tshi tevhedzela nyimele, (tsumbo: u ñwala mulaedza wo ñaho nga founu, u ñwala thikhithi ya ndañiso badani (faini) n.z. U kopolola mañedere ane a ñivhea kha dzina la ene muñe u imela muñwalo (sa, u kopolola dzina ñawe) U ñwala zwi tshi bva tshanðani tshaula zwi tshi ya kha tshamonde na u bva ñtha zwi tshi ya fhasi. U bveledza muhumbulo kha bugu ya mafhungo ya kiñasini nga u tou ola. <p>U shuma nga maipfi.</p> <ul style="list-style-type: none"> U kuvhanganya maipfi (tsumbo: ane a thoma nga mubvumo muthihi nahone u no fana sa, Mpho na Mikaele Takalani-Tshilidzi. U topola madzina avho kha zwo ñwaliwaho.

U LINGA

Tsivhudzo ya u linga:

Hu si ha foma

Orala/ kana ndowendowe

U lavhelesa

- U ola kana u pennda zwifanyiso u pfukisa mulaedza, nga ha tshenzhemo ya ene muñe.
- U shumisa muvhili u vhumba małedere.
- U shumisa ḥirei ya mułavha kha u ḥwalela khayo.
- U pfectesa uri u ola na u ḥwala zwo fhambana (tsumbo: u ita u nga u khou ḥwala a tshi khou shumisa maipfi o kopiwaho zwo ḥangana na makolongonya).
- U vhala zwe wa ḥwala (sa, u ‘vhala’ zwine makolongonya a amba zwone)
- U shumisa tshumiswa dza u ḥwala (bulatsho dza u ḥwala, khirayoni dza mapfura n.z nga tshifhinga tsha mitambo ya nga ngomu ine vhagudi vha tamba nga u funa na u ita nyito dza vhutsila.

Hu shumiswe mutevhe wa u sedzulusa na rubiriki yo fhelelaho kha u linga luambo

GIREIDI YA T: LUAMBO LWA HAYANI
THODEA DZA GIREIDI YA T DZA THEMO IÑWE NA IÑWE
THEMO YA 2
U THETSHELESA NA U AMBA (ORALA)
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI
<p>Nyito dza ɖuvha jiñwe na jiñwe dzo livhiswa kha masia othe a luambo na dziñwe ther.</p> <p>Nyito dzi tevhelaho dzi nga ɖivhadziwa tshifhinga tsha musi ho itwa danga ja Gireidi ya T (Gumba): U imba, u tshina, Santsi, luambo, mafhungo, u sumbedza na u bula, zwiñori na miñwe mitambo.</p> <ul style="list-style-type: none"> • U thetshelesa luhili kana luraru ndaela kana ndivhadzo na u i tevhedzela nga ndila yone. • U thetshelesa hu si na u dzhenelela na u sielisana tshifhinga tsha u amba. • U thetshelesa zwiñori na u zwi tambo. • U amba zwiñori na u dovhola zwiñori two ambiwaho nga vhañwe nga maipfi awe ene munę. • U imba nyimbo na zwidade ni tshi khou tevhedzela nyito dza hone na kilesi yothe. • U renda zwirendo na zwidade vha tshi khou tevhedzela nyito dza hone nga tshigwada • U vhekanya zwifanyiso zwa tshiñori nga u tevhekana. • U dzhenelela kha nyambedzano na u vhudzisa mbudziso. • U amba nga zwifanyiso na vhañwe zwi re kha phositar, tshati dza ther, bugu na zwiñwevho (dzi so ngo fhira ther ɻanu nga themo). • U thetshelesa na u vhuisa muhumbulo nga u humbula maipfi a sa kondiho nga u tevhekana hao. <i>Tsumbo: fana, fura, fara.</i> (U thoma kha mañanu)
U shumisa luambo u bveledza khontseputi
<ul style="list-style-type: none"> • U shumisa luambo u bveledza zwiteñwa kha ther dzothe (tsumbo: mbalo - vhungafhani, masia, tshifhinga, thevhekano, mivhala, vhukale.)
U shumisa luambo u humbula na u ñea muhumbulo
<ul style="list-style-type: none"> • U topola na u ɻalutshedza zwi no fana na zwi sa fani. • U vhambedza zwithu zwine zwa fana kana u elana na u vhambedza zwithu zwi sa fani. • U vhekanya zwithu u ya nga mivhala, zwivhumbeo na saizi. • U ɻalusa zwipiña zwa muvhili wothe, (tsumbo: madzina a zwipiña zwa muvhili sa, lukuñavavha, tshinungo, gona na n.z)
U shumisa luambo u ɻodisisa na u wanulusa
<ul style="list-style-type: none"> • U vhudzisa mbudziso a dovha a vhudzisa ɻalutshedzo. • U fha ɻalutshedzo na u vhudzisa thandululo. • U tandulula na u fhedzisa phazili dza 10 kana zwipiña zwinzhi zwa 'jig - saw'.
U tshimbida mawanwa
<ul style="list-style-type: none"> • U nanguludza mawanwa o nanguludzwaho u bva kha ɻalutshedzo.
U shumisa vhusevhedi ha maño na zwifanyiso u wana ɻalutshedzo
<ul style="list-style-type: none"> • U sedzulusa zwifanyiso zwavhuñi na u amba nga hazwo, ha ambwa na zwine zwa elana na tshenzhemo yo ɖoweleaho. • U wana tshithu tshithihi tsho buliwaho nga ngomu kha tshifanyiso tshi re na zwidodombedza zwinzhi. • U tambo mutambo wa u dzumba na u wana tshithu kilesini vhukati ha zwiñwe zwishumiswa. • U kona u vhona phambano vhukati ha zwivhumbeo zwa mañedere na maipfi (sa, u nanguludza zwithu zwa u fana, u lavhelesa mutevhe wa zwifanyiso zwi no elana, u fara tshi sa fani na zwiñwe na u ɻalutshedza uri ndi ngani tshi sa fani). • U vhekanya zwigwada zwiraru zwa zwifanyiso nga ndila ya u sika tshiñori na ndunzhendunzhe u ya nga ha kutevhokanele kwa zwithu musi zwi tshi ɻalutshedza.

U LINGA

Tsivhudzo ya u linga:

Hu si ha foma

Orala/kana ndowendowe

U lavhelesa

- U thetshela hu si na u dzhenelela na u sielisana tshifhinga tsha u amba.
- U imba nyimbo na zwidade a tshi khou tevhedzela nyito dza hone na kilesi yothé
- U renda zwirendo na zwidade hu tshi dzeniswa nyito vhe zwigwadani.
- U amba zwiɔri na u dovhola zwiɔri zwo ambiwaho nga vhañwe nga maipfi awe ene munę.
- U shumisa luambo u bveledza zwiteñwa kha therodzothe, (tsumbo: mbalo - vhungafhani, masia, tshifhinga, thevhekano, mivhala, vhukale.)
- U dzhenelela kha nyambedzano na u vhudzisa mbudziso.
- U wana tshithu tshithihi tsho diimisaho kha tshifanyiso tsha zwithu zwinzhi.
- U topola na u ɔtalutshedza zwithu zwi no fana na zwi sa fani.
- U lavhelesa zwavhuɔdi tshifanyiso na u amba nga ha zwi no elana na zwe wa vhuya wa tangana nazwo.

Hu shumiswe mutevhe wa u sedzulusa na rubiriki yo fhelelaho kha u linga ha luambo.

GIREIDI YA T: LUAMBO LWA HAYANI
THODEA DZA GIREIDI YA T DZA THEMO INWE NA INWE
THEMO YA 2
U BVELEDZA U VHALA
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI
U vhala:
U bveledza u vhala:
<ul style="list-style-type: none"> U wana nyaluwo kha kutshimbidele kwone kwa mađo. (tsumbo, u tevhelela bola yo nembeledzwaho musi i tshi ya kha tshaula kana tsha monde) U dzhenelela kha mitambo ya masia (tsumbo, u bva kha tshaula u ya kha tshamonde, na n̄ha kana fhasi) U fara bugu nga ndila yone na u fhenda masiatari nga ndila yone. U shumisa zwifanyiso u humbulela uri tshiṭori tshi khou amba nga ha mini, (tsumbo: u vhala zwifanyiso na bugu dza dzikhephusheni u sumbedza uri zwifanyiso na maipfi a na vhushaka fhedzi o fhambana -u sumba ipfi musi a tshi vhala. U vhala tshifanyiso hu tshi itelwa u kona u ita tshiṭori tsha ene muñe u 'vhala' zwifanyiso. U ita u nga u khou vhala a shumisa na ipfi ja u vhala. U pafesera uri ri nwala zwi no vhaliwa ra vhala zwi no nwaliwa (maipfi a imela dzina, madzina a vhathu, fhethu na zwithu. U kona u ḥalusa dzina ḥawe na a vhañwe vha no swika vhañanu nga ngomu kiłasini. Zwigwada zwi 'vhala' garañatai na khephusheni zwi re na vhushaka na theru vhe na mugudisi. U vhala maipfi o ḥoweleaho. (tsumbo, dzina ja vhañwe ngae, khajenda na maipfi a mutsho) U shumisa zwifanyiso u 'vhala' mafurase a sa kongiho (mmbwa na u sumbedza siañari ji re na tshifanyiso tsha mmbwa) U kona u tambo zwiñwe zwipiða zwa tshiṭori, luimbo kana tshidate. U thetshelesa na u amba nga ha tshiṭori na mañwe mañwalo o vhalwaho kana u anetshelwa zwi tshi pfala (sa, u elelwa zwidodombedzwa na u bula muhumbulo muhulwane) U amba nga mañwalo (zwiñori) hu tshi shumiswa maipfi a ngaho u thomani, vhukati, magumoni, mubvumo, ipfi, ḥedere, pfanapheledzo.
U vhala na vhagudi
<ul style="list-style-type: none"> Ngudo ya minethe ya 15 luvhili kana luraru nga vhege hu tshi shumiswa bugu dzo hudziwa ho sa Bugu Khulwane, phositarra dza zwirendo na zwidade. Mugudisi a shumise maitele a modele na kiłasi yothe musi hu tshi hasaledziwa kana danga lu sa fhiru luvhili kha ngudo dza luambo. Hu shumiswe Bugu Khulwane ḥthanu nga themo. U vhala mañwalo o hudzwaho sa, zwirendo, Bugu Khulwane, phositarra, mañwalo a elek̄iñthononki o nwawaho nga kiłasi yothe na mugudisi (kha u vhala na vhagudi) U ita nyambedzano na u ḥalusa vhatambi kha tshiṭori. U ola zwifanyiso zwi sumbedzaho muhumbulo muhulwane wa tshiṭori, nyimbo kana zwidade. U tevhekanya zwifanyiso nga ndila ine ya vhumba tshiṭori a kona u 'vhala' tshiṭori. U edzisa tshiṭori nga u ola kana nga u tambo ḥirama. U humbulela zwine zwa ño itea kha tshiṭori hu tshi shumiswa maipfi na zwifanyiso zwo ḥoweleaho. U sumbedza vhuñipfi ha mugudi nga u ola tshifanyiso kana u pennda.
U vhala e ethe.
<ul style="list-style-type: none"> U vhala bugu aeñthe lwa u ñimvumvusa ḥiburari kana kiłasini kha khuña ya u vhala)
Nđivho ya mibvumo
Nyito ya minethe ya 15 ñuvha liñwe na liñwe
Vhunzhi ha nyito dza mibvumo dzi nga ñivhadzwa nga tshifhinga tsha mitambo kana dangani.
<ul style="list-style-type: none"> U fhambanyisa mibvumo yo fhambanaho nga maanda ya mathomoni a maipfi. U kona u topola ipfi ji sa faniko na mañwe kha o tevhekanaho, he maipfi a thoma nga mubvumo wa u fana (sa, raha, rema, rothola, ruma) kana a u ḥalusa uri mibvumo mivhili i a fana naa kana hai sa, /k/ /k/, i a fana. /g/, /d/ a i fani. Dungo U topola mibvumo ya pfanapheledzo kha nyimbo ntswa U amba musi mibvumo mivhili yo ḥewaho i tshi fana kana i sa fani. U kona u ñivha uri mafhungo o sikwa nga maipfi o khethekanaho. Vha nga vhanda zwanda musi hu tshi vhaliwa ipfi nga pfi. Vhagudi vha lavhelelwa u pfa mibvumo i re na pfanapheledzo kha nyimbo ntswa na kha raimi vha konou fhedzisela mutualadzi kana fhungo. U ḥalusa mubvumo mathomoni a dzina ḥawe sa, Konanani.
Vhushaka vhukati ha mibvumo na maipfi.
<ul style="list-style-type: none"> U thoma u ḥalukanya uri maipfi o bva kha mibvumo i fhiraho muthihi, sa, hama - h-a-m-a U kona u topola mibvumo mathomoni a fhungo sa, madzina a dzikhonani

U LINGA

Tsivhudzo ya u linga:

Hu si ha foma

Orala/kana ndowendowe

U lavhelesa

- U pfesesa uri zwo ንwaliwaho zwi pfukisa mulaedza, (tsumbo: fhungo ወ a kona u imela dzina ወau, dzina ወa muñwe, ወa fhethu na ወa tshithu).
- U fara bugu nga ንdila yone na u fhenda masiaታari avhuđi musi hu tshi vialiwa.
- U vhala mañwalo o hudzwaho sa zwirendo, Bugu Khulwane, phositarara na elektroniki yothe hu na mugudisi kha u vhala na vhagudi.
- U amba na u ታlутshedza nga ha vhabvumbedzwa vha tshi tori.
- U kona u fhambanya mibvumo yo fhambanaho nga maanda mathomoni a fhungo.

Hu shumiswe mutevhe wa u sedzulusa na rubiriki yo fhelelaho kha u linga ha luambo.

GIREIDI YA T: LUAMBO LWA HAYANI
THODEA DZA GIREIDI YA T DZA THEMO IÑWE NA IÑWE
THEMO YA 2
U BVELEDZA U MUÑWALO
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI
Muñwalo
Ngudo ya ñuvha liñwe na liñwe kha masia oþhe a luambo na dzinwe ther
U ola na tshidanga ndi dzone ndila dza u nea tshikhala tsha u bveledza zwikili zwa miraðo miñku.
<ul style="list-style-type: none"> U bveledza zwikili zwa u alusa miraðo miñku ya zwanda, (tsumbo: <i>u rola vumba na u vhumba, u tambisa piano muyani, u shumisa harane u runga na u lunzhedza vhulungu n.z.</i>) U bveledza kulangele kwa miraðo miñku nga u tambo raimi dza minwe na u imba zwidade zwine zwa sumbedzea nyito nga minwe. U bveledza kulangele kwa minwe nga u shumisa tshigero u gera zwifanyiso zwiñulwane na zwivhumbeo. U bveledza kushumisele kwa maþo na tshanða nga u tambo mutambo wa u posa tshisagana tsha ñawa/binibege, bola ya thenisi, bola ya mabambiri, u ola zwifanyiso na u shumisa khirayoni u ita makolo a sa kondiho. U bveledza kulangele kwa misipha mihulwane (u shumisa vhe zwigwadani kana vhe vhothe u vhumba maþedere nga mivhili yavho). U bveledza ndivho ya masia sa tsumbo: u isa zwanda thungo ya fhasi kana ya ntha, vhukovhela kana vhubvaðuvha. U vhumba maþedere (nga u shumisa bulatsho ya u pennda na khirayoni dza mapfura). U tevhedzela zwifanyiso na madzina a vhone vhañe na dziphetheni (hune ha vha hu na ho thomiwaho na u sumbedza sia kha maþedere). U kopolola phatheni kha phegibodo na u kopa phetheni, maipfi na maþedere kha bambiri. U shumisa zwishumiswa zwa u ñwala zwo fhambanaho. U fara khirayoni na penisela nga ndila yo fanelaho. U ñwala o dzula nga ndila yone.
U vhala na vhagudi, ha tshigwada na ha musi mugudi a eþhe
<ul style="list-style-type: none"> U ola zwifanyiso u itela u pfukisa mulaedza (mafhungo a ene muñe). U pfesesa uri u ñwala na u ola zwo fhambana na u thoma u kopolola maþedere na mbalo kha nzulele ya kiñasini nga tshifhinga tsha ene muñe, (tsumbo: <i>u ita u nga u khou ñwala a tshi khou shumisa maipfi o kopiwaho zwo þangana na makolongonya</i>). U vhala zwine maþedere na makolongonya a amba zwone. U ita <i>litambwa</i> ja u ñwala (tsumbo: <i>u ita garaña ya ndumeliso, u ñwala vhurifhi</i>). U thoma u ñwala a tshi lavhelesa masia. Tsumbo: u ñwala u bva kha tshauña u ya kha tshamonde, u bva ntha u ya fhasi. U kopolola zwo ñwaliwaho vhuponi (<i>lebuñu dzo ðoweleaho dza zwishumiswa zwa hayani</i>) musi a tshi khou tambo.
U shuma nga maipfi
<ul style="list-style-type: none"> U vhea maipfi nga zwigwada, (tsumbo: <i>a no thoma nga maþedere a no fana</i>). U topola maþedere kana zwikhala vhukati ha maipfi kha zwo ñwaliwaho, (tsumbo: <i>madzina avho kana kha bugu</i>. U dzhenelela kha u nea mafhungo ane a ðo ñwalwa kha mañwalo a kiñasi.

U LINGA

Tsivhudzo ya u linga:

Hu si ha foma

Orala/kana ndowendowe.

U lavhelesa

- U ola zwifanyiso a tshi itela u pfukisa mulaedza (wa mafhungo avho vhone vhañe).
- U bveledza kulangele kwa mirado mihulwane (tsumbo: u shumisana u vhumba maleñdere nga mivhili yavho).
- U thoma u vhumba maleñdere (nga u shumisa bulatsho ya u pennda na khirayoni dla mapfura).
- U psesesa uri u ñwala na u ola zwo fhambana na u thoma u kopolola maleñdere na mbalo kha nzulele ya kiñasini nga tshifhinga tsha ene muñe, tsumbo: u ita u nga u khou ñwala a tshi khou shumisa maipfi o kopiwaho zwo tangana na makolongonya.
- U vhala zwine maleñdere na mokolongonya zwa amba zwone.
- U thoma u ñwala a tshi lavhelesa masia, (tsumbo: u ñwala u bva kha tshauña u ya kha tshamonde, u bva nñha u ya fhasi ha siañari.

Hu shumiswe mutevhe wa u sedzulusa na rubiriki yo fhelelaho kha u linga ha luambo

GIREIDI YA T: LUAMBO LWA HAYANI
THODEA DZA GIREIDI YA T DZA THEMO IÑWE NA IÑWE
THEMO YA 3
U THETSHELESA NA U AMBA (ORALA)
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI
Nyito ya ḋuvha liñwe na liñwe kha masia othe a Luambo na dziñwe ther.
Ngudo dzi tevhelaho dzi nga ḋivhadzwa nga tshifhinga tsha mañwe a madanga kana a ngudo dzothe dza Gireidi ya T: muzika, nyonyoloso, saints, luambo, mafhungo,, u sumba na u amba, tshiñori khathihi na mishumo ya zwanda
<ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa zwavhuđi mbudziso na u nea phindulo. U thetshelesa ndivhadzo na u fhindula nga ndila yo teaho. U thetshelesa ndaela dzo fhambanaho na u tevhedzela zwine dza amba. U thetshelesa hu si na u dzhenelela hu tshi sumbedzwa u ḫonifha muambi na u amba nga u sielisana. U amba zwiñori na u dovhola zwa vhañwe nga maipfi awe ene muñe. U imba nyimbo na zwidate na u zwi tevhedzela nga u ita nyito nga ene muñe. U renda zwirendo na zwidate a tshi ita nyito a na vhudífulufheli ho kalulaho. U thetshelesa zwiñori zwilapfu na u sumbedza u pñesesa nga u fhindula mbudziso dzi no elana na tshiñori. U tevhekanya zwifanyiso zwa tshiñori. U thetshelesa na kona u humbula maipfi nga u tevhekana hao, (tsumbo: buli, buvhi, bugu - u thoma kha maipfi mararu a kona u fhañwa a tshi ya). U amba nga ha zwifanyiso zwi re kha phositar, tshati dza ther, bugu na zwiñwevho zwi no ya nga nyito 5 dzo fhambanaho.
U shumisa luambo u bveledza zwiterña
<ul style="list-style-type: none"> U shumisa luambo u bveledza mihumbulo kha ther dzothe. Tsumbo: mbalo - vhungafhani, saizi, tshifhinga, tshivhumbeo, vhukale, masia, na mivhala (nga tshifhinga tsha madanga kana nga tshifhinga tsha u tamba vho vhofholowa).
U shumisa luambo u humbula na u nea muhumbulo
<ul style="list-style-type: none"> U topola na u ḫalutshedza zwi no fana na zwi sa fani. U vhekanya zwi no elana na u fanyisa zwi sa fani. U vhekanya zwithu u ya nga maitele. U topola tshipiđa zwi tshi bva kha zwo fhelelaho, (tsumbo: zwipiđa zwi itaho tshifanyiso).
U shumisa luambo u ḫodulusa na u wanulusa
<ul style="list-style-type: none"> U vhudzisa mbudziso na u sedza kha bugu hu tshi lavheleswa ḫalutshedzo U nea ḫalutshedzo na u nea thandululo. U fhedzisa zwipiđa zwa phazili ya 'jig-saw' u bva kha 10 u ya kha 20
U tshimbidza mawanwa
<ul style="list-style-type: none"> U dzhia mawanwa o nanguludzwaho zwi tshi bva kha ḫalutshedzo.
U shumisa mbonalo ya maipfi u wana ḫalutshedzo
<ul style="list-style-type: none"> U pñesesa uri zwifanyiso na zwinepe zwi pfukisa mulaedza nga ha zwiwo, vhathu, fhethu, na zwithu na u amba nga ha zwo. U lavhelesa zwavhuđi kha zwifanyiso na u amba nga ha tshenzhemo yo ḡoweleaho. U kona u fhambanyisa zwifanyiso ri tshi ya nga hune zwa vha zwi hone phanda na murahu hazwo na kha nyolo dzi sa kondi. U wana zwo dzumbiwaho kiłasini vhukati ha zwiñwe na u sumbedza vhañwe hune zwa nga vha zwi tshi khou wanala hone hu tshi shumiswa ndila dzi sa kondi. U fhambanyisa zwivhumbeo zwa maleđere o fhambanaho na maipfi, (sa, 'b' na 'a' U tevhekanya zwifanyiso na u amba nga hazwo.

U LINGA

Tsivhudzo ya u linga:

Hu si ha foma

U thetshelesa na u amba (orala / kana n̄dowendowe).

U lavhelesa

- U thetshelesa zwavhuđi mbudziso na u ɻea phindulo.
- U thetshelesa u sa dzheneleli u tshi sumbedza u ɻhonifha ane a khou amba na u amba nga u sielisana.
- U imba nyimbo na zwidade na u tevhedza nyito nga ene muñe.
- U amba zwiđori na u dovhola zwo ambiwaho nga vhañwe nga maipfi a ene muñe.
- U shumisa luambo u bveledza zwiteñwa kha therodzothe, (tsumbo: mbalo - vhungafhani, saizi, tshifhinga, tshivhumbeo, vhukale, masia na mivhala).
- U vhekanya zwi no elana na u fanyisa zwi sa fani.
- U pfesesa uri zwifanyiso na zwinepe zwi ɻea mulaedza nga ha zwiwo, vhathu, fhethu na zwithu vha amba nga hazwo.
- U sedza zwavhuđi kha zwifanyiso na u amba nga ha tshenzhemo yo ɻoweleaho.

Hu shumiswe mutevhe wa u sedzulusa na rubiriki yo fhelelaho kha u linga luambo

GIREIDI YA T: LUAMBO LWA HAYANI
THODEA DZA GIREIDI YA T DZA THEMO IÑWE NA IÑWE
THEMO YA 3
U BVELEDZA U VHALA
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI
U vhala
Zwikili zwa u bveledza u vhala
<ul style="list-style-type: none"> U alusa kutshimbideze kwa maþo, (tsumbo: u tevhela penisela musi i tshi khou bva kha tsha monde i tshi ya kha tsha u ja. U bveledza masia, (tsumbo: u 'vhala' zwifanyiso zwo fhambanaho kana misevhe i no bva tshandani tsha monde i tshi ya kha tsha u ja na u bva nþha i tshi ya fhasi. U kona u fanyisa ipfi na tshishumisa, (tsumbo: u fanyisa madzina na zwishumisa zwo newaho madzina kha þafula ya dzangalela) U shumisa tshifanyiso u itela u pfectesa lìfurase lì sa kondi na mafhungo kha bugu, (tsumbo: tshifanyiso tsha mmbwa na fhungo lì no vhalea sa; sedzani mmbwa). U fara bugu nga ndila yone yo sedza nþha na u fhenda masiaþari nga ndila yo fanelaho. U vhala nga ha zwifanyiso a tshi itela u sika tshiþori tsha ene muþe. U fhambanyisa zwifanyiso kha zwo ñwaliwaho (tsumbo: u sumba ipfi na u vhudzisa u ri lì pfí mini). U ita u nga u khou 'vhala' a tshi khou shumisa na ipfi ja u vhala. U 'vhala' maipfi o ðoweleaho henecho kha vhupo (sa, zwiga zwa badani na madzina a mavhengele). U thoma u þalusa maipfi o ðoweleaho nga tshivhumbeo ane a shumisa tshifhinga tshoþthe kilasini, (tsumbo: maipfi a mutsho, maduvha a vhege, madzina a vhagudi ngae, madzina a miþwedzi ya ñwaha) U 'vhala' bugu dza zwifanyiso dzi re na mafhungo a humbuleaho mararu kana mana (sa, heyi ndi mmbwa, sedzani mmbwa, mmbwa ndi khulu). U tambo zwiþori, nyimbo na zwidate. U humbula (elelwa) zwidodombedzwa na u amba muhumbulo muhulwane wa tshiþori tsho vhaliwaho nga mugudisi. U ola zwifanyiso zwa tshiþori, luimbo kana tshidade. U amba nga ha kufarele kwa bugu na u londota. U thetselesa na u rerisana nga ha zwiþori na maþwe maþwalwa o vhalelwaho nþha. U shumisa maipfi a ngaho 'mibvumo', 'ipfi', 'ledere', 'pfanapheledzo', 'mathomo', 'vhukati', 'magumo' musi a tshi amba nga ha lìñwalwa.
U vhala na vhagudi
Ngudo ya minethe ya 15 luvhili kana luraru nga vhege hu tshi shumisa Bugu Khulwane, phosítara na zwiñwe. Mugudisi u ita nyito na kilasi yoþhe nga tshifhinga tsha nyambedzano kana kha danga ja luambo luvhili nga u tou fombe kha luambo. Kha hu shumise bugu þanu khululwane nga themo.
<ul style="list-style-type: none"> U 'vhala' Bugu Khulwane kana maþwalo o hudzwaho sa kilasi yoþhe khathihi na mugudisi. U 'vhala' maþwalo o bveledzwaho nga tshigwada kana nga kilasi (sa, mafhungo o ñwaliwaho nga mugudisi musi vhagudi vha tshi khou sedza, u amba na dikithesheni). U baðekanya tshenzhemo ya ene muþe na zwo vhaliwaho nga mugudisi, hu tshi lavheleswa thelevishini kana zwifanyiso. U þalutshedza mvumbo dza vhabvumbedzwa kha zwiþori kana thelevishini a nea muhumbulo. U kona u topola ndunzhendunzhe ya zwiwo kha zwiþori zwi sa kondi. U shumisa gwati ja bugu na nyolo buguni yoþhe hu tshi itelwa u bvumba (humbulela) muþodo wa zwine bugu ya khou amba zwone. U dzhenelela kha u vhala na vhagudi hu na vhuðifulufheli na u ðiphina. U fhindula mbudziso dzo fhambanaho dzi no elana na tshiþori tsho vhaliwaho.
U vhala e eþhe
<ul style="list-style-type: none"> U vhala bugu a eþhe lwa u ðimvumvusa a jaþurari kana kilasini lufherani lwa u vhala, a tshi fhenda masiaþari nga ngona na u sumbedza u þonifha bugu.

Ndīvhō ya mibvumo

Nyito ya minethe ya 15 ḫuvha jiñwe na jiñwe

Vhunzhi ha nyito dza mibvumo dzi nga ḫivhadzwa nga tshifhinga tsha mitambo kana dangani.

- U guda mubulo wa małedere a alifabethe dzołthe dza Tshivenda, tsumbo a-a, b-bu, d-di, e-e, f-fu, g-gi, h-ha, i-i, j-dzhi, k-ka,l-lı, m-mu, n-ni,o-o, p-pu, r-ri,s-si, t-ti, u-u,v-vu, w-wu, x-xi, y-yi, z-zi (mubulo wa małedere a alifabethe u rangele u vhala tshifhinga tshołthe u swikela vhagudi vha tshi vho kona u a ḫivha na u a vhala)

Pfalandołthe

a, e, i , o, u

Themba

Dza ledere jiñhihi

b - bibi, bisi

d - dada

f - fula, funga

g - gugu, guru

h - hayani

k - kumba

l - lima, lala

- U ḫukukanya mafhungo o ambiwaho nga tshifhinga tsha orala a tshi ya kha ipfi jiñhihi hu tshi shumiswa maipfi a madungo a no fana u thoma, (tsumbo; Tshilidzi - ndi - mutukana)
- U khethekanya maipfi a madungo manzhi a tshi ya kha dungo jiñhihi, (tsumbo; hu shumiswe u vhanda zwanda kana u lidza ngoma kha dungo jiñwe na jiñwe kha ipfi kana dzina-'Nndwa- khulu'- vhagudi vha kone u vhala madungo)
- U topola pfanapheledzo kha zwidate zwo ḫoweleaho, dzinyimbo na mutevhe wa maipfi.
- U ḫusa pfanapheledzo kha nyimbo dzo ḫoweleaho na zwidate.
- U kona u ḫivha na u amba mañwe małedere a alifabethe nga maanda a dzina jawe. Tsumbo: dzina janga ndi pfi Ndifelani, ji thoma nga ledere 'N', ji thoma nga mubvumo **nd**.

U amba nga ha mibvumo, małedere na maipfi.

- U kona u vhona na u topola mañwe a małedere na mibvumo nga maanda ji mathomoni a fhungo jo ḫoweleaho. Tsumbo: 'H' kha Hulisani.
- U pfesesa uri maipfi a na mibvumo i no fhira muthihi (tsumbo tshanda tshi na mibvumo ya rathi t-s-h-a-n-d) (mubvumo **a** u khou tou dovhola)
- U topola mibvumo mathomoni a mañwe maipfi (tsumbo: madzina a khonani kana a zwipuka.)

U LINGA

Tsivhudzo ya u linga:

Hu si ha foma

Orala/kana ndowendowe.

U lavhelesa

- U shumisa tshifanyiso u pfectesera mafurase na mafhuno a sa kondi na kha bugu. Tsumbo: tshifanyiso tsha mmbwa na fhungo li no vhalea sa *Sedzani mmbwa*.
- U kona u fanyisa maipfi na zwo oliwaho. Tsumbo, u fanyisa madzina na zwishumiswa zwo newaho madzina kha tafula ya dzangalela.
- U fara bugu nga ndila yone yo sedza nthia na u vula masiatari zwavhu.
- U talusa tshifanyiso a tshi itela u ita tshawe ene muqe
- U vhala mañwalo o bveledzwaho kijasini kana nga tshigwada (sa, mafhuno o ñwalwaho nga mugudisi musi vhagudi vha tshi khou sedza na u amba khathihi na u dikitheitha).
- U talutshedza mvumbo dza mubvumbbedzwa kha tshitiori kana thelevishini na u nea muhumbulo wawe.
- U vhala maipfi o doweleaho heneffo kha muvhundu (sa, zwiga zwa badani na madzina a mavhengele.)
- U kona u elelwa mibvumo na zwo vhonwaho nga mañdziwe dza dzithemba na pfalandothe, nga maanda mathomoni a maipfi o doweleaho (tsumbo: kha dzina la Hulisani mugudi u sumba 'h' a amba a ri li ri /h/)
- U kona u elelwa na u ñivha mañwe maleñdere a alifabethe nga mannda a dzina ñawe, (tsumbo: dzina ñanga ndi pfi **Ndifelani**, li thoma nga ledere 'N'. Li thoma nga mubvumo **nd**.

Hu shumiswe mutevhe wa u sedzulusa na rubiriki yo fhelelaho kha u linga ha luambo

GIREIDI YA T: LUAMBO LWA HAYANI
THODEA DZA GIREIDI YA T DZA THEMO INWE NA INWE
THEMO YA 3
U BVELEDZA U NWALA
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI
U bveledza muñwalo
<i>Ngudo dza duvha jiñwe na jiñwe kha masia othe a luambo na dziñwe ther</i>
<i>Nyito dza vhutsila na danga ja u imba ndi zwone zwi neaho zwikhala zwa u bveledza (alusa) zwikili zwa mirado miñuku.</i>
<ul style="list-style-type: none"> U bveledza zwikili zwa u alusa mirado miñuku hu tshi khwañhiswa misipha ya zwanda (sa, u vhumba mañedere nga vumba, u lunzhedza magaraña kha muñali, u lunzhedza vhulungu) U bveledza kulangele kwa mirado miñuku nga u tamba mitambo minzhi ya u imba zwidade zwine zwa sumbedza nyito nga minwe. U bveledza kulangele kwa mirado miñuku nga u shumisa tshigero u gera zwifanyiso zwiñhulwane, zwivhumbeo nz. U bveledza kushumisele kwa maño na zwanda khathih (sa, nga u tamba mutambo wa u fara kana u gavha 'tshisagana tsha ñawa', bola khulu kana ya thenisi ya mabammbiri n.z, na u ita nyolo, na u ita makolo a kondaho nga khirayoni). U bveledza kulangele kwa mirado mihulwane (sa, u shuma vha vhavhili u vhumba mañedere nga mivhili yavho). U thoma u vhumba mañedere (sa, u pennda nga minwe, u shumisa bulatsho ya u pennda, khirayoni dza mapfura, phegibodo/ khokhobodo (khokho ndi zwitanda zwi re na ñhodzi), kana 'bodo ya dzilegere'). U ñhirañela zwifanyiso zwi sa konđi, phetheni na madzina a vhone vhane (he ha sumbedzelwa ha u thoma hone na masia ane a tevhelelwa a u nwala kha mañedere). U kopolola phetheni kha 'khokhobodo' na maipfi na mañedere kha bammbiri. U fara khirayoni hu tshi shumisa kufarele kwone na u nwala hu tshi shumisa sia ñavhuđi ja u nwala.
U bveledza u nwala
<ul style="list-style-type: none"> U ola zwifanyiso u itela u pfukisa mulaedza wa tshenzhemo ya ene muñe na u shumisa hezwi sa kwone kuthomele kwa u nwala (sa, u longela ipfi kana ñfurase heneñho kha nyolo a tshi thusedzwa nga mugudisi). U ñalukanya uri u ola na u nwala zwo fhambana, u vho thoma u kopa mañedere na mbalo kha vhupo ha kiñasini nga tshifhinga tsha ene muñe i ndingedzo ya u thoma u nwala, (tsumbo: u ita u nga u khou nwala a tshi khou shumisa maipfi o kopiwaho zwo ñangana na makolongonya (squiggles). U ita ñitambwa ja u nwala kha mutambo wa u tamba nga u tou nwala (tsumbo: u nwala mutevhe wa zwithu). U thoma u nwala a tshi lavhelesa masia, (tsumbo: u nwala a tshi bva kha tshamonde u ya kha tshauña, u bva ñtha u ya fhasi ha siñari). U kopolola zwo nwaliwaho zwi tshi bva kha vhupo musi vha tshi khou tamba (tsumbo: dzilebuñu u bva kha khungedzelo). U shela mulenzhe kha u ñea muhumbulo malugana na bugu ntswa ya kiñasini. U shumisa zwishumiswa zwa u nwala nga vhuñifulufheli na u leluwa, (tsumbo: khirayoni na penisela).
U shuma nga maipfi
<ul style="list-style-type: none"> U vhekanya zwifanyiso zwa maipfi a pfanapheledzo fhethu huthihi. Tsumbo: bala, tala, kala. U topola ñedere kana tshikhala vhukati ha mañedere kha mañwalo (tsumbo: kha madzina avho kana maipfi o ñoweleaho kana ngomu buguni). U shela mulenzhe kha u ñea mafhungo ane a ño shumisa u nwala mañwalwa a kiñasini, (tsumbo: mugudi u amba fhungo mugudisi a nwala). U shumisa mathemo ane a nga 'mathomoni', 'vhukati', 'magumoni', 'mubvumo', 'ipfi' 'ñedere', musi a tshi amba nga ha ñiñwalo).

U LINGA

Tsivhudzo ya u linga:

Hu si ha foma

Orala/kana ndowendowe

U lavhelesa

- U ola zwifanyiso u itela u pfukisa mulaedza wa tshenzhemo ya ene mu^{ne} na u shumisa hezwi sa kwone kuthomele kwa u ñwala (sa, u longela ipfi kana jifurase heneffo kha nyolo a tshi thusedzwa nga mugudisi).
- U þalukanya uri u ola na u ñwala zwo fhambana, u vho thoma u kopa maledere na mbalo kha vhupo ha kiþasini nga tshifhinga tsha ene mu^{ne} i ndingedzo ya u thoma u ñwala, (tsumbo: u ita u nga u khou ñwala a tshi khou shumisa maipfi o kopiwaho zwo þangana na makolongonya (squiggles)).
- U ita jitambwa ja u ñwala kha mutambo wa u tamba nga u tou ñwala (tsumbo: u ñwala mutevhe wa zwithu)
- U thoma u ñwala a tshi lavhelesa masia, (tsumbo: u ñwala a tshi bva kha tsha monde u ya kha tsha u ja, u bva n^{tha} u ya phasi ha siaþari)

Hu shumiswe mutevhe wa u sedzulusa na rubiriki yo fhelelaho kha u linga ha luambo

GIREIDI YA T: LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA GIREIDI YA T DZA THEMO INWE NA INWE
THEMO YA 4
U THETSHELESA NA U AMBA (ORALA)
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI
<p>Nyito ya ćuvha lińwe na lińwe kha masia a luambo na dzińwe therō</p> <p>Nyito dici tevhelaho dici nga ćivhadzwa nga tshifhinga tsha zwińwe kana zwigwada zwōthe zwa Gireidi ya T: muzika, u dzinginya, saints, luambo, mafhungo, u sumbedza na u anetshela tshińori na dicińwe nyito dza vhutsila.</p> <ul style="list-style-type: none"> • U thetshelesa mbudziso nga vhuronwane a nea phindulo. • U thetshelesa ndivhadzo na u fhindula nga ndila yo teaho. • U pfukisa milaedza. • U thetshelesa ndaela dici kondaho nahone dzo fhambanaho a kona u dici tevhedzela. • U thetshelesa hu si na u dzhenelela hu tshi sumbedzwa u țhonifha muambi na u sielisana musi hu tshi ambiwa • U thetshelesa zwińori zwilapfu na u sumbedza u pfectesa nga u fhindula mbudziso dici no elana na tshińori. • U amba tshińori na u dovholola zwo ambiwaho nga vhańwe nga maipfi awe ene muńe. • U imba nyimbo na zwidate na u ita nyito sa u tshina nga ene muńe a na vhudifhulufheli. • U renda zwirendo na zwidate na u longela nyito khazwo hu na vhudifhulufheli. • U tevhokanya zwifanyiso zwi re kha tshińori. • U dzhenelela kha nyamedzano na u vhudzisa mbudziso. • U thetshelesa na u elelwa maipfi a sa kondi, u thoma kha mararu u ya kha maná. • U amba nga ha zwifanyiso zwi re kha phosíta, tshati dza therō, bugu dzine dza vha na vhushaka na therō dzine tshivhalo tshadzo dza si vhe nga fhasi ha thanu nga themo.
U shumisa luambo u bveledza zwiteńwa
<ul style="list-style-type: none"> • U shumisa luambo u bveledza zwiteńwa kha therō dzońhe, (tsumbo: vhunzhi, saizi, tshivhumbeo, masia, mivhala, luvhilo, tshifhinga, vhukale na mutevhe).
U shumisa luambo u humbula na u nea muhumbulo
<ul style="list-style-type: none"> • U topola na u țalutshedza zwi no fana na zwi sa fani. • U fanyisa zwithu zwi no elana na u vhambedza zwi sa fani. • U vhekanya zwithu u ya nga ha ene muńe na u shumisa maitele a kondaho sa u sedza ndila ye tsha itwa ngayo • U topola zwipiđa zwi tshi bva kha zwo fhelelaho kha tshivhumbeo tsha 2-D na u fhańa kha zwivhumbeo zwa 3-D (sa, u kopa tshifanyiso kana phatheni zwi tshi bva kha garańa [2-D] u shumisa zwibuloko kana zwivhumbeo zwa pułasitiki [3-D])
U shumisa luambo u țodisia na u wanulusa
<ul style="list-style-type: none"> • U vhudzisa mbudziso na u țoda țhalutshedzo kha dzibugu, thelevishini na khomphyutha. • U thetshelesa thaidzo na u nea thandululo. • U fhedzisa phazili ya <i>jig-saw</i> ya zwipiđa zwa 20.
U tshimbidza mawanwa
<ul style="list-style-type: none"> • U nanga mafhungo a ndeme a tshi bva kha țhalutshedzo yo tou ambiwaho (tsumbo: u thetshelesa tshifhinga tsha u thoma mushumo zwi tshi bva kha ndivhadzo).
U shumisa mbonalo ya maipfi na zwifanyiso u wana țhalutshedzo
<ul style="list-style-type: none"> • U ćivha na u pfectesa uri zwifanyiso na zwinepe zwi pfukisa mulaedza nga ha zwiwo, vhatu, fhethu, na zwithu na u amba ngazwo. • U shumisa zwifanyiso u humbulela uri tshińori tshi khou amba nga ha mini. • U kona u topola kha zwifanyiso phanda na murahu na u kona u vhona phambano khazwo. • U tambo mitambo ya u sumbedza ndila na mugudisi na vhańwe (tsumbo: <i>mutambo wa Nowa na Leri</i>) • U kona u wana phambano vhukati ha zwivhumbeo zwa małedere o fhambanaho na vhukati ha maipfi (tsumbo u vhea małedere a pułasitiki a fanaho thungo nthihi). • U livhanyisa (metshisa) zwifanyiso na maipfi hu tshi shumiswa phazili.

U LINGA

Tsivhudzo ya u linga:

Hu si ha foma

Orala na/ kana ndowendowe).

U lavhelesa

- U thetshelesa hu si na u dzhenelela hu tshi sumbedzwa u ḫhonifha muambi na u sielisana musi hu tshi ambiwa.
- U imba nyimbo na zwidade na u ita nyito sa u tshina nga ene mune nga vhudifhulufheli.
- U amba tshitora na u dovhola zwo ambiwaho nga vhanhwe nga maipfi awe ene mune.
- U topola na u ḫalutshedza zwi no fana na zwi sa fani.
- U fanyisa zwithu zwi no elana na u vhambedza zwi sa fani.
- U sedza zwavhudi kha zwifanyiso na u amba nga tshenzhemo i no fana na yeneyo.
- U shumisa luambo u bveledza zwiteñwa kha therodzothe, (tsumbo: vhunzhi, saizi, tshivhumbeo, masia, mivhala, luvhilo, tshifhinga, vhukale na mutevhe.

Hu shumiswe mutevhe wa u sedzulusa na rubiriki yo fhelelaho kha u linga ha luambo

GIREIDI YA T: LUAMBO LWA HAYANI
THODEA DZA GIREIDI YA T DZA THEMO IÑWE NA IÑWE
THEMO YA 4
U BVELEDZA U VHALA
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI
U vhala
Zwikili zwa u bveledza u vhala
<ul style="list-style-type: none"> U vhambedza maipfi na zwifanyiso kha mañwalo. U ḥalusa zwifanyiso u itela u sika mafhungo, (tsumbo, u ita tshiṭori tsha ene muñe khathihi na u 'vhala' zwifanyiso) U kona u fhambanyisa zwifanyiso na zwo ḥwalwaho. (tsumbo, u sumba ipfi a humbel a ri ji vhaliwe) U 'vhala' zwe a ḥwala (sa, mafhungo o ḥwaliwaho nga mugudisi) U thoma u 'vhala' maipfi o ḥoweleaho nga tshivhumbe a re kha vhupo ha kiłasini na ngomu tshikoloni (sa, vothi, khabodo) U 'vhala' bugu dza zwifanyiso dzine dza ya nga u kond a hadzo. U tambo matambwa a zwiṭori, nyimbo na zwidade. U elelwa zwidodombedzwa na u amba muhumbulo muhulwane. U ola zwifanyiso zwa tshiṭori, nyimbo kana zwidade. U rerisana nga ha kufarele na kuthogomelele kwa bugu.
U vhala ho ḥanganelaho
Ngudo ya minethe ya 15 iuvhili kana luraru nga vhege hu tshi shumiswa bugu dzo hudziwaho sa Bugu Khulwane, phosiṭara na zwiñwevho. Bugu ḥthanu nga themo.
<ul style="list-style-type: none"> U vhala Bugu Khulwane kana ḥiñwalo ḥo hudzwaho nga kiłasini yothe vhe na mugudisi. U 'vhala' mañwalo o bveledzwaho kiłasini (tsumbo, mafhungo o ḥwalwaho nga mugudisi, kana nga tshigwada vhe na mugudisi) U sumba maipfi ḥthani ha zwifanyiso musi a tshi 'vhala'. U ḥumanya zwi vhonwaho kha thelevishini kana tshifanyiso na tshenzhemo ya ene muñe musi a tshi vhala e na mugudisi. U ḥalutshedza vhuvha (mvumbo) ha vhabvumbedzwa kha tshiṭori na u ḥea muhumbulo. U topola kutevhhekanele kwa zwiwo kha tshiṭori tshi sa kondi. U shumisa gwati ja bugu na nyolo kha bugu kana ḥiñwalo ḥothe u humbulela muñodo wa tshiṭori. U dzhenelela kha u vhala ḥiñwalo ja u vhala na vhabgudi nga vhuḍifhulufheli ho engedzedzeaho na u ḥiphina. U fhindula mbudziso dzo fhambanaho hu tshi ya nga tshiṭori tsho vhaliwaho
U vhala e eṭhe
<ul style="list-style-type: none"> U 'vhala' bugu a eṭhe lwa u ḥimvumvusa e ḥaiburari, kiłasini lufherani lwa u vhala, a tshi fhenda masiaṭari nga ngona hu tshi ḥonifhiwa bugu.
Nđivho ya mibvumo
Nyito ya minethe ya 15 ḥuvha ḥiñwe na ḥiñwe
Vhunzhi ha nyito dza mibvumo dzi nga ḥivhadzwa nga tshifhinga tsha mitambo kana dangani.
<ul style="list-style-type: none"> U ḥukukanya mutaladzi u ya nga maipfi, (tsumbo, nga u vhanda zwanda musi ipfi ḥithihi ji tshi vhaliwa arali a mararu ri vhanda luraru). U khetekanya maipfi a madungo manzhi a tshi ya kha dungo ḥithihi, (tsumbo, mbulumadi) U topola pfanapheledzo na zwine zwidade na nyimbo nga u tevhekana ha pfanapheledzo. U topola na u vhona małedere na mibvumo mathomoni a fhungo. U fanyisa mubvumo na ḥedere na ipfi na u pñesesa uri mafhungo a na mubvumo muthihi kana minzhi. U topola mubvumo mathomoni a ipfi. U thoma u ḥivha uri maipfi a itwa nga mibvumo. Tsumbo 'Kh' kha Khuliso.

U LINGA

Tsivhudzo ya u linga:

Hu si ha foma

U thetshelesa na u amba (Orala/kana n̊dowenđowe).

U lavhelesa

- U ḥalutshedza zwifanyiso u fhaṭa mihumbulo, (tsumbo, u ita tshiṭori tsha ene muṇe na u 'vhala' zwifanyiso.
- U vhala Bugu Khulwane na maṇwe maṇwalwa o hudzwaho nga kiłasi yothe vhe na mugudisi.
- U ḥalusa themba na pfalandothe mathomoni a maipfi o doweleaho nga mibvumo na nga mbonalo yadzo.
- U ḥalusa na u ḥea madzina na maledere a alifabethe (sa, maledere a re kha dzina la ene muṇe).

Hu shumiswe mutevhe wa u sedzulusa na rubiriki yo fhelelaho kha u linga ha luambo

GIREIDI YA T: LUAMBO LWA HAYANI
THODEA DZA GIREIDI YA T DZA THEMO IÑWE NA IÑWE
THEMO YA 4
U BVELEDZA U ÑWALA
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI
U bveledza muñwalo
<i>Ngudo ya duvha jiñwe na jiñwe kha masia oñhe a luambo na djiñwe thero</i>
<i>Nyito dza vhutsila na madanga a muzika ndi zwone zwine zwa ñea tshikhala tsha u bveledza nyaluwo ya zwikili zwa miraðo miñuku.</i>
<ul style="list-style-type: none"> U alusa miraðo miñuku hu u itela u khwañhisa misipha ya zwanda. U tamba zwidade zwa u tambisa minwe hu u itela u ita nyito dza u tambisa minwe. U shumisa tshigero u gera zwifanyiso zwiñhulwane na zwivhumbeo. U bveledza kushumisele kwa maþo na tshanda nga u tamba mutambo wa u posa bege ya ñawa, bola ya mabambiri, u ola zwifanyiso na u shumisa khirayoni u ita makolo a konðaho. U vhumba maleðere hu tshi shumiswa mivhili vhe vhavhili kana a eñhe. U vhumba maleðere (sa, nga u pennda nga minwe, u shumisa bulatsho ya u pennda na khirayoni dza mapfura) U ñhiraisela zwifanyiso zwi sa konði, phatheni na madzina a vhone vhagudi (hune ha vha na mathomo a vhukuma na u sumbedza sia ña u tevhedzela kha maleðere). U kopolola maipfi na maleðere na dziphatheni. U shumisa tshumiswa dza u ñwala dzo fhambanaho (bulatsho dza u pennda, khirayoni dza mapfura). U vhumba maleðere hu tshi shumiswa zwishumiswa zwo fhambanaho sa khirayoni, penisela na tshoko). U fara khirayoni nga ñdila yo teaho hu tshi sumbedzwa u ñdowedza tshanda tshithihi kha u ñwala (tshauña kana tshamonde). U vhumba maleðere mañuku nga ñdila yo teaho, hu tshi thomiwa na u fhedzisela ho teaho.
U bveledza u ñwala
<ul style="list-style-type: none"> U ola zwifanyiso u itela u pfukhisa mulaedza wa tshenzhemo ya ene muñe na u shumisa izwo sa mathomo kha u ñwala (u longela ipfi na ñfurase kana fhungo a tshi thuswa nga mugudisi). U kopolola maleðere na mbalo dzi bvaho kha vhupo ha kiñasini musi a tshi khou ‘ñwala.’ U ‘ñwala’ zwave ene muñe na zwo ‘ñwalwaho’ nga vhañwe. U a ‘ñwala’ na u humbela vhañwe uri vha mu fhe ñhalutshedzo i no pfala kha zwe a ñwala. U ita ñitambwa ña u ‘ñwala’ nga tshifhinga tsha u tamba (tsumbo, u ‘ñwala’ mutevhe). U ñwala hu tshi sedziwa masia one a kuñwalele (sa, u bva kha tshamonde u tshi ya kha tshauña, u bva ñtha u ya fhasi kha siatari). U kopolola zwo ñwaliwaho zwi tshi bva kha vhupo he a vha a tshi khou tamba hone (tsumbo, ñebulu dzi no bva kha khungedzelo). U lingeda u ñwala zwivhumbeo zwo ñdoweleaho zwa maleðere a tshi shumisa maleðere a ñivheaho (tsumbo, u ñwala vhurifhi vhu tshi livhiswa hayani). U shela mulenzhe kha u ñea mihumbulo ya u sika bugu ya mafhungo a kiñasini. U shumisa tshumiswa dza u ñwala nga vhudifhulufheli ho kalulaho na u leluwa (sa, khirayoni).
U shuma nga maipfi
<ul style="list-style-type: none"> U kuvhanganya fhethu huthihi zwifanyiso zwa maipfi a elanaho na pfanapheledzo (tsumbo: khuni, pani, goni). U kopolola mafhungo mapfufhi na maipfi o ñwaliwaho nga mugudisi. U topola ñedere kana tshikhala vhukati ha maipfi o ñwalwaho (sa, madzina avho kana maipfi o ñdoweleaho kana nga ngomu buguni). U shela mulenzhe kha u ñea mafhungo a u ñwala kha jiñwalo ña kiñasini (sa, vhagudi vha amba maipfi mugudisi a tshi khou ñwala). U shumisa mathemo ane a nga ‘mathomo’, ‘vhukati’, ‘magumo’, ‘mibvumo’, ‘maipfi’, ‘ñedere’, ‘pfanapheledzo’.

U LINGA

Tsivhudzo ya u linga:

Hu si ha foma

Orala/kana ndowendowe.

U lavhelesa

- U ola zwifanyiso u pfukhisa mulaedza wa tshenzhemo ya ene mu^{ne} na u shumisa izwo sa mathomo kha u nwala (u longela ipfi na jifurase kana fhungo a tshi thuswa nga mugudisi).
- U a 'nwala' na u humbela vha^{nwe} uri vha mu fhe ^zhalutshedzo i no pfala kha zwe a nwala.
- U 'vhala' zwawe ene mu^{ne} na zwe 'nwalwaho' nga vha^{nwe}.
- U kopolola ma^{ledere} na mbalo dzi bvaho kha vhupo ha kijasini musi a tshi khou 'nwala.'
- U lingedza u nwala zwivhumbeo zwe d^oweleaho zwa ma^{ledere} a tshi shumisa ma^{ledere} a qivheaho (tsumbo, u nwala vhurifhi vhu tshi livhiswa hayani.

Hu shumiswe mutevhe wa u sedzulusa na rubiriki yo fhelelaho kha u linga ha luambo

MAŃWALO NA ZWISHUMISWA ZWO THEMENDELWAHO ZWA ÑWAHA

U THETSHELESA NA U AMBA

- Zwifanyiso na phosītara.
- Tshati ya alifabethe ya Tshivenda.
- Zwibveledzwa zwo hudzwaho.
- Tshumiswa dzi fareaho.
- Zwifanyiso na phosītara.
- Tshati dza foniki dza luvhondoni dza Tshivenda.
- Tshikimu tsha bugu dza u vhala dzo telwaho gireidi yeneyo.
- Bugu dzo hudzwaho (dzo itwaho hayani kana dzo rengwaho, tsumbo, zwirendo, nyimbo, raimi, zwiṭori na zwińwe).
- Bugu dza zwiṭori na bugu dza zwifanyiso dza jaiburari ya kiłasi.
- Bugu dza zwiṭori zwipfufhi zwi no takadza dzi re na fhungo jılıhi kana mavhili kha siaṭari.
- Bugu dzi si dza fikhishini dzo telwaho gireidi yeneyo.
- Lebulu dza magaraṭa.
- Thanda dza u sumba hu tshi vhaliwa mańwalo o hudzwaho, zwiṭori zwa luvhondoni na zwiṭanwa.
- Zwifanyiso, phazili dza maipfi na mitambo.
- Dzigurannđa na magazini
- Tshati dza luvhondoni
- Zwa u lidza, sa ngoma, tshele, zwiombo, nz.
- CD kana khasethe dzi re na zwitoru zwo rekhodwaho

U VHALA NA FONIKI

- Zwifanyiso na phosītara
- Tshati ya alifabethe
- Tshati ya mibvumo ya alifabethe nga Tshivenda
- Bugu khulwane
- Bugu khulwane (dzińwe dzo bveledzwaho kha u ñwala)
- Bugu dzo hudzwaho, sa, zwirendo, raimi na nyambo nz.
- Bugu dza zwiṭori na dza zwifanyiso
- Garaṭa dza madzina a vhagudi
- Tshati ya u thusa ya ḫuvha jılıńwe na jılıńwe

U ÑWALA NA MUÑWALO

- Tshumiswa dza u ñwala (tsumbo, penisela, penisela dza mivhala, khirayoni dza mapfura, mabambiri a so ngo ñwalelwaho a sa lingani (A3, A4, A5), ruļa, raba, zwibugwana zwa mitalo i linganaho 8.5 mm na bugu dza ndowendowe.
- Zwiṭirepe zwa mafhongo o geredzelwaho.
- Fulipitshati na kokipheni ndenya.
- Thalusamaipfi ya vhuñe.
- Thalusamaipfi (thalusamaipfi) dza vhukuma dza gireidi yeneyo.
- Zwishumiswa zwi no nga sa zwigero, zwa u nambatedza, nz.

3.2 GIREIDI YA 1: TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI

GIREIDI YA 1: (U THOMA) LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA THEMO INWNA INWE	
THEMO YA 1	
U THETSHELESA NA U AMBA (ORALA)	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasia: minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 1 nga vhege
MAGUDISWA / KHONTSEPUTI/ ZWIKILI	
<p>Nyito dza duvha iñwe na iñwe/vhege iñwe na iñwe kha masia othe a Luambo na dzirwe ngudo</p> <ul style="list-style-type: none"> • U thetshelesa a sa dzeneleli. • U amba nga tshenzhemo ya ene muñe, tsumbo, u anetshela mafhuno, u ɏalutshedza mvumbo ya mutsho, na mañwe-vho mafhuno a tshenetsho tshifhinga. • U imba na u ita nyito. <p>Luvhili nga vhege ho sedzwa nyito dza u thetshelesa na u amba</p> <p>Vhege 1 - 5</p> <ul style="list-style-type: none"> • U thetshelesa ndaela dzo leluwaho na u fhindula nga ngona. • U thetshelesa tshitor tshi toololiwaho (nga mugudisi kana CD), raimi, zwirendo na nyimbo dzi takadzaho khathihi na u tambo zwipiða zwa tshitor, nyimo na raimi. • U fhindula mbudziso dza nga ha ene muñe nga u tou dodombedza. <p>Vhege 6 - 10</p> <ul style="list-style-type: none"> • U anetshela nganetshelo nga u tou dodombedza zwi tshi tevhela thevhkano ya zwiwo. • U amba nga ha zwifanyiso zwi re kha phositar, theri dzi re kha tshati, bugu na zwiñwe. • U shela mulenzhe kha u haseledza, u sielisana hu tshi ambiwa na u ɏhonifha vhañwe musi vha tshi khou amba. • U ɏalusa zwithu zwi tshi ya nga mivhala, muelo, tshivhumbeo na vhunzhi, hu tshi shumiswa maipfi o teaho. 	
<p>U LINGA</p> <p>Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomaña:</p> <p>U thetshelesa na u amba: (orala na/kana ndowendowe)</p> <ul style="list-style-type: none"> • U fhindula mbudziso sa: mbudziso dzi elanaho na zwidodombedza nga ene muñe. • U imba nyimbo na u ita nyito. • U shela mulenzhe kha u haseledza, u sielisana musi hu tshi ambiwa na u ɏhonifha vhañwe vhe kha tshigwada. <p>Nyito ya u linga ya fomaña ya 1:</p> <p>U thetshelesa na u amba (orala na/kana ndowendowe)</p> <ul style="list-style-type: none"> • U amba nga ha tshezhemo ya ene muñe na u amba mafhuno maitei, u ɏalutshedza mafhuno a mutsho na dzirwe ɏhoho dza zwiwo. • U thetshelesa tshitor, raimi, zwirendo na nyimbo e na dzangalelo a ita ɏitambwa nga tshitor, luimbo kana raimi. • U tevhkanya zwifanyiso zwa tshitor tshi toololwaho nga u tevhkana. • U ɏalutshedza zwithu zwi tshi ya nga mivhala, muelo, tshivhumbeo na vhunzhi, hu tshi shumiswa ñivhaipfi yo teaho. 	

GIREIDI YA 1: (U THOMA) LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA THEMO IŃWE NA IŃWE	
THEMO YA 1	
U VHALA NA FONIKI	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasia: Awara 4 na minethe ya 30 nga vhege Tshifhinga tsha n̄thesa: Awara 5 nga vhege
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI	
<p><i>U dzhieila nzhele mibvumo ya foniki ḫuvha jińwe na jińwe/nyito dza foniki minethe dza 15</i></p> <p><i>U thoma u dzhieila nzhele nyito dza mibvumo ya foniki, hu funzwe ḥedere 1 -2 vhege ińwe na ińwe na u ḫivhadza u fhaṭa maipfi hu tshi shumiswa mibvumo yo gudwaho.</i></p>	
NDAELA YA NDEME:	
<p>Hu na mibvumo minzhi yo randelwaho Gireidi ya 1. Hezwi ndi ndingedzo ya uri vhagudi vha Vhavenda vha vhe na vhulelu ha u vhala na u ḫwala. A zwi ambi uri mudededzi u tea u fhedza mibvumo iyo kha Gireidi ya 1. Mibvumo a i tei u funzwa sa zwe ya tevhekanya ngayo kha iyi nzudzanyo. Mudededzi a nga kha di thoma nga mibvumo ine ya vha fhasi ha Themo ya 2 kana Themo ya 3. Vhadededzi vha ṫuṭuwedzwa u thoma nga foniki dzo ḫoweleaho dzine dza shumiswa ḫuvha jińwe na jińwe</p> <ul style="list-style-type: none"> • U guda mubulo wa małedere a alifabethe dzothe dza Tshivenda, tsumbo a-a, b-bu, d-di, e-e, f-fu, g-gi, h-ha, i-i, j-dzhi, k-ka, l-li, m-mu, n-ni, o-o, p-pu, r-ri, s-si, t-ti, u-u, v-vu, w-wu, x-xi, y-yi, z-zi (mubulo wa małedere a alifabethe u rangele u vhala tshifhinga tshothe u swikela vhagudi vha tshi vho kona u a ḫivha na u vhala) 	
Pfalandothe a, e, i , o, u	
Themba	
Mibvumo ya ḥedere jińhihi	
b - bibi, bisi d - dada f - fula, funga g - gugu, guru h - hayani k - kumba l - lima, lala	
Musi vho no guda pfalandothe na themba kha hu itwe nđowendowe dza u vhumba maipfi nga u ḫanganya themba (mme) na pfalandothe (ṅwana), tsumbo b+a=ba - baba, b+e=be - beba, b+i=bi - bibi, b+o=bo-bobo, b+u=bu - buba; l+a=la - lala, l+e=le - lela, l+i=li - lila, l+o=lo - lola, l+u=lu - lula na n.z. Ngona iyi ya ba-be-bi-bo-bu i shumiswe na kha mińwe mibvumo u itela uri vhagudi vha i rwele ngomani.	
<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha ite vha tshi džhenisa na mibvumo ya maipfi o ḫoweleaho a luambo lwa ḫuvha jińwe na jińwe, zwo katela na madzina a re kha thege dza mikuloni ya vhagudi, tsumbo bv- bva, bvula; fh-fha; gw- gwa; hw-hwala; kh- khonani; mm- mme; dz-dzula; sw-swika, swila; nd-ndivhuho; ny-nyala; nz- nzie; ph- phuphu; rw- rwa; sh-shuma, th-thutha; ts- tsa; vh- vhona • U shela mulenzhe kha nyito dza orala dza u dzhieila nzhele mibvumo ya foniki. • U kona u ḫalusa pfalandothe dzothe ḫanu (5). • U kona u ḫalusa mibvumo ya ḥedere jińhihi (alifabethe). • U thoma u fhaṭa maipfi mapfufhi hu tshi shumiswa mibvumo ye vha guda. • U kona u fhaṭa maipfi nga themba mbumbano (u ḫanganyisa mibvumo, sa: -ela, lela, mela, xela). 	
Nyito dza u vhala dza ḫuvha jińwe na jińwe	
<p><i>U vhala ha tshigwada, hu na u sumbiwa ndila (zwigwada zwivhili nga ḫuvha) na 2-3. U vhala na vhagudi nga vhege</i></p> <p><i>Zwikili zwa u thoma u vhala (zwi funzwaho kha u vhala ha tshigwada, hu na u sumbiwa ndila</i></p>	
<ul style="list-style-type: none"> • U farela bugu n̄ha musi a tshi vula masiatari nga ndila yo teaho. • U shumisa zwifanyiso u bvumba zwine tshitoru tsha amba: u vhala tshitoru tsha zwifanyiso. • U ḫalutshedzela zwifanyiso uri a kone u fhaṭa tshitoru tsha zwifanyiso. • U kuvhanganya na u vhala tshiphugathalu na zwińwe zwibveledzwa zwi re kha mupo. • U ḫalusa dzina ḫawe na madzina a vhańwe vhagudi ngae. 	

- U vhala zwiñwe zwibveledzwa zwi re ngomu kiñasini.
- U ita nyambedzano nga kufarele na u londota bugu.
- U thetshelesa na u ita nyambedzano nga zwiñori na marñwe marñwalwa a vhalelwaho nñha.
- U bveledza khontseputi dza mutheo dza u gandisa zwi dzheniswa:
 - Khontseputi ya bugu- gwati, phanda, murahu, thoho.
 - Khontseputi ya marñwalwa - ipfi, maipfi a fanaho, ledere, madzina a maleñdere, zwi tshi ya nga jithihi nga jithihi.
 - Masia a u vhala - u vhala wo thoma nga phanda, u fhedzisela u vhala u tshi yela murahu, u vhala u tshi bva kha tshamonde u tshi tutshela kha tshauja, na u bva nñha u tshi ya fhasi ha siatari, kana u thoma, u fhedzisela, vhukati ha maipfi na vhukati ha maleñdere kana vhuimo ha maleñdere kha siatari.
 - Zwigia zwa u vhala - maleñdere danzi, maleñdere ane wa a ñwala u tshi tsela kha mutalo wa fhasi, tshithoma, khoma, mbudziso.

Nyito dza u vhala dza ñuvha jiñwe na jiñwe

U vhala na vhagudi

Nyudo ya kiñasi 2-3 nga vhege lwa minethe ya 15 hu tshi shumiswa jiñwalwa jithihi nga vhege; mugudisi u a sumbedzela kiñasi yothe

Tshipida tshiñwe na tshiñwe tshi ño livha kha u guda u bva kha zwi tevhelaho: U bveledza khontseputi dza u gandisa, zwiñalusi zwa marñwalwa, foniki, phatheni ya luambo, zwiñirathedzhi zwa u ñalusa maipfi na kupfesesele kha tshikhala tsha u shumisa mbudziso zwadzo, dza u dzudzanyulula, dza u humbulela, dza u ñathuvha na u takalela.

- U vhala ha tshigwada tshithihi vhe na mudededzi zwibveledzwa zwo hudzwaho zwine zwa nga zwirendo, phositara, Bugu Khulwane na zwiñori zwo bveledzwaho kha u vhala na vhagudi.

U vhala ha tshigwada, hu na u sumbiwa ñdila

Mugudisi u shuma na zwigwada zwivhili ñuvha jiñwe na jiñwe, a fhedza minethe ya 15 na tshigwada tshiñwe na tshiñwe. Tshigwada tshiñwe na tshiñwe tshi shuma na mugudisi luhili nga vhege.

Mudededzi u shuma na zwigwada zwa vhukoni ha u fana, u dzhia jiñwalo li linganaho vhukoni ha vhagudi hune vha ño kona u ñalusa maipfi a re vhukati ha 90% - 95%. Tshikimu tsha u vhala tsho randelwaho gireidi yeneyo ndi tshone tshine tsha nga shumisesewa.

- U vhalela nñha bugu yawe kha tshigwada na mudededzi, tshigwada tshothe tshi vhala tshiñori tshithihi.
- U thoma u fhaña maipfi o ñoweleaho zwi tshi bva kha mbekanyomushumo ya u vhala, bugu dza mutevhe dza u randela.

U LINGA

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomaña:

U thetshelesa na u amba: (orala na/kana ñdowendowé)

- U kona u bula maleñdere othe a alifabethe dzothe dza Tshivenda.
- U kona u ñivha pfalandothe thanu (a,e,i,o,u).
- U kona u ñivha themba dze vha guda kha themo yeneyo.
- U thoma u fhaña maipfi mapfufhi hu tshi shumiswa mibvumo ye vha guda.
- U konou u peleña maipfi (mugudisi a shumise ñdila dzo fhambanaho dza u linga uri mugudi u a kone u peleña).

GIREIDI YA 1: (U THOMA) LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA THEMO IÑWE NA IÑWE	
THEMO YA 1	
U ÑWALA	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasia: Awara 1 na minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 2 nga vhege
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI	
MUÑWALO:	
<p><i>Ngudo dza fomaña dzi tshi itwa luña (4) nga vhege nga minethe ya 15</i></p> <p>U bveledza zwikili zwa u alusa mirađo miđuku hu tshi khwathiswa misipha ya zwanda</p> <ul style="list-style-type: none"> • U ola nga khirayoni dza mapfura. • U fara khirayoni na penisela zwavhuđi. • U bveledza masia (tsumbo, tshamonde u ya kha tshauļa na mitalo ya u bva n̄tha i tshi tsa fasi, u ḥanganya zwithoma; kutshimbilele kwa watshi na ku si kwa watshi). • U ita kana u tambo nga modele wa mađedere na zwishumiswa zwa suko. • U bveledza vhuđumani ha tshanda na mađo (tsumbo, nga nyito dza u pennda, u kherula mabambiri, u tshea na u ḥiraisela). • U ola phetheni (tsumbo, u tsa na u gonya [zigizaga], phatheni dza mumono, phatheni dza u rambalala na u tsa fasi). • U ḥiraisela, u kopolola na u ñwala dzina ċawé u bva he ha sumbedziswa uri hu tea u thomiwa hone. <p><i>U bveledza tshivhumbeo tsha mađedere kha ngudo dza u ñwala dzi si dza fomaña</i></p> <p><i>U livhanya kufunzele kwa mađedere mađuku na phurogireme ya foniki. U modela kuvhumbele kwone kwa mađedere na masia. Vhagudi vha ita ndowendowe nga mađedere mavhili nga vhege, vha tshi kopa kha zwo ñwalwaho. Vha sedze uri vhagudi vho fara penisela nga nđila yo teaho. U shumisa mabambiri a so ngo ñwalelwaho kana dzhotasi (bugu dza mvetomveto) dza A4 dza u rikhodela dzi so ngo talwaho. Arali zwi tshi konadzea, kha vha divhadze u ḥiraisela na u kopolola alifabethe dzođhe u bva mathomoni a ñwaha nga u shumiswa he dza ñwalwa hone he ha sumbedza mathomo na kuñwalele kwone.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • U vhumba mađedere mađuku nga nđila yone (pfalandođhe 2 na themba 6 (tsumbo l, o, h, m, a, b, t,)). • U kopolola na u ñwala dzina ċawé, maipfi mapfufhi na mafhungo u bva kha ċebuļu, phosītara na tshokobodo, n.z. • U thoma u sumbedza zwe zwa ñwalwa nga nyolo, mađedere, nomboro, maipfi na mafhungo mapfufhi. <p><i>U ñwala na vhagudi, ha zwigwada na nga eđhe</i></p> <p><i>U ñwala na vhagudi/tshigwada tshiđuku/nga eđhe luraru nga vhege lwa minethe ya 15 kha u vhala na vhagudi, nyambedzano na tshenzhemo yau</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • U ola zwifanyiso u amba mulaedza (tsumbo nga tshenzhemo yau). • U ñwala khephusheni ya nyolo kana tshifanyiso. • U ñwala maipfi nga u shumisa mibvumo ya mađedere ye ya gudiwa. • U kopolola fhungo ċithihi u bva kha bodo/tshathi nga ngona. • U ḥekedza mihumbulo kha u ñwala na vhagudi kha tshiđori tsha kiļasi tsho rekodiwaho nga mugudisi kha tshati u bveledza mañwalo maswa a u vhala na u vhea kha khuda ya u vhala kiļasini. 	

U LINGA

Tsivhudzo ya nyito dza u linga dzi si dza fomaļa:

- U ūwala
- U ola nga khirayoni dza mapfura.
- U bveledza masia (tsumbo, tshamonde u ya kha tshauļa na mitalo ya u bva n̄tha i tshi tsa fasi, u ḥanganya zwithoma, kutshimbilele kwa watshi na ku si kwa watshi).
- U ḥthiraisela, u kopolola na u ūwala dzina ḥawe u bva he ha sumbedziswa uri hu tea u thomiwa hone.
- U kopolola na u ūwala dzina ḥawe, maipfi mapfufhi na mafhungo u bva kha dzi ḥebuļu, phosītara na tshokobodo, n.z.
- U thoma u sumbedza zwe zwa ūwalwa nga nyolo, maļedere, nomboro, maipfi na mafhungo mapfufhi.

Nyito ya u linga ya fomaļa 1:

Muňwalo

- U fara khirayoni na penisela zwavhuđi.
- U ola phetheni (tsumbo, u tsa na u gonya [zigizaga], phatheni dza mumono, phatheni dza u rambalala na u tsa fasi).
- U vhumba maļedere maļuku nga n̄dila yone (pfalandođhe 2 na themba 6 (tsumbo l, o, h, m, a, b, t,)).
- U kopolola na u ūwala dzina ḥawe, maipfi mapfufhi na mafhungo u bva kha dzi ḥebuļu, phosītara na tshokobodo, n.z.

Tsivhudzo ya nyito dza u linga dzi si dza fomaļa:

U ūwala:

- U ola zwifanyiso u amba mulaedza (tsumbo nga tshenzhemo yau).
- U ūwala khephusheni ya nyolo kana tshifanyiso.
- U ūwala maipfi nga u shumisa mibvumo ya maļedere ye ya gudiwa
- U kopolola fhungo ḥithihi u bva kha bodo/tshathi nga ngona.
- U ḥekedza mihumbulo kha u ūwala na vhagudi kha tshiṭori tsha kiļasī tsho rekodiwaho nga mugudisi kha tshati u bveledza maňwalo maswa a u vhala na u vhea kha khuđa ya u vhala kiļasini.

Nyito ya u linga ya fomaļa 1:

U ūwala

- U ola zwifanyiso u amba mulaedza (tsumbo nga tshenzhemo yau).
- U ūwala khephusheni ya nyolo kana tshifanyiso.
- U ūwala maipfi nga u shumisa mibvumo ya maļedere ye ya gudiwa.
- U kopolola fhungo ḥithihi u bva kha bodo/tshathi nga ngona.
- U ḥekedza mihumbulo kha u ūwala na vhagudi kha tshiṭori tsha kiļasī tsho rekodiwaho nga mugudisi kha tshati u bveledza maňwalo maswa a u vhala na u vhea kha khuđa ya u vhala kiļasini.

GIREIDI YA 1: (U THOMA) LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA THEMO INWNA INWE	
THEMO YA 2	
U THETSHELESA NA U AMBA (ORALA)	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasia: minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 1 nga vhege
MAGUDISWA / KHONTSEPUTI/ ZWIKILI	
<p>Nyito dza ḫuvha ḥiñwe na ḥiñwe/vhege iñwe na iñwe kha masia othe a Luambo na dziñwe ngudo</p> <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa a sa dzheneleli, a tshi sielisana na vhañwe kha u amba nga tshifhinga tsha u amba kiñasini na kha tshigwada. U amba nga tshenzhemo ya ene muñe (tsumbo - u amba mafhungo nga mutevhe wo fanelaho). U dzhenelela kha u imba nyimbo, zwitòri na raimi. U renda zwirendo na raimi hu tshi itwa nyito. U topola zwipiða zwi tshi bva kha zwo fhelelaho sa: zwipiða zwa baisigira, tshimela na zwiñwe. <p>Luhili nga vhege ho sedzwa nyito dza u thetshelesa na u amba</p> <p>Vhege 1 - 5</p> <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa ndaela (kha zwigwada na kha mushumo wa ḫuvha ḥiñwe na ḥiñwe) a fhindula nga ngona. U fhirisa mulaedza. U thetshelesa nganetshelo nga dzangalelo, a ola zwifanyiso u sumbedza u pfesesa. U fhindula mbudzisombuletschedzi. <p>Vhege 6 - 10</p> <ul style="list-style-type: none"> U ḫalusa zwithu zwi tshi ya nga mivhala, muelo, tshivhumbeo na vhunzhi, hu tshi shumiswa maipfi o teaho. U thetshelesa nganetshelo na u topola mihibumbulo mihulwane. U tevhekanya zwifanyiso zwa tshiñori. U shela mulenzhe kha nyambedzano kiñasini. U vhudzisa mbudziso dici tshi elana na zwo ambiwaho na zwo vhalwaho. U pfesesa na u shumisa luambo nga ndila. 	
<p>U LINGA</p> <p>Tsvhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomaña.</p> <p>U thetshelesa na u amba: (orala na/kana ndowendowe)</p> <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa a sa dzheneleli, a tshi sielisana na vhañwe kha u amba nga tshifhinga tsha u amba kiñasini na kha tshigwada. U amba nga tshenzhemo ya ene muñe, tsumbo, u anetshela mafhungo nga mutevhe wo fanelaho. U dzhenelela kha u imba nyimbo, zwitòri na raimi. U thetshelesa ndaela (kha zwigwada na kha mushumo wa ḫuvha ḥiñwe na ḥiñwe) a fhindula nga ngona. U shela mulenzhe kha nyambedzano kiñasini. U vhudzisa mbudziso dici tshi elana na zwo ambiwaho na zwo vhalwaho. U pfesesa na u kona u shumisa luambo lwo teaho kha masia mañwe a ngudo. <p>Nyito ya u linga ya fomaña ya 1:</p> <p>U thetshelesa na u amba (orala/kana ndowendowe)</p> <ul style="list-style-type: none"> U amba nga tshenzhemo ya ene muñe, tsumbo, u anetshela mafhungo nga mutevhe wo fanelaho. U thetshelesa nganetshelo nga dzangalelo, a ola zwifanyiso u sumbedza u pfesesa. U fhindula mbudzisombulethedzi. <p>Nyito ya u linga ya fomaña ya 2:</p> <p>U thetshelesa na u amba (orala na/kana ndowendowe)</p> <ul style="list-style-type: none"> U ḫalusa zwithu zwi tshi elana na vhukale, sia, na thevhokano ya ḫivhaipfi i re yone. U thetshelesa zwitòri na u kona u ḫalusa muhumbulo muhulwane. U ita mutevhe wa zwifanyiso zwa tshiñori. 	

GIREIDI YA 1: (U THOMA) LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA THEMO INWNA INWE	
THEMO YA 2	
U VHALA NA FONIKI	TSHFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasia: Awara 4 na minethe ya 30 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 5 nga vhege
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI	
U funza nyito ya foniki na zwipiда zwa ipfi ḫuvha lihwe na lihwe lwa minethe ya 15 U thoma nyito ya u ḫivhadza zwipiда zwa ipfi, hu funzwe mibvumo mivhili nga vhege, na u thoma u ḫivhadza kuvhumblebe kwa maipfi hu tshi shumiswa mibvumo yo gudwaho. <p>U guda mubulo wa maledere a alifabethe dzothe dza Tshivenda, tsumbo a-a, b-bu, d-di, e-e, f-fu, g-gi, h-ha, i-i, j-dzhi, k-ka, l-li, m-mu, n-ni, o-o, p-pu, r-ri, s-si, t-ti, u-u, v-vu, w-wu, x-xi, y-yi, z-zi (mubulo wa maledere a alifabethe u rangele u vhala tshifhinga tshothe u swikela vhagudi vha tshi vho kona u a ḫivha na u a vhala).</p>	
Themba Dza ledere lithihi m - mama n - u na (ha mvula), nona p - pala, pułedza r - raha s- sea, sola, sala t - takala v - vaya, vangula w - u wa x - xaxara z - zozo, zazamela Dzi no swaiwa d - dada, daka t̄ - tala l̄ - u la n̄ - nala ñ - ñoña <p>Musi vho no guda pfalandothe na themba kha hu itwe ndowendowe dza u vhumba maipfi nga u tanganya themba (mme) na pfalandothe (ñwana), tsumbo vh+a=vha - vhavha, vh+e=vhe - vhea, vh+i=vhi - vhivhi, vh+o=vho-vhona, vh+u=vhu - vhula; sw+a = swa - swaya, sw+e=swe - swenda, sw+i=swi - swiri, sw+o=swo - swobo, sw+u=swu - swura na n.z. Ngona iyi ya ba-be-bi-bo-bu i shumiswe na kha mihwe mibvumo u itela uri vhagudi vha i rwele ngomani.</p> <p>Kha vha ite vha tshi dzenisa na mibvumo ya maipfi o doweleaho a luambo lwa ḫuvha lihwe, zwo katela na madzina a re kha thege dza mikuloni ya vhagudi, tsumbo, vh- vhavha; sw-swiri; kw- kwana; lw- lwala; nd- ndala; ng- nguvho; ñw- ñwana; pw- pwanya; pf-pfala; ḫ- ḫavha; ts- tsilu; tsh- tshikolo; tsw- tswa; mmbw - mmbwa; dzh- dzhena na n.z.</p> <ul style="list-style-type: none"> • U ita mubulo wa alifabethe dzothe dza Tshivenda. • U kona u vhumba maipfi a tshi shumisa themba na pfalandothe. • U kona u fhambanya mibvumo ya maipfi mathomoni na magumoni. • U fhaṭa maipfi nga u shumisa mibvumo ya themba mbili dzo gudwaho (mararu nga vhege). • U ñwala maipfi a nyamba huvhili/hunzhi sa, fula, ḫohoh, vhila, nz. • U vhala maipfi a foniki nga ngomu kha mafhungo na kha tshibveledzwa. • U peleṭa maipfi o gudwaho. • U paṭekanya maipfi (<i>b-a-l-a</i> a tshi vha <i>bala</i>) u paṭekanyulula (<i>bala i tshi vha (b-a-la-)</i> <p>bvisa themba ha dzhena iñwe vhudzuloni hayo kha mutambo wa maipfi sa 'b' bala ha litshwa 'b' ha dzhena 'k' ya vha 'kala' (dziñwe tsumbo dza fonimi, dala, ḫala, pala) (fonimi).</p>	

Nyito dza u vhala ḋuvha liñwe na liñwe: *u vhala ha tshigwada u sumbiwa ndila (zwigwada 2 nga ḋuvha) u vhala 2 -3 ha mudededzi na vhagudi nga vhege.*

U vhala na vhagudi

U vhala ha mudededzi na vhagudi nga kiłasi yothe 2 -3 nga vhege hu tshi shumiswa liñwalwa liñhihi nga vhege. Mudededzi u shumisa kuvhalele kwone.

Musi hu tshi vhalwa hu sumbedzwe ngona ya kuvhalele kwone kwa mibvumo khathihi na maitele maiñe a katelaho ludungela lwa zwine zwa vha mafhungoni (lusevhedi) na u sengulusa zwivhumbeo. Kha hu sedzwe ngona ya u vhala nga u shumisa minwe musi vha tshi tangana na ipfi li konđaho.

- Mudededzi u vhala na kiłasi yothe Bugu Khulwane kana mañwalwa o hudzwaho.
- U shumisa zwifanyiso kha u humbulela zwine tshiñori tsha amba zwone.
- U ḫalutshdedzela tshifanyiso hu u itela u sika tshiñori tshawe ene muñe. U 'vhala' tshifanyiso.
- U shumisa ludungela (lusevhedi) na zwifanyiso u itela u pfesesa tshibveledzwa.
- U ita nyambedzano nga ha tshiñori, u topola muhumbulo muhulwane kha mañwalwa, na vhabvumbedzwa vhahulwane na zwiñwe.
- U fhindula mbudziso dza tshaka dzo fhambanaho dzi tshi bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho (ho katelwa tshaka dza mbudziso dza maimo a n̄tha.)
- U ita nyambedzano nga ha kushumisele kwa małedere danzi na tshitopo.

U vhala nga zwigwada ha u sumbiwa ndila

Ngudo dza zwigwada vhe na mudededzi - luvhili nga vhege u ya nga tshigwada- minethe ya 15 tshigwada.

Mudededzi u shuma na zwigwada zwa vhukoni ha u fana, u dzhia liñwalo li linganaho vhukoni ha vhagudi hune vha do kona u ḫalusa maipfi a re vhukati ha 90% - 95%. Tshikimu tsho randelwaho gireidi yeneyo ndi tshone tshine tsha nga shumiseswa.

Mudededzi u funza vhagudi u di ḫola musi a tshi shumisa zwikili zwa ndivho ya u ḫalukanya zwithu u itela uri vhagudi vha kone u di ḫola musi vha tshi vhalwa, kha zwiteriwa zwa u ḫalusa ipfi na kepfesesele. (vhagudi vha gudiswa u divhudzisa mbudziso 'Zwi a pfala zwavhuđi?' 'Zwi vhonala zwi zwavhuđi?' na 'zwi amba zwi pfalah?) Mudededzi u sumbedzela kuvhalele kwone kha u vhala ha mudededzi na vhagudi a dovha a vha thusedza musi vha tshi vhalwa nga zwigwada.

- U vhala bugu yawe ene muñe a tshi vhalela n̄tha e kha u vhala ha tshigwada tsha vhukoni ha u fana tshi no dededzwa nga mudededzi. Nga iñwe ndila tshigwada tshothe tshi vhalwa bugu nthihi.
- Vhagudi vha thoma u di sedzulusa musi vha tshi khou vhala kha sia ja u ḫalusa ipfi na kupfesesele.
- U isa phanda na u fhaña divhapfi i bvaho kha mbekanyamushumo ya zwi vhonwaho zwa vhaliwa henehfo (kiłasini), mutevhe wa bugu dzo randelwaho gireidi yeneyo na a bvaho kha mutevhe wa maipfi a divhéaho nga tshivhumbeo.

U vhala nga vhavhili vhavhili/ e ethe (kha tshifhinga tsho tiwaho tsha luambo)

U divhadza u vhala nga vhavhili vhavhili/ e ethe. Mudededzi u khetha bugu dzi divhéaho kana dzine mugudi a nga kona u vhala nga ethe e kha tshiimo tshawe (dzi fanela u vha bugu dzi sa konđi u fana na bugu dzo vhalwaho kha u vhala ha u tanganelo, a re kha 95% hune mugudi a kona u divhá maipfi musi a tshi a vhala)

- U vhalela muñwe ngae bugu yo doweleaho a tshi itela u aluwa kha u vhala a tshi tou elela.
- U vhalulula bugu dzo doweleaho u fana na dzo vhaliwaho nga tshifhinga tsha u vhala na vhagudi (mudededzi u vhala na vhagudi)

U LINGA**Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomała 1****Foniki (orala na/kana ndowendowe)**

- U kona u bula małedere othe a alifabethe dzothe dza Tshivenda.
- U kona u ćivha themba dze vha guda, hu tshi katelwa dzi no swaiwa kha themo yeneyo.
- U thoma u fhaṭa maipfi mapfufhi hu tshi shumiswa mibvumo ye vha guda (u shumisa themba mbili na pfalandothe sa, phula phu - la).
- U konou u peleṭa maipfi (mugudisi a shumise ndila dzo fhambanaho dza u linga uri mugudi u kona u peleṭa) o gudwaho.
- U kona u topola vhushaka ha mibvumo ya małedere kha vhunzhi ha mibvumo yothe ya ledere jithihi.
- U shela mulenzhe kha nyito dza u dzhiela nzhele mibvumo ya foniki (sa mibvumo ya themba mbili).
- U pałekanya maipfi (*b-a-l-a* a tshi vha *bala*) u pałekanylula (*bala i tshi vha b-a-l a-*)
- U bvisa themba ha dzhena iñwe vhudzuloni hayo kha mutambo wa maipfi sa ‘b’ bala ha litshwa ‘b’ ha dzhena ‘k’ ya vha ‘kala’ (fonimi).
- U fhaṭa maipfi nga u shumisa mibvumo yo gudiwaho (hu funziwe maipfi mavhili a re na vhushaka nga vhege).
- U kuvhanganya maipfi o dōweleaho zwi tshi ya nga vhushaka ha mibvumo.
- U vhalulula maipfi a foniki nga ngomu kha mafhungo na kha tshibveledzwa.
- U kona u vhumba mafhungo nga mibvumo yo gudiwaho.

Nyito dza u linga dza fomała 2**Foniki (orala na/kana ndowendowe)**

- U kona u fhambanya mibvumo ya maipfi mathomoni na magumoni.
- U kona u topola vhushaka ha mibvumo ya małedere kha vhunzhi ha mibvumo yothe ya ledere jithihi (alifabethe).
- U kona u fhambanya mibvumo ya maipfi mathomoni na magumoni.

Nyito dza u linga dza fomała**Foniki(orala na/kana ndowendowe)**

- U kona u topola vhushaka ha mibvumo ya małedere kha vhunzhi ha mibvumo yothe ya ledere jithihi.
- U fhaṭa maipfi nga u shumisa mibvumo yo gudwaho (hu funziwe maipfi mararu a re na vhushaka nga vhege).
- U kuvhanganya maipfi o dōweleaho zwi tshi ya nga vhushaka ha mibvumo.

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomała**U vhala (orala na/kana ndowendowe)****U vhala na vhagudi**

- Mugudisi u vhala na kiłasi yothe Bugu Khulwane kana mańwalwa o hudzwaho.
- U shumisa ludungela (lusevhedi) na zwifanyiso u itela u pfectesa tshibveledzwa.
- U ita nyambedzano nga ha tshiṭori, u topola muhumbulo muhulwane kha mańwalwa, na vhabvumbedzwa vhahulwane na zwińwe.
- U fhindula mbudziso dza tshaka dzo fhambanaho dzi tshi bva kha tshibveledzwa tsho vhalwaho (ho katelwa tshaka dza mbudziso dza maimo a n̄tha).
- U ita nyambedzano nga ha kushumisele kwa małedere danzi na tshitopo.

U vhala na tshigwada (hu na u sumbiwa ndila)

- U vhala bugu yawe ene muñe a tshi vhalela n̄tha e kha u vhala ha tshigwada tsha vhukoni ha u fana tshi no dededzwa nga mudededzi; nga iñwe ndila tshigwada tshothe tshi vhala bugu nthihi.
- Vhagudi vha thoma u disedzulusa musi vha tshi khou vhala kha sia ja u ćalusa ipfi na kupfesesele.

U vhala nga vhavhilihavhili /e eṭhe

- U vhalela muńwe ngae bugu yo dōweleaho a tshi itela u aluwa kha u vhala a tshi tou elela.
- U vhalulula bugu dzo dōweleaho u fana na dzo vhaliwaho nga tshifhinga tsha u vhala na vhagudi (mudededzi u vhala na vhagudi).

Nyito dza u linga ha fomała 1:

U vhala (orala na/kana ndowendowe)

U vhala na vhagudi

- Mudededzi u vhala na kiliasi yothe Bugu Khulwane kana mañwalwa o hudzwaho.
- U shumisa zwifanyiso kha u humbulela zwine tshiñori tsha amba zwone.
- U ɻalutshedzela tshifanyiso hu u itela u sika tshiñori tshawe ene muñe. U 'vhala' tshifanyiso.
- U shumisa ludungela (lusevhedi) na zwifanyiso u itela u pfectesa tshibveledzwa.
- U ita nyambedzano nga ha tshiñori, u topola muhumbulo muhulwane kha mañwalwa, na vhabvumbedzwa vhahulwane na zwiñwe.

U vhala na tshigwada

- U vhala bugu yawe ene muñe a tshi vhalela n̄tha e kha u vhala ha tshigwada tsha vhukoni ha u fana tshi no dededzwa nga mudededzi; nga iñwe ndila tshigwada tshothe tshi vhala bugu nthihi.
- Musi hu tshi vhaliwa hu shumiswe foniki, ludungela lwa nyimele ya liñwalo na maipfi o ñoweleaho nga tshivhumbeo.

Nyito dza u linga ha fomała 2:

U vhala (orala na/kana ndowendowe)

U vhala na vhagudi

- Mudededzi u vhala na kiliasi yothe Bugu Khulwane kana mañwalwa o hudzwaho.
- U ɻalutshedzela tshifanyiso hu u itela u sika tshiñori tshawe ene muñe. U 'vhala' tshifanyiso.
- U shumisa ludungela na zwifanyiso u itela u pfectesa tshibveledzwa.
- U fhindula mbudziso dza tshaka dzo fhambanaho dzi tshi bva kha o vhalwaho (ho katelwa tshaka dza maimo a n̄tha).

U vhala na tshigwada

- U vhala bugu yawe ene muñe a tshi vhalela n̄tha e kha u vhala ha tshigwada tsha vhukoni ha u fana tshi no dededzwa nga mudededzi; nga iñwe ndila tshigwada tshothe tshi vhala bugu nthihi.
- U shumisa foniki, ludungela lwa nyimele ya liñwalo na maipfi o ñoweleaho nga tshivhumbeo

GIREIDI YA 1: (U THOMA) LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA THEMO IÑWE NA IÑWE	
THEMO YA 2	
U ÑWALA	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasia: Awara 1 na minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 2 nga vhege
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI	
MUÑWALO:	
<p>Ngudo dza fomaña dzi tshi itwa luña nga vhege nga minethe ya 15</p> <p>Mishumo ine ya tikedza u bveledza ha mirađo miđuku na u bveledza mirađo mihulwane na u tshimbidza zwanda na mađo khathihi.</p> <p>Mveledziso ya kuvhumbele kwa mađedere kha ngudo dza muñwalo dza fomaña</p> <p>Nzudzanyo ya kufunzele kwa mađedere mađuku kha i anane na mbekanyamushumo ya foniki. Kha hu modeliwe kuvhumbele kwa mađedere na sia nga ndila yone. Vhagudi vha tea u ita ndowendowe ya u vhumba mađedere mavhili kha vhege. Vha tea u kopolola u bva kha zwipiđa zwa u ñwalela u itela uri themo i tshi sala i tshi swika magumoni, vha vhe vha tshi vho kona u mađedere mađuku a fumbili (20) o funzwaho. Mudededzi u tea u sumbedza vhagudi ndila ya u sia tshikhalo musi hu tshi ñwaliwa u bva kha jedere u ya kha ljiñwe. Musi themo i tsini na u swika magumoni, kha hu thomiwe ngudo dza u vhumba mađedere a danzi ane a shumiseswa (A, D, T, K, M, N, N, na mañwe). Kha hu shumiswe mabambiri a so ngo ñwalelwaho tshithu kana a A4 a si na mitalo / a mitalo ya 17mm a u ñwalela zwine zwa nga rekhodiwa.</p> <ul style="list-style-type: none"> • U fara khirayoni na penisela zwavhuđi. • U vhumba mađedere mađuku a 20 zwavhuđi zwi tshi tevhedzela vhuhulwane na fhethu, ndi uri a thoma a dovha a fhelela fhethu ho teaho. • U vhumba mađedere danzi o doweleaho zwavhuđi (A, B, D, H, M, W). • U kona u ñwala nga u khethekanya maipfi zwavhuđi. • U kona u ñwala na u kopolola mafhungo a sa kondiho a tshi bva kha zwiđirepe zwo ñwalelwaho na kha bodo. <p>Ntha haizwo, kha hu iswe phanda na nyito dzine dza nga khwađisedza na u bveledza misipa ine ya thusa musi hu tshi ñwaliwa, hu tshi katelwa ngomu na u bveledzwa zwikili zwa zwipiđa zwa muvhili zwine na zwone zwa shuma musi hu tshi ñwaliwa. Kha vha vhone uri nangoho vhagudi vha dzule nga ndila yo teaho musi vha tshi ñwala.</p> <p>U ñwala na vhagudi, tshigwada na musi mugudi e ethe:</p> <p>Ngudo dza kiļasi yothe/tshigwada tshiđuku dzi tshi itwa luraru nga vhege lwa minethe ya 15</p> <p>Ngudo dzi elane na zwo vhaliwaho kha u vhala na vhagudi.</p> <p>Whole class / small group / individual writing sessions three times a week for 15 minutes building on and linking to the Shared Reading, discussions and personal experiences. Provide sentence starters and other support so that children can begin writing their own news etc. Introduce the use of a personal dictionary.</p> <ul style="list-style-type: none"> • U ola zwifanyiso zwi tshi fhrisa mulaedza, sa nga ha tshenzhemo ya ene muñe a tshi engedza nga u ñwala khepusheni. • U ñwala maipfi hu tshi shumisa mibvumo yo gudiwaho. • U ñwala fhungo ja mafhungomaitei a ene muñe kana a tshi bva kha u ñwala na vhagudi. • U ita mutevhe wa maipfi hu tshi tevhedzelwa ndaela (sa, zwiliwa). • U ñea mihumbulo uri hu bveledzwe tshiđori tsha kiļasini (u ñwala na vhagudi). • U ñwala na u sumbedza zwifaredzi kana fhungo ljpufuhi kha lñhohyo ñewaho, kha u thusedza u ñwala bugu kha khuđa ya bugu. • U thoma u fhađa bannga ya maipfi na ñhalusamaipfi ya vhuñe hu tshi shumiswa mutevhe wa mađedere a alifabethe: sa (apula, baba, dala) • U ñwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi a re na mibvumo yo no gudiwaho. 	

U LINGA

Tsivhudzo nga ha mushumo wa u linga u si wa foma

MUŃWALO

- U kona kufarele kwa penisela na khirayoni zwavhuđi.
- U vhumba małedere danzi o ćoweleaho zwavhuđi (A, B, D, H, M, W).
- U konou u khethekanya maipfi nga ndila yo teaho.
- U kopolola na u ńwala mafhungo mapfufhi a sa kondi a tshi bva kha bodo kana zwiđirepe zwo ńwaliwaho.

Nyito ya u Linga ha Foma ya 1:

Muńwalo

- U kona kufarele kwa penisela na khirayoni zwavhuđi.
- U vhumba małedere małuku a 20 zwavhuđi zwi tshi tevhedzela vhuhulwane na fhethu; ndi uri a thoma a dovha a fhelela fhethu ho teaho.

Nyito ya u Linga ha Foma ya 2:

Muńwalo

- U vhumba małedere małuku a 20 zwavhuđi zwi tshi tevhedzela vhuhulwane na fhethu, ndi u ri a thoma a dovha a fhelela fhethu ho teaho.
- U vhumba zwavhuđi mańwe a małedere danzi a anzelaho u shumiswa.
- U ńwala maipfi nga u khethekanya honehone.

Tsivhudzo nga ha mushumo wa u linga u si wa foma

U ńwala:

- U ńwala mafhungo hu tshi shumiswa maipfi a re na mibvumo yo gudwaho.
- U ńwala fhungo ɿithihi ɿa mafhungomaitei awe kana a bvaho kha ńwala na vhagudi.
- U ita mutevhe wa maipfi hu tshi tevhedzelwa ndaela (sa, zwiđiwa).
- U ɿekedza muhumbulo wa u shumisa kha u sika tshiđori tsha kiļasini.
- U thoma u fhađa bannga ya maipfi na ɿalusamaipfi ya vhuñe hu tshi shumiswa małedere a alifabethe a u thoma sa (apula, baba, dala).

Nyito ya u linga ya foma ya 1:

U ńwala

- U fhirisa mulaedza nga u ola tshifanyiso nga ene muñe a tea u labela kana u ńwala khepusheni.
- U ńwala maipfi hu tshi shumiswa maipfi a mibvumo yo gudwaho.
- U ɿekedza muhumbulo wa u sika tshiđori tsha kiļasini.

Nyito ya u linga ya foma ya 2:

U ńwala

- U fhirisa mulaedza nga u ola tshifanyiso nga ene muñe a tea u labela kana u ńwala khepusheni.
- U ńwala fhungo ɿa ene muñe kana a bvaho kha u ńwala na vhagudi.
- U ńwala mutevhe wa maipfi a tshi tevhela ndaela (sa: mutevhe wa vhurendi).

GIREIDI YA 1: (U THOMA) LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA THEMO INWÉ NA INWÉ	
THEMO YA 3	
U THETSHELESA NA U AMBA (ORALA)	TSHIFHINGATSHA U FUNZATSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasia: minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 2 nga vhege
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI	
<p>Duvha jinwe na jinwe/vhege iñwe na iñwe ho sedzwa kha masia othe a Luambo na zwiñwe-vho.</p> <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa ndaela na ndivhadzo na u fhindula nga ngona. U thetshelesa a sa dzeneleli a tshi ñhonifha ane a khou amba. U amba nga tshenzhemo ya ene muñe (sa: u amba mafhuno nga u tou tevhekanya zwavhuđi). U renda zwirendo na zwidade khathihi na u ita nyito (zwi edzisela). U pfesesa na u shumisa luambo ho teaho kha mañwe masia a ther. 	
<p>Luvhili kha vhege ho sedzwa kha u thetshelesa na u amba</p> <p>Vhege 1-5</p> <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa zwitiori e na dzangalelo na u qiphina ngatsho, a tshi ola tshifanyiso na u ñwala zwifaredzi zwa maipfi a si gathi nga hatsho. U bađekanya (tevhekanya) zwifanyiso zwa tshitiori a tshi livhanya/fanyisa na dzikhepusheni na zwifanyiso. U tambo matambwa hu tshi tevhedzelwa nyimele dzo fhambanaho na luambo lwo teaho. U shela mulenzhe kha nyambedzano, a tshi vhudzisa mbudziso na u fhindula mbudziso. <p>Vhege 6-10</p> <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa uri a wane zwidodombedza zwa tshitiori a fhindule mbudzisothalutshedzi. U topola zwi fanaho na zwo fhambanaho hu tshi shumisa luambo na ñivhaipfi yo teaho. U shumisa maipfi khathihi na ñhalutshedzo dici no nyanyula musi a tshi amba. 	
<p>U LINGA</p> <p>Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomaña</p> <p>U thetshelesa na u amba (Orala/kana ndowendowe)</p> <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa a sa dzeneleli a tshi ñhonifha ane a khou amba. U renda zwirendo na zwidade khathihi na u zwi edzisela. U thetshelesa zwitiori e na dzangalelo na u qiphina ngatsho, a tshi ola tshifanyiso na u ñwala zwifaredzi zwa maipfi a si gathi nga hatsho. U tambo matambwa hu tshi tevhedzelwa nyimele dzo fhambanaho na luambo lwo teaho. U shela mulenzhe kha nyambedzano, a tshi vhudzisa mbudziso na u fhindula mbudziso. <p>Nyito ya u linga ya fomaña ya 1</p> <p>U thetshelesa na u amba (Orala/kana ndowendowe)</p> <ul style="list-style-type: none"> U amba nga tshenzhemo ya ene muñe sa: u amba mafhuno nga u tou tevhekanya zwavhuđi. U renda zwirendo na zwidade khathihi na u zwi edzisela. U bađekanya (tevhekanya) zwifanyiso zwa tshitiori a tshi livhanya/fanyisa na dzikhepusheni na zwifanyiso. <p>Nyito ya u linga ya fomaña ya 2</p> <p>U thetshelesa na u amba (Orala/kana ndowendowe).</p> <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa ndaela na ndivhadzo na u fhindula nga ngona. U amba nga tshenzhemo ya ene muñe sa: u amba mafhuno nga u tou tevhekanya zwavhuđi. U thetshelesa uri a wane zwidodombedza zwa tshitiori a fhindule mbudzisothalutshedzi. 	

GIREIDI YA 1: (U THOMA) LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA THEMO INWÉ NA INWÉ THEMO YA 3	
U VHALA NA FONIKI	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasia: Awara 4 na minethe ya 30 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 5 nga vhege
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI	
<p>Ngudo dza foniki dza ḫuvha jiṁwe na jiṁwe lwa minethe dza 15:</p> <p>U ita ndovhololo ya maledere a mubvumo muthihi na u thoma u divhadza themba dzo vanganaho (<i>consonant blends</i>) na dza ḫhangano (<i>consonant diagraphs</i>). U fhaṭa maipfi kha zwi iswe phanda.</p> <ul style="list-style-type: none"> • U guda mubulo wa maledere a alifabete dzothe dza Tshivenda, tsumbo a-a, b-bu, d-di, e-e, f-fu, g-gi, h-ha, i-i, j-dzhi, k-ka, l-li, m-mu, n-ni, o-o, p-pu, r-ri, s-si, t-ti, u-u, v-vu, w-wu, x-xi, y-yi, z-zu (mubulo wa maledere a alifabete u rangele u vhala tshifhinga tshothe u swikela vhagudi vha tshi vho kona u a divha na u a vhala). <p>Dza maledere mavhili</p> <p>bv - bvumbi bw - u bwa *bj - u bja dz - dzanga *dj - djambila dy - dyambila gw - gwa *gr - greisi hw - hwala kw - kwasha lw - lwala mv - mvula *mw - mwana nd - ndou ng - nguluvhe nw - nwala ny - nyala nz - nzie ph - phalaphala pw - pwasha *pk - pkasha *pf - kupfene *pf - pfeñe rw - u rwa sw - u swa th - thavha ts - tsimu *ts - kutsimu ty - tyetyenea</p> <p>Musi vho no guda pfalandothe na themba kha hu itwe ndowendowe dza u vhumba maipfi nga u ḫanganya themba (mme) na pfalandothe (nwana), tsumbo tsh+a=tsha - tshanga, tsh+e=tshe - tshea, tsh+i=tshi - tshina, tsh+o=tsho-itsho, tsh+u=tshu - tshuwa; ng+a=nga - ngade, ng+e=nge - tshienge, ng+i=ngi - ngilasi, ng+o=ngo - ngowa, ng+u=ngu - nguluvhe na n.z. Ngona iy iya ba-be-bi-bo-bu i shumiswe na kha miṁwe mibvumo u itela uri vhagudi vha i rwele ngomani.</p>	

- U topola vhushaka vhukati ha mubvumo wa ledere kha mibvumo yothé ya ledere jithihi.
- U fhaṭa maipfi hu tshi shumiswa mibvumo yo gudwaho ya themba mbili na tharu.
- U shumisa thembamvangani kha u fhaṭa na u ḥukukanya maipfi.
- U vhala maipfi a foniki a re kha mafhungo na kha zwiñwe.
- U kona u ḥalusa themba mbili dzi wanalaho mathomoni a ipfi.
- U kona u vhumba mafhungo nga mibvumo yo gudwaho.

Mushumo wa u vhala ḫuvha jiñwe na jiñwe

U vhala na mudededzi

Ngudo ya kiłasi yothé ya 2-3 nga vhege lwa minethe ya 15 hu tshi khou shumiswa bugu nthihi nga vhege. Mudededzi u sumbedzela tshigwada tshothe ndila yo teaho ya u vhala

U sumbedzela zwitirathedzhi zwa u shumisa minwe miñanu kha u vhala na mudededzi na u ḫutuwedza vhagudi u shumisa zwikili izwo kha u vhala ha u sumbiwa ndila na u vhala e ethe

- Kiłasi yothé i vhala Bugu Khulwane kana mañwalo o hudzwaho vhe na mudededzi.
- U topola thevhekano ya zwiwo na fhethuvhupo hune zwiwo zwa khou bvelela hone.
- U shumisa gwati ja bugu u humbulela uri tshiñori tshi ño phelisa hani, khathihi na u wana muñodo watsho.
- U ḥaluka zwiitisi zwa zwiwo na mvelelo dzazwo tshiñorini.
- U fhindula mbudziso dza maimo a n̄tha dzi tshi bva kha zwo vhaliwaho.
- U nea muhumbulo kha zwo vhaliwaho.
- U dovholola mafhungo a tshi bva kha thebuļu sa: *khalenda*.

U vhala nga zwigwada hu na u sumbiwa ndila

Mudededzi u shuma na zwigwada zwothe luvhli kha vhege lwa minethe ya 15 na tshigwada. Mudededzi u shuma na zwigwada zwi no khou pfectesa a tshi fanyisa zwo ḫwaliwaho u ya nga he vha vhudzwa ngaho.

U shumisa zwikili zwa u kona u humbula na u pfectesa zwithu zwa ċenejo sia (*meta-cognitive*) u fundedza vhagudi u dijola musi a tshi vhala siani ja u ḥalusa ipfi na u pfectesa. Vhagudi vha gudiswa u vhudzisa mbudziso (zwi a pfala zwavhuđi naa? Zwi a vhalea zwavhuđi naa? Zwi a amba naa?)

- U vhala bugu yawe a tshi vhalela ngomu na u vhalela n̄tha nga tshifhinga tsha u vhala ha u sumbiwa ndila nga mudededzi. Tshigwada tshi vhala tshiñori.
- U kona u shumisa foniki sa tshikili tsha u vhala na dziñwe ndila dzi nga ho ludungela na u sengulusa tshivhumbeo.
- U vhala nga u elela ho engedzedzeaho na vhudinyanyuli.
- U kona u elelwa maipfi a ḫivheaho nga tshivhumbeo ane a nga swika 100.

U vhala vhe vhavhili kana a ethe

Hu tea u nangiwa mañwalo ane a ḫivhea kana o yaho nga kupimelwe kwa kuvhalele kwa mugudi (mañwalo a tea u vha o leluwaho tshothe a sa swikelei kha o shumiswaho nga tshifhinga tsha u vhala na vhagudi) mugudi u tea u ḥalukanya kana u elelwa maipfi a tshivhalo tsha 95%.

- U vhalela n̄tha kana zwi tshi pfala a tshi vhalela muñwe ngae.
- U vhala mañwalo awe ene muñe na a vhañwe.
- U vhala nga ethe bugu dzo vhalwaho nga tshifhinga tsha u vhala na vhagudi, tshiñori tsha leluwaho tsha zwifanyiso na bugu dzi bva ho kha khona ya dzibugu.

U LINGA

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomała

Foniki (Orala/nđowendowe)

- U topola vhushaka ha małedere kha mibvumo yothe ya ledere lithihi.
- U shumisa thembamvanganyi.
- U fhaña na u thukukanya maipfi.
- U kona u ćalusa themba mbili dzi wanalaho mathomoni a maipfi.
- U vhala maipfi a foniki a re kha mafhungo na kha mañwalo.
- U kona u vhumba mafhungo nga mibvumo yo gudwaho.

U lingwa ha fomała 1

Foniki (Orala/nđowendowe/u ንwala)

- U topola vhushaka ha małedere na mibvumo kha mibvumo yothe ya ledere lithihi.
- U ita ndovhololo ya maipfi a no elana hu tshi shumiswa pfalandothe dzo gudiwaho.
- U fhaña maipfi hu tshi shumiswa mibvumo yo gudwaho.
- U shumisa thembamvanganyi kha u fhaña na u thukukanya maipfi.

U lingwa ha fomała 2

Foniki (Orala/nđowendowe/u ንwala)

- U fhaña maipfi hu tshi shumiswa mibvumo yo gudwaho.
- U shumisa thembamvanganyi kha u fhaña na u thukukanya maipfi.
- U vhea maipfi a no elana nga zwigwada zwa mibvumo. *Tsumbo: baba, bibi, beba.*
- U ćalukanya ćhangano dza themba dza małedere mavhili (consonant digraphs) dzo ćoweleaho sh, th, vh mathomoni a ipfi *tsumbo: sh-ela, th-oma, vh-onsa.*

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomała

U vhala (Orala/nđowendowe)

U vhala na vhagudi

- U vhala Bugu Khulwane kana mañwalo o hudzwaho vhe na mudededzi.
- U fhindula mbudziso dza maimo a n̄ha dzi tshi bva kha zwo vhaliwaho.
- U ɻea muhumbulo kha zwo vhaliwaho.
- U ćalukanya zwiitisi zwa zwiwo na mvelelo dzazwo tshitorini.

U vhala nga zwigwada hu na u sumbiwa nđila

- U thoma u shumisa zwikili zwa u kona u humbula na u pfectesa zwithu zwa ɻeneļo sia (*meta-cognitive*) u ćitola musi a tshi vhala na kha masia a u ćalusa ipfi na u pfectesa.

U vhala vhe vhavhili kana e ethe

- U vhala nga eithe bugu dzo vhalwaho nga tshifhinga tsha u vhala na vhagudi, tshitor tsho leluwaho tsha zwifanyiso na bugu dzi bvaho kha khona ya dzibugu.

Nyito ya u linga ya fomała ya 1

U vhala (Orala/nđowendowe)

U vhala na vhagudi

- U vhala Bugu Khulwane kana mañwalo o hudzwaho vhe na mudededzi.
- U topola thevhekano ya zwiwo na fhethuvhupo hune zwiwo zwa khou bvelele hone.
- U shumisa gwati ja bugu u humbulela uri tshitor tshi do phelisa hani, khathihi na u wana mułodo watsho.

U vhala nga zwigwada hu na u sumbiwa nđila

- U vhala bugu yawe a tshi vhalela ngomu na u vhalela n̄ha nga tshifhinga tsha u vhala ha u sumbiwa nđila nga mudededzi. Tshigwada tshi vhala tshitor.
- U kona u shumisa foniki sa tshikili tsha u vhala na dzińwe nđila dzi ngaho sa tsenguluso ya tshivhumbeo na zwisumbedzi zwa nyimele yeneyo.

Nyito ya u linga ya fomaļa ya 2**U vhala (Orala/ndowendōwe)****U vhala na vhagudi**

- U vhala Bugu Khulwane kana maňwalo o hudzwaho vhe na mudededzi.
- U topola thevhekano ya zwiwo na fhethuvhupo hune zwiwo zwa khou bvelela hone.
- U fhindula mbudziso dza maimo a n̄ha dzi tshi bva kha zwo vhaliwaho.
- U dovholola mafhungo a tshi bva kha thebulu *sa: khalenda*.

U vhala nga zwigwada hu na u sumbiwa ndila

- U vhala bugu yawe a tshi vhalela ngomu na u vhalela n̄ha nga tshifhinga tsha u vhala ha u sumbiwa ndila nga mudededzi. Tshigwada tshi vhala tshičori.
- U vhala nga u elela ho engedzedzeaho na vhudinyanyuli.
- U kona elelwa maipfi a qivheaho nga tshivhumbeo ane a nga swika 100.

U vhala vhe vhavhili kana a eþhe.

- U vhalela n̄ha kana zwi tshi pfala a tshi vhalela muňwe ngae.

GIREIDI YA 1: (U THOMA) LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA THEMO IÑWE NA IÑWE	
THEMO YA 3	
U ÑWALA	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasisa: minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 2 nga vhege
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI	
Muñwalo Ngudo nña nga vhege lwa minethe ya 15 Kha hu itwe ndovhololo ya małedere małuku na u isa phanda na u funza małedere danzi na mbalo. Kha hu sumbedzwe kuñwalele kwone kwa u thalanganya małedere na maipfi fhungoni. <ul style="list-style-type: none"> • U fara penisela na khirayoni nga ngona. • U ñwala małedere małuku na małedere danzi nga ndila yone, a tshi tevhedza saizi na vhudzulo hao; zwi amba uri, a thoma na u guma vhudzuloni ho teaho. • U vhumba małedere małuku o զoweleaho zwavhuđi. • U vhumba mbalo zwavhuđi. • U kopolola na u ñwala maipfi nga u a khethekanya zwavhuđi. • U kopolola na u ñwala mafhuno mapfufhi zwavhuđi. U ñwala na vhagudi, tshigwada na u ñwala a eþe Ngudo dza kiłasi yoþe/kana tshigwada tshiþuku dzi itwe lwa minethe ya 15 - u ñwala hohu hu tshi livhanywa na zwo itwaho nga tshifhinga tsha u vhala na vhagudi. Mudededzi u sumbedza kuñwalele (mvetomveto), u khakhulula, u ñwala na u gandisa. Mudededzi u modela kushumisele kwa ndongazwiga kwone na kwa u ñwala hu tshi tevhedzwa jikhathi ja 'ndo'. Vhagudi vha kundelwaho u ñwala fhungo ja mafhungomaitei vha a thusedzwa. <ul style="list-style-type: none"> • U shumisa garaþa u ñwala mulaedza, sa tsumbo: garaþa ya u tamela mutakalo wavhuđi. • U ñwala maipfi ane a vhumba fhungo a tshi shumisa mibvumo ye a guda khathihi na maipfi a զivhiwaho nga tshivhumbeo o զoweleaho. • U ñwala mafhuno mavhili a mafhuno a ene muñe kana o ñwaliwaho kha u ñwala na vhagudi a tshi shumisa jikhathi ja 'ndo'. • U thoma u shumisa małedere danzi na zwiawelo hu tshi angaredzwa na małedere danzi a madzina. • U shumisa madzina na masala nga ngona kha u ñwala, musi a tshi khou thusiwa sa: nñe, iwe/inwi, tshone. • U vhumba tshisiku tshawe tsha maipfi ene muñe khathihi na þalusamaipfi yawe a tshi shumisa małedere a u ranga a maipfi. Tsumbo: amba, bika, tika. • U shela mulenzhe nga u ñekedza mihumbulo na maipfi zwine zwa nga sia zwi khou thusa kha tshiþori tsha kilasi u itela ngudo dza u ñwala na vhagudi. • U ñwala mafhuno mapfufhi nga ha þohoh zwine zwa ðo sia zwi khou shela mulenzhe kha bugu u itela khuða ya u vhala. 	

U LINGA**Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomała****Muńwalo**

- U fara penisela na khirayoni nga ngona

U lingwa ha fomała 1**Muńwalo**

- U ንwala małedere małuku na małedere danzi nga ndila yone, a tshi tevhedza saizi na vhudzulo hao; zwi amba uri, a thoma na u guma vhudzuloni ho teaho.
- U vhumba mbalo zwavhuđi.
- U kopolola na u ንwala maiłpi nga u a khethekanya zwavhuđi.

U lingwa ha fomała 2**Muńwalo**

- U vhumba małedere danzi a shumiswaho tshifhinga tshołthe.
- U kopolola na u ንwala mafhungo mapfufhi zwavhuđi.

Tsivhudzo ya u linga hu si ha fomała**U ንwala na vhagudi, tshigwada na u ንwala a ełhe.**

- U ንwala maiłpi ane a vhumba fhungo a tshi shumisa mibvumo ye a guda khathihi na maiłpi a ɿivhiwaho nga tshivhumbeo o ɿoweleaho.
- U thoma u ንwala małedere danzi na tshitopo, zwo ḥangana na małedere danzi a madzina.
- U vhumba tshisiku (bannga) tsha maiłpi tshawe ene muñe khathihi na ḥalusamaipfi yawe a tshi shumisa małedere a u ranga a maiłpi (tsumbo: bika, amba, tika).

U lingwa ha fomała 1**U ንwala na vhagudi, tshigwada na u ንwala a ełhe**

- U ንwala maiłpi ane a vhumba fhungo a tshi shumisa mibvumo ye a guda khathihi na maiłpi a ɿivhiwaho nga tshivhumbeo tsho ɿoweleaho.
- U shumisa madzina na masala nga ngona kha u ንwala, musi a tshi khou thusiwa sa: nñe, iwe/inwi, tshone.
- U na mbuno dzine a amba musi hu tshi swika tshiłori tsha kiłasini.

U lingwa ha fomała 2**U ንwala na vhagudi, tshigwada na u ንwala a ełhe**

- U shumisa garaña u ንwala mulaedza sa tsumbo: garaña ya u tamela mutakalo wavhuđi.
- U ንwala mafhungo mavhili a mafhungo a ene muñe kana o ንwaliwaho kha u ንwala na vhagudi a tshi shumisa ɿkhathi ja 'ndo'.
- U thoma u shumisa małedere danzi na zwiawelo hu tshi angaredzwa na małedere danzi a madzina.
- U shumisa madzina na masala nga ngona kha u ንwala, musi a tshi khou thusiwa sa: nñe, iwe/inwi, tshone, ene.

Nyito ya u linga ya fomała ya 2:**U ንwala**

- U ንwala mulaedza kha garaña (sa: Ndi ni tamela mashudu.)
- U ንwala mafhungo a si fhasi ha mavhili nga eñe muñe kana a u ḥanganelana a tshi shumisa ɿkhathi ja 'ndo'.
- U thoma u shumisa ɬedere danzi, tshitopo na ɬedere danzi kha madzina
a tshi tikedzwa u shumisa maiti na masumbavhuñe nga ngona musi a tshi ንwala.

GIREIDI YA 1: (U THOMA) LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA THEMO INWE NA INWE	
THEMO YA 4	
U THETSHELESA NA U AMBA (ORALA)	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha phasisa: minethe ya 50 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 1 nga
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI	
<p>Nyito dza ḋuvha liñwe na liñwe kha masia othe a luambo na dziñwe ther</p> <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa a sa dzheneleli a tshi sielisana na vhañwe a tshi amba na u vhudzisa mbudziso uri a pfecte. U amba nga tshenzhemo ya ene muñe, tsumbo, u anetshela mafhongo. U thetshelesa tshiñori na u sumbedza vhuñipfi hawe nga ha tshiñori. U shumisa mathemo a nga ho fhungo, ledere danzi, tshitopo. <p>Nyito dzine dza vha dzo tou fombe kha u thetshelesa na u amba luvhili nga vhege</p> <p>Vhege 1 - 5</p> <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa, u ḋiphina na u fhindula tshifanyiso, miswaswo, thai, hu tshi shumiswa luambo nga u humbula. U shela mulenzhe kha nyambedzano, u vhiga o imela tshigwada. U shumisa tshiñirathedzhi uri a wane mafhongo (u kona u ita ḫodisiso nga ha kudele kwa vhagudi tshikoloni) U khethekanya mafhongo (sa: u shumisa zwifanyiso zwo ḋiimelaho). <p>Vhege 6 - 10</p> <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa ndaela dici leluwaho na u fhindula zwavhuñi. U amba tshiñori tsho ḋoweleaho tshi re na mathomo, mutumbu na magumo, ipfi li tshi ya nthia na fasi. U fhindula mbudzisombuletschedzi na mbudzisothalutshedzi. 	
<p>U LINGA</p> <p>Tsvhudzo nyito ya u linga i si ya fomaña</p> <p>U amba na u thetshelesa: (orala na ndowendowe)</p> <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa a sa dzheneleli a tshi sielisana na vhañwe a tshi amba na u vhudzisa mbudziso uri a pfecte. U thetshelesa tshiñori na u sumbedza vhuñipfi hawe nga ha tshiñori. U shumisa mathemo a nga ho mafhongo, ledere danzi, tshitopo. U shela mulenzhe kha nyambedzano, u vhiga o imela tshigwada. <p>Nyito ya u linga ya fomaña ya 1:</p> <p>U amba na u thetshelesa: (orala na ndowendowe)</p> <ul style="list-style-type: none"> U amba nga tshenzhemo ya ene muñe, tsumbo, u anetshela mafhongo. U thetshelesa ndaela dici leluwaho na u fhindula zwavhuñi. U amba tshiñori tsho ḋoweleaho tshi re na mathomo, mutumbu na magumo, ipfi li tshi ya nthia na fasi. U fhindula mbudzisombuletschedzi na mbudzisothalutshedzi. 	

GIREIDI YA 1: (U THOMA) LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA THEMO INWNA INWE THEMO YA 4	
U VHALA NA FONIKI	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasia: Awara 4 na minethe ya 30 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 5 nga vhege
MAGUDISWA/KHONSHUTHI/ZWIKILI	
<i>Nyito dza foniki dza duvha liñwe na liñwe lwa minethe dza 15</i> <i>U ñivhadza thembamvnganyi ntswa. U isa phanda u fhaña maipfi na u topola nyito dzi ambiwaho</i> <ul style="list-style-type: none"> U guda mubulo wa maledere a alifabethe dzothe dza Tshivenda, tsumbo a-a, b-bu, d-di, e-e, f-fu, g-gi, h-ha, i-i, j-dzhi, k-ka, l-li, m-mu, n-ni, o-o, p-pu, r-ri, s-si, t-ti, u-u, v-vu, w-wu, x-xi, y-yi, z-zi (mubulo wa maledere a alifabethe u rangele u vhala tshifhinga tshothe u swikela vhagudi vha tshi who kona u a ñivha na u a vhala). 	
Themba Dza maledere mararu na mana dzh - dzhulu dzw - dzwatswatswa fhw - fhufhwa khw - khwali, khwashaba mm - mmboniseni, mmbangiseni *ndz - ndzumba ngw - ngwana nyw - ñanganywa nzh - mulenzhe nzw - nzwalelo *pfh - pfheñe *phr - profesa phw - maphwanya shw - mushwana *thy - thyethyenea thw - tshithwathwa (mahadja) tsw - tswinga, dzwatswatswa *tzh - tzhema mmbw - mmbwá mphw - mamphwe *mphy - khomphyutha *ndzw - ndzwatimela nkhw - nkhwe nngw - nngwa ntsh - ntshavheni nthw - nthwa nthw - nthwa nnzh - nnzhi nnzw - nnzwa tshw - tshivhotshwa	

Musi vho no guda pfalandothe na themba kha hu itwe ndowendowe dza u vhumba maipfi nga u tanganya themba (mme) na pfalandothe (nwana), tsumbo dzh+a= dzha - dzhavhula, dzh+e=dzhe - dzhena, dzh+i=dzhi - dzhila, dzh+o=dzho-dzhoko, dzh+u=dzhu - dzhulu; dzw+a=dzwa - dzwala, dzw+e=dzwe - dzwerani, dzw+i=dzwi - dzwinga, dzw+o=dzwo - dzwothwa, dzw+u=dzwu - dzwuguđa na n.z. Ngona iyi ya ba-be-bi-bo-bu i shumiswe na kha miřwe mibvumo u itela uri vhagudi vha i rwele ngomani.

- U sika maipfi mapfufhi a tshi shumisa mibvumo ye a i guda.
- U ɖivha vhunzhi na vhuthini ha maipfi, sa: Mu- Vha: muthu - vhathu.
- U vhala maipfi a foniki a kha fhungo na zwiňwe zwibveledzwa.
- U guda u peļęta a tshi bva kha mutevhe wa foniki wo gudwaho.
- U sika mafhongo mapfufhi.

Nyito dza u vhala ɖuvha liňwe na liňwe: U vhala na tshigwada ha u sumbiwa ndila (zwigwada zwivhili nga ɖuvha) na u vhala na vhagudi luvhili u ya kha luraru nga vhege.

U vhala na vhagudi

Ngudo ya kiłasi yothe 2-3 nga vhege Iwa minethe ya 15 hu tshi khou shumiswa bugu nthihi nga vhege.

- Kiłasi yothe i vhala Bugu Khulwane kana maňwalwa o hudzwaho vhe na mudededzi.
- U shumisa gwati ja bugu u humbulela uri tshiřtori tshi do phelisa hani, khathihi na u wana muđodo watsho.
- U topola thaidzo khulwanesa na tshivhangi tshayo kha tshiřtori ine ya khou itisa uri tshiřtori tshi bvele phanda.
- U shumisa ludungela/lusevhedi na zwifanyiso zwi tshi bva buguni uri a pfectese.
- U topola thevhekano ya zwiwo kha zwo vhalwaho.
- U ʈalukanya zwiitisi zwa zwiwo na mvelelo dzazwo tshiřtorini.
- U fhindula mbudziso dzi ʈodaho phindulo nnzhi dzo di sendekaho nga zwo vhaliwaho.
- U ʈalutshedzela mafhongo a tshi bva kha phositaro.

U vhala na tshigwada ha u sumbiwa ndila:

Mudededzi u shuma na zwigwada zwivhili ɖuvha liňwe na liňwe, u fhedza minethe dza 15 na tshigwada tshithihi. Tshigwada tshithihi tshi shuma na mudededzi luvhili kha vhege.

- U vhalela n̄tha zwi tshi bva buguni yawe nga tshifhinga tsha u vhala ha u sumbiwa ndila nga mudededzi. Zwigwada zwothe zwi vhala tshiřtori tshithihi.
- U kona u shumisa foniki sa tshikili tsha u vhala na dziňwe ndila dzi nga ho: maipfi o ɖoweleaho nga tshivhumbeo, u wana ludungela/lusevhedi kha nyimele.
- U vhala nga u elela ho engedzedzeaho na vhudinyanyuli.
- U ɖitolela musi a tshi vhala, na kha sia ja u ʈalukanya ipfi na u li pfectese.
- U sumbedza u pfectese zwiga zwa u vhala musi a tshi khou vhalela n̄tha.
- U isa phanda u fhaṭa maipfi o ɖoweleaho musi a tshi vholiwa a tshi bva kha mbekanyamushumo ya maipfi ane a vhaliwa zwi so ngo lavhelelwa, na u bva kha tshikimu tsha bugu dzo randelwaho gireidi yeneyo na mutevhe wa maipfi o ɖoweleaho.

U vhala nga vhavhili vhavhili/a eṭhe(luraru nga vhege)

Kha hu shumiswe bugu dzi no bva kha u vhala na vhagudi, bugu dza zwiřtori dza zwifanyiso zwi sa kondi na bugu dzi no bva kha khuđa ya bugu dza u vhala na zwe a nwala

- U vhala zwe a nwala, a tshi thoma na u khakhulula vhukhakhi.
- U vhala bugu dze dza vhaliwa kha u vhala na vhagudi na bugu dzi bvaho kha bugu dza khuđa.

U LINGA:**Foniki: (orala na/kana ndowendowe)**

- U q̄ivha vhunzhi na vhuthihi ha maipfi, sa, mu - vha, mu - mi, li-ma, tshi - zwi).
- U dovhola themba dzi re mathomoni a ipfi (sa: mmbwa, nnzhi).
- U vhala maipfi a foniki a kha fhungo na zwiñwe zwibveledzwa.

Nyito dza fomaña 1:**Foniki (orala na/kana ndowendowe/u ñwala)**

- U kona u vhona themba dzi re mathomoni a ipfi (sa: dzhena, mmbwa, nnzhi).
- U kona u shumisa themba tharu kha u fhaña maipfi.
- U fhaña na u ñukhukanya maipfi a sa konđi a tshi thoma nga themba nthihi ya mubvumothangeli (wa u thoma kha ipfi) a konou ita pfalandoñhe ya mubvumothaphudzi (tshipida tsha u fhedza tsha dengo), tsumbo, q-a-l-a, b-i-b-i,
- U sika maipfi mapfufhi a tshi shumisa mibvumo ye a i guda.
- U vhea maipfi a no elana nga zwigwada zwa mibvumo, tsumbo, dzhavhelo, dzhena, dzhia, dzhoko, dzhulu, nz.

Tsvhudzo dza mishumo dzi si dza fomaña:**U vhala: (orala na/kana ndowendowe)****U vhala na vhagudi**

- U shumisa gwati ja bugu u humbulela uri tshiñori tshi ño fhelisa hani, khathihi na u wana muñodo watsho.
- U topola thaidzo khulwanesa na tshivhangi tshayo kha tshiñori ine ya khou itisa uri tshiñori tshi bvele phanđa.
- U shumisa ludungela/lusevhedži na zwifanyiso zwi tshi bva buguni uri a pfectese.
- U ñalutshedzela mafhongo a tshi bva kha phosítara.

U vhala ha u ñanganela:

- U kona u shumisa foniki sa tshikili tsha u vhala na dziñwe ndila dzi nga ho sa maipfi o ñoweleaho nga tshivhumbeo, u wana ludungela/lesevhedži kha nyimele.
- U q̄itolela musi a tshi vhala, na kha sia ja u ñalukanya ipfi na u li pfectese.
- U sumbedza u pfectesa zwigwa zwa u vhala musi a tshi khou vhalela nthi.

U vhala nga vhavhili vhavhili/a eñthe

- U vhala zwe a ñwala, a tshi thoma na u khakhulula vhukhakhi.

Mushumo wa u linga wa fomaña 1:**U vhala (orala na/kana ndowendowe)****U vhala ha u ñanganela**

- U vhala Bugu Khulwane kana mañwalwa (zwibveledzwa) zwo hudzwaho vhe kha tshigwada tshithihi vhe na mudededzi.
- U topola thevhekano ya zwiwo kha zwo vhaliwaho.
- U ñalukanya zwiitisi zwa zwiwo na mvelelo dzazwo tshiñorini.

U vhala ha tshigwada, hu na u sumbiwa ndila

- U vhalela nthi zwi tshi bva buguni yawe nga tshifhinga tsha u vhala ha u sumbiwa ndila nga mudededzi. Zwigwada zwoñhe zwi vhala tshiñori tshithihi.
- U kona u shumisa foniki sa tshikili tsha u vhala na dziñwe ndila dzi nga ho sa maipfi o ñoweleaho nga tshivhumbeo, u wana ludungela/lesevhedži kha nyimele
- U vhala nga u elela ho engedzedzeaho na vhuñinyanyuli.

U vhala nga vhavhili vhavhili/a eñthe

- U vhala bugu dze dza vhaliwa kha u vhala ha u ñanganelana na bugu dzi bvaho kha bugu dza khuda.

GIREIDI YA 1: (U THOMA) LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA THEMO IÑWE NA IÑWE	
THEMO YA 4	
U ÑWALA	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasisa: minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 2 nga vhege
MAGUDISA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI	
<i>Muñwalo:</i> <i>Ngudo nña dza fomaña nga vhege lwa minethe dza 15</i> Kha hu itwe ndovhololo ya u vhumba małedere małuku na małedere danzi na u isa phanda u funza kuthalanganele kwa ipfi na maipfi nga ngomu kha ipfi ngeno vhagudi vha tshi kopolola maipfi na mafhungo a tshi bva kha qaba (bodo) na kha zwiñirepe zwa mafhungo.	
<ul style="list-style-type: none"> U fara penisela na khirayoni nga ngona (zwavhuđi). U vhumba małedere małuku na małedere nga ndila yo teaho a tshi tevhedzela saizi na vhuimo hao; zwi amba uri a thoma na u guma vhudzuloni ho teaho. U kopolola na u ñwala maipfi nga u khethekanya zwavhuđi. U kopolola na u ñwala fhungo nga ngona (zwavhuđi). 	
<i>U ñwala na vhagudi, ha tshigwada na u ñwala a eþe:</i> <i>Kilasi yoþe/tshigwada tshiþuku/nga eþe u ñwala luraru nga vhege lwa minethe dza 15 a tshi vhumba na u þumanya.</i> <i>Tshifhinga tsha u ñwala nga muthihi nga muthihi/tshigwada tshiþuku/kilasi yoþe zwi tea u itwa luraru (3) nga vhege lwa minethe dza 15. Tshifhinga itshi tshi tea u þumanya na u ya phanda na zwe vha ita kha u vhala na vhagudi. Nyambedzano na tshenzhemo ya vhagudi vhone vhane. Kha hu shumiswe hafhu nyito dza u ñwala na vhagudi u edzisela kushumisele kwaho kwa kupeleþele, ndongazwiga na girama (zwifhinga, vhunzhi, thangeladzina).</i>	
<ul style="list-style-type: none"> U shela mulenzhe kha nyambedzano na u thusa u dovhola tshiþori tsha tshigwada/kilasi. U ita nyambedzano na kilasi vha tshi fhana mihumbulo uri vha kone u ñwala. U ñwala mitaladzi miraru ya mafhungo a si fhasi ha miraru a ene muñe kana tshiþori tsho sikwaho hu tshi shumiswa mibvumo yo gudiwaho na maipfi o ðoweleafo nga tshivhumbeo, małedere danzi na tshitopo. U ñwala na u ola mafhungo nga ha þoho ya u ðadzisela bugu dza khuda. U peleþa maipfi o ðoweleafo zwavhuđi. U thoma u shumisa jikhathi ja 'ndi' na ja 'ndo' musi a tshi ñwala. U vhumba vhunzhi ha maipfi o ðoweleafo (li-ma, mu- mi) liivha- maivha, munngo- minngo U shumisa thangelavhuimo (likonanyi [prepositions]) tsumbo: fhasi ha, nthia ha, tsini na, ngomu ha, O da na Maemu, O tuwa nga bisi. U vhumba tshisiku (bannga) tsha maipfi na þalusamaipfi ya vhuñe hu tshi shumiswa małedere a u ranga a ipfi (sa: amba, bika, duda). U dzudzanya mafhungo kha girafu dzi sa konði dzine dza nga tshati kana tshifhinga sa: u shumisa tshati kha u rekhoa mvelelo dza þoduluso ya kuðele kwa vhagudi tshikoloni. 	

U LINGA**Tsivhudzo ya nyito dzi si dza fomała:****Muńwalo:**

- U fara penisela na khirayoni nga ngona (zwavhuđi).
- U vhumba małedere małuku na małedere nga ndila yo teaho a tshi tevhedzela saizi na vhuimo hao zwi amba uri a thoma na u guma vhudzuloni ho teaho.
- U kopolola na u ንwala maipfi nga u khethekanya zwavhuđi.

Nyito ya u linga ya fomała ya 1:**Muńwalo:**

- U vhumba małedere małuku na małedere nga ndila yo teaho a tshi tevhedzela saizi na vhuimo hao; zwi amba uri a thoma na u guma vhudzuloni ho teaho.
- U kopolola na u ንwala maipfi nga u khethekanya zwavhuđi.
- U kopolola na u ንwala fhungo nga ngona (zwavhuđi).

Tsivhudzo ya mushumo dzi si dza fomała:**U ንwala:**

- U shela mulenzhe kha nyambedzano na u thusa u dovhola tshiṭori tsha tshigwada/kilasi.
- U ita nyambedzano na kilasi vha tshi fha na mihumbulu uri vha kone u ንwala.
- U vhumba tshisiku (bannga) ya maipfi na ḥthalusamaipfi ya vhuñe hu tshi shumiswa małedere a u ranga a ipfi (sa: amba, bika, duda).

Nyito ya u linga ya fomała ya 1:**U ንwala**

- U ንwala mitaladzi miraru ya mafhungo a si fhasi ha miraru a ene muñe kana tshiṭori tsho sikwaho hu tshi shumiswa mibvumo yo gudwaho na maipfi o ḥdoweleaho nga tshivhumbeo, małedere danzi na tshitopo.
- U peleṭa maipfi o ḥdoweleaho zwavhuđi.
- U thoma u shumisa likhathi ja 'ndi' na ja 'ndo' musi a tshi ንwala.
- U vhumba vhunzhi ha maipfi o ḥdoweleaho (li-ma, mu- mi) liivha- maivha, munngó - minngo.
- U shumisa thangeladzina tsumbo: fhasi ha, n̄tha ha, tsini na, ngomu ha, O da na Maemu, O ḥuwa nga bisi.
- U dzudzanya mafhungo kha girafu dzi sa kondi dzine dza nga tshati kana tshifhinga sa: u shumisa tshati kha u rekhoda mvelelo dza ḥthoduluso ya kuđele kwa vhagudi tshikoloni.

MAŃWALWA/TSHUMISWA DZO RANDELWAHO DZA ŃWAHA**U THETSHELESA NA U AMBA**

- Zwifanyiso na phosītara.
- Tshumiswa dza vhukuma dzi elanaho na theronā tħoħo yo ɻewaho, phaphethe na mimasiki na zwiñwe.
- Zwipida zwa bodo ya tshiżori, phazili, na phazili dzi no metsha.
- Zwifanyiso zwa u ita mutevhe.
- Madzadza a u ita ngao matambwa na u ita džiñwe nyito dza orala.
- Zwilidzo zwa muzika (ngoma, mirumba, każara, nanga, thandanda, lugube).
- CD kana theiphi dzi re na zwiżori (zwo no vhalwaho kana zwo ambiwaho), zwirendo, raimi, na nyimbo, tshitamba CD kana theiphi rekhoda, TV na theiphi ya video /DVD.
- Bugu dza zwiżori na zwiżori zwa u ita nganetshelo.
- Zwirendo, nyimbo na raimi.

U VHALA NA FONIKI

- Zwifanyiso na phosītara.
- Tshati dza foniki dza luvhondoni.
- Logo na kħandiso dza mupo, sa, vhutsekasi, madzina o ńwalwaho kha dziphakhethe.
- Tshikimu tsha bugu dza u vhala dzo telwaho gireidi yeneyo.
- Bugu Khulwane - džiñwe dzo bveledzwaho nga tshifhinga tsha u ńwala ha vhagudi na mudededzi.
- Zwidade, zwirendo na nyimbo.
- Mańwe mańwalwa o hudzwaho, sa, zwirendo, nyimbo na zwidade.
- Bugu dza zwiżori na bugu dza zwifanyiso dza jaiburari ja kijas.
- Bugu dza u takadza dza fhungo jithihi kana mavhili kha siġġari dza khuđa ya dzibugu.
- Lebuļu dza magaraṭa, zwishumiswa zwa kiļasini, zwiżanwa na dza maipfi a ɖivheaho nga tshivhumbeo, garaṭa dza madzina, nz.
- Garaṭa dza madzina a vhagudi
- Thanda dza u sumba hu tshi vhaliwa mańwalo o hudzwaho, zwiżori zwa luvhondoni na zwiżanwa.

U ńWALA NA MUŃWALO

- Tshumiswa na matheriala a nyito dza u alusa u shumisa zwanda na mađo khathihi (sa, bola dzi sa lingani, huļahupu, bege ja malabi, zwigero, mapuļasitiki, vumba kana suko ja u tambisa, bodo ja phege, thambo, vhudali, garaṭa dza thambo, baudu, phekisi dza zwiambaro na tħirei dza muṭavha).
- Tshumiswa dza u ńwala (tsumbo, penisela, penisela dza mivhala, kħirayoni dza mapfura, mabambiri a so ngo ńwalelwaho a sa lingani (A3, A4, A5), ruļa, raba, zwibugwana zwa mitalo i linganaho 8.5mm na bugu dza u ńwalela.
- Zwiżirepe zwa mafhungo o geredzelwaho.
- Fulipitshati na koki ndenya.
- Tħalusamaipfi ja vhuñe.
- Tħalusamaipfi dza vhukuma dza gireidi yeneyo.

3.3 GIREIDI YA 2: TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI

GIREIDI YA 2 LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA GIREIDI YA 2 DZA THEMO INWÉ NA INWÉ	
THEMO YA 1 (U THOMA)	
U THETSHELESA NA U AMBA (ORALA)	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasia: Minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 1 nga vhege
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKIII	
<p>Mushumo wa duvwha jinwe na jinwe/Vhege iñwe na iñwe kha masia othe a luambo na dziñwe ther.</p> <ul style="list-style-type: none"> • U thetshelesa a sa dzhenelili a tshi thonifha ane a khou amba. • U sielisana na vhañwe a tshi amba. • U amba nga tshenzhemo ya ene muñe. Tsumbo: u anetshela mafhungo au. • U shumisa maipfi a re one ho teaho, sa kha thambo. • U anganya thandululo ya khaedu nga maanda kha Mathematiki. <p>Luvhili kha vhege ho lavheleswa kha mishumo ya u thetshelesa na u amba</p> <p>Vhege ya 1 - 5</p> <ul style="list-style-type: none"> • U thetshelesa tshiñori e na dzangalelo na u ñiphina a fhedza a fhindula mbudziso dzi no elana na tshiñori. • U anetshela a tshi dovhola zwiwo zwa tshiñori nga ngona. • U thetshelesa ndaela dzine dza vha na zwipiða zwi si fhasi ha zwivhili na u fhindula nga ngona. <p>Vhege ya 6 - 10</p> <ul style="list-style-type: none"> • U anetshela tshiñori tshi re na mathomo, vhukati na magumo. • U shela mulenzhe kha nyambedzano, a tshi vhudzisa na u fhindula mbudziso na u þahisa mihibulo yawe. 	
<p>U LINGA</p> <p>Tsivhudzo dza nyito dzau linga hu si fomaña</p> <p>U thetshelesa na u amba (Orala na/kana ndowendōwe).</p> <ul style="list-style-type: none"> • U dovhola thevhekano ya zwiwo zwa tshiñorini nga ngona. • U shela mulenzhe kha nyambedzano, a tshi vhudzisa na u fhindula mbudziso na u þahisa mihibulo yawe. <p>Nyito ya u linga ya fomaña ya 1 (u thoma)</p> <p>U thetshelesa na u amba (Orala na/kana ndowendōwe).</p> <ul style="list-style-type: none"> • U amba nga tshenzhemo ya ene muñe (tsumbo: u amba mafhungo au). • U thetshelesa ndaela dzine dza vha na zwipiða zwi si fhasi ha zwivhili na u fhindula nga ngona. • U thetshelesa tshiñori e na dzangalelo na u ñiphina a fhedza a fhindula mbudziso dzi no elana na tshiñori. • U anetshela tshiñori tshi no ñivhea tshi re na mathomo, vhukati na magumo. 	

GIREIDI YA 2 LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA GIREIDI YA 2 DZA THEMO IŃWE NA IŃWE	
THEMO YA 1	
U VHALA NA FONIKI	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha phasisa: Awara 4 na minethe ya 30 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 5 nga vhege
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI	
<i>Ngudo ya foniki ya duvha jinwe na jinwe lwa minethe ya 15</i> <i>Kha hu itwe ndovhololo ya mibvumo ya ledere lithihi na thembamvanganyi dzo gudwaho kha Gereidi ya 1. Mugudisi u nea mvulatwinga ya thangano ya pfalandothe. Nga ngeno thungo hu itwe zwa u fhaṭa ipfi na u ṭalusa mibvumo yo vhumbaho zwipiḍa zwa ipfi. Foniki dzo gudwaho kha maiwe masia a Luambo kha dzi shumiswe u ita ndovhololo ya u guda mibvumo. Tsumbo, hu shumiswa mibvumo i bva ho kha u vhala na u ḥwala na vhagudi.</i>	
Ndovhololo ya mibvumo yo itwaho kha Themo ya 4 ya Gireidi ya 1	
Pfalandothe <ul style="list-style-type: none"> • Dza ledere lithihi (ndovhololo) • a, e, i, o, u • Dza maleđere mavhili a no fana • aa (ndaa), ee (mee), ii (liivha), oo (moo), uu (muungo) • Dza maleđere mavhili a sa fani • ae (Maemu), ai (maiivha), ao (Maombe), au (Maungani) • ea (vhea), ei (sei), eo (tsheo), eu (deu) • ia (Tshiavha), ie (tshienge), io (Tshiololi), iu (tshiulu) • oa (tsumbo yo teaho), oe (tsumbo yo teaho), oi (goloi), ou (khou) • ua (luambo), ue (muensi), ui (muimbi), uo (muomva) 	
Themba	
Dza maleđere mararu na maṇa dzh - dzhulu dzw - dzwatswatswa fhw - fhufhwa khw - khwali, khwashaba mmb - mmboniseni, mmbangiseni *ndz - ndzumba ngw - ngwana nyw - ṭanganywa nhz - mulenzhe nzw - nzwalelo *pfh - pfheṇe *phr - phrofesa phw - maphwanya shw - mushwana *thy - thyethyenea thw - tshithwathwa (mahada) tsw - tswingwa, dzwatswatswa *tzh - tzhemba mmbw - mmbwā mphw - mampħwe *mphy - khomphyutha • *ndzw - ndzwaṭimela	

nkhw - **nkhwe**

nngw - **nngwa**

ntsh - **ntshavheni**

nthw - **nthwa**

n̄hw - **n̄hwa**

nnzh - **nnzhi**

nnzw - **nnzwa**

tshw - **tshivhotshwa**

Musi vho no guda pfalandothe na themba kha hu itwe ndowendowe dza u vhumba maipfi nga u tanganya themba (mme) na pfalandothe (ñwana), tsumbo dzh+a= dzha - dzhavhula, dzh+e=dzhe - dzhena, dzh+i=dzhi - dzhila, dzh+o=dzho-dzhoko, dzh+u=dzhu - dzhulu; dzw+a=dzwa - dzwala, dzw+e=dzwe - dzwerani, dzw+i=dzwi - dzwinga, dzw+o=dzwo - dzwothwa, dzw+u=dzwu - dzwuguda na n.z. Ngona iyi ya ba-be-bi-bo-bu i shumiswe na kha miñwe mibvumo u itela uri vhagudi vha i rwele ngomani.

- U dovhola maipfi o ñoweleaho a re na mibvumo miñuku ya pfalandothe.
- U ñalukanya maipfi a re na pfanapheledzo dzi no fana, tsumbo: khosi, musi, gosi.
- U sika maipfi u bva kha mararu u ya kha maña a tshi shumisa mibvumo ye a guda.
- U vhala maipfi a bva ho kha ngudo dza foniki e kha mafhungo na mañwe mañwalo.
- U kona u sika mafhungo zwi tshi bva kha mibvumo yo gudwaho.

U vhala ha ñuvha liñwe na liñwe

U vhala na tshigwada (zwigwada zwivhili nga ñuvha) na u vhala na vhagudi 2-3 nga vhege.

U vhala na vhagudi

Ngudo dza kiłasi yothe dza minethe ya 15 luvhili kana luraru nga vhege hu tshi shumiswa liñwalo liñhihi nga vhege. Mugudisi u modela kuvhalele e na kiłasi yothe.

Ngudo iñwe na iñwe ya u vhala i tea u vha na zwine vhagudi vha tou fombe khazwo zwi tshi bva kha zwi tevhelaho: zwiteñwa zwa u gandisa, zwiteñwa zwa liñwalo, foniki, phatheni dza luambo, maitele a u kona u topola ipfi, tholokanyondivho.

- U kona u shumisa mibvumo yo gudwaho hu tshi sikiwa maipfi.
- U kona u sika mafhungo.
- U vhala ndaela dzi sa kongdi dzi re kiłasini.
- U kona u saukanya mafhungo a tshi bva kha tshifanyiso, tshinepe tshi re kha magazini, phosiqara, khungedzelo na zwiñwe-vho.
- U vhala bugu nga kiłasi yothe mazha na mugudisi (u vhala na vhagudi) ha ambiwa nga vhushaka vhukati ha zwiitisi na mvelelo dza tshiñtori.
- U shumisa mbonalo ya maipfi u bvumba uri tshiñtori tshi khou amba nga ha mini, sa, gwati la bugu na nyolo buguni.
- U bula vhuñipfi hawe nga ha bugu yo vhaliwaho.
- U kona u topola zwithu zwa ndeme kha zwo vhaliwaho sa, u tevhokana ha nyito.
- U kona u fhindula mbudziso dza maimo a n̄tha, phanda ha, musi hu na murahu ha, musi ho no vhaliwa liñwalo: *Ho vha hu tshi ño vha ho itea mini arali....*
- Kha hu dzhielwe nzhele zwivhumbeo zwothe zwa girama, zwi funziwe hu tshi katelwa maambele, mirero, luambo lwa musanda, makateli, na zwiñhevho zwo teaho gireidi iyo.

U vhala ha tshigwada hu na u sumbiwa ñdila

Mugudisi u shuma na zwigwada zwivhili ñuvha liñwe na liñwe, u shumisa minethe ya 15 kha tshigwada. Tshigwada tshihwe na tshihwe tshi shuma na mugudisi luvhili kha vhege.

Mugudisi u shuma na vhathu vha vhukoni ha u fana kha tshigwada, a tshi vha dzudzanya u ya nga bugu ye vha dzudzanyelwa yone (u kona u ñalusa maipfi a re vhukati ha 90%-95% zwavhudji) ñdila ya kuvhekanyeleye ya u vhala i ño shumiswa zwifhinga zwinzhi.

- U vhala zwi re buguni yawe a tshi vhalela nt̄ha kana fhasi a tshi khou vhala zwo linganaho gireidi yawe a tshi khou sumbiwa nd̄ila nga mugudisi. Tshigwada tshi vhala tshi tori tshithihi zwi tshi ya nga kuvhalele kwo linganaho tshigwada itsho.
- U shumisa zwifanyiso zwi re kha mañwalo hu u itela u pfectes.
- U shumisa maipfi o doweleaho nga tshivhumbeo, foniki, nyimele na tshikili tsha u saukanya zwivhumbeo musi a tshi vhala maipfi e a si a doweles.
- U sumbedza u pfectes zwiga zwa u vhala/ndongazwiga (sa tshitopo, khoma, tshivhudzisi, na tshigagarukela) musi a tshi vhalela nt̄ha.
- Mugudi u isa phanda na u fhaña ñivhaipfi a tshi bva kha nzudzanyo ya zwo ñaniwaho luvhondoni u itela u vhala zwi so ngo lavhelelwa, na u bva kha bugu dza u vhala dzo randelwaho gireidi yeneyo na kha mutesve wa maipfi o itwaho a tshi bva kha maipfi o doweleaho.

U vhala ha musi a eþhe kana vhe vhavhili

U ñivhadza u vhala nga vhavhili vhavhili/a eþhe. Mudededzi u khetha bugu kana mañwalwa a ñivheaho kana ane mugudi a nga kona u a vhala nga eþhe a re kha tshiimo tshawe (a fanelu u vha fhasi ha ane a shumiswa kha u vhala na vhagudi hune mugudi a kona u ñivha maipfi ane a swika kha 95%)

- U vhala bugu a eþhe (bugu dza zwifanyiso, garaña dza zwirendo, bugu dza zwitiori) dzi tshi bva laiburari kana kiñasini e kha khuda ya u vhala.

U LINGA

Tshivhudzo dza nyito dza u linga hu si fomaþa

Foniki (Orala na/kana ndowendowe)

- U dovhola maipfi o doweleaho a re na mibvumo miñuku ya pfalandoþe.
- U ñalukanya maipfi a re na pfanapheledzo dzi no fana a tsumbo: khosi, musi, gosi.
- U sika maipfi u bva kha mararu u ya kha maña a tshi shumisa mibvumo ye a guda.
- U vhala maipfi a bvaho kha ngudo dza foniki e kha mafhuno na mañwe mañwalo.
- U kona u sika mafhuno zwi tshi bva kha mibvumo yo gudwaho.

Nyito ya u linga ya fomaþa 1

Foniki (Orala na/kana ndowendowe/muñwalo)

- U topola vhushaka vhukati ha mañedere na mibvumo kha mibvumo yoþe ya ledere lithihi.
- U dovhola maipfi o doweleaho a re na mibvumo miñuku ya pfalandoþe.
- U dovhola thevhekano ya themba dza mañedere mararu dzo doweleaho.
- U ñalukanya thevhekano ya themba dza mañedere mavhili dzo doweleaho (sh, ts, th, na fh) dzi mathomoni a ipfi.
- U kona u ñalukanya thevhekano ya themba dza mañedere mararu dzo doweleaho (tsh, tsw, nwz na khw) dzi magumoni a ipfi.
- U shumisa thembamvanganyi (blending) kha u fhaña na u ñukanya maipfi. Tsumbo: nk-unda, nt-ota, mm-ala. (Hu dzhielwe nzheleuri mañedere o swifhadzwaho, ñiñwe na ñiñwe li na mubvumo waþo. Mibvumo iyi yo fhambana na musi hut shi bulwa tsh, hune ya bulwa sa mubvumo muthihi naho hu na mañedere mararu).
- U ñalukanya thevhekano ya pfalandoþe, tsumbo, 'aa' sa kha 'ndaa'

Tshivhudzo dza nyito dza u linga hu si fomaþa

U vhala: (Orala na/kana ndowendowe)

U vhala na vhagudi

- U vhala ndaela dzi sa kondi dzi re kiñasini.
- U kona u saukanya mafhuno a tshi bva kha tshifanyiso, tshinepe tshi re kha magazini, phositaro, khungedzelo na zwiñwe-vho.
- U vhala bugu nga kiñasi yoþe mazha na mugudisi (u vhala na vhagudi) ha ambiwa nga vhushaka vhukati ha zwiñtisi na mvelelo dza tshi tori.
- U shumisa mbonalo ya maipfi u bvumba uri tshi tori tshi khou amba nga ha mini, sa, gwati la bugu na nyolo buguni.
- U buka vhuñipfi hawo nga ha bugu yo vhaliwaho.
- U kona u topola zwithu zwa ndeme kha zwo vhaliwaho, sa, u tevhekana ha nyito.
- U kona u fhindula mbudziso dza maimo a nt̄ha, phanda ha, musi hu, na murahu ha, musi ho no vhaliwa ñiñwalo: Ho vha hu tshi do vha ho itea mini arali....

U vhala ha tshigwada hu na u sumbiwa ndila

- U vhala zwi re buguni yawe a tshi vhalela n̄ha kana fhasi a tshi khou vhala zwo linganaho gireidi yawe a tshi khou sumbiwa ndila nga mugudisi. Tshigwada tshi vhala tshītori tshithihi zwi tshi ya nga kuvhalele kwo linganaho tshigwada itsho.
- U shumisa zwifanyiso zwi re kha mañwalo hu u itela u pfectes.
- U shumisa maipfi o dōweleaho nga tshivhumbeo, foniki, nyimele na tshikili tsha u saukanya zwivhumbeo musi a tshi vhala maipfi e a si a dōwele.
- U sumbedza u pfectes zwiga zwa u vhala/ndongazwiga (sa tshitopo, khoma, tshivhudzisi, na tshigagarukela) musi a tshi vhalela n̄ha na zwiñwe-vho.

Nyito ya u linga ya fomaña 1**U vhala: (Orala na/kana ndowendōwe)****U vhala na vhagudi**

- U kona u saukanya mafhungotsivhudzi a tshi bva kha tshifanyiso, tshinepe tshi re kha magazini, phositora, khungedzelo na zwiñwe-vho.
- U vhala bugu nga kiłasi yothe mazha na mugudisi (u vhala na vhagudi) na u buletshedza mihibulo mihibulo wane.
- U shumisa mbonalo ya maipfi u bvumba uri tshītori tshi amba nga ha mini.
- U kona u topola zwidodombedwa zwa ndeme kha zwo vhaliwaho sa u tevhekana ha nyito.

U vhala ha tshigwada hu na u sumbiwa ndila

- U vhala zwi re buguni yawe a tshi vhalela n̄ha kana fhasi e kha tshigwada tsha gireidi yawe tshi no khou sumbiwa ndila. Tshigwada tshi vhala tshītori tshithihi zwi tshi ya nga kuvhekanye kwa u vhala kwo livhiswaho kha tshigwada itsho.
- U shumisa mbonalo ya maipfi na zwifanyiso zwi re kha mañwalo hu u itela u pfectes.

Nyito ya u linga ya fomaña ya 1:**U vhala (Orala na/kana ndowendōwe)****U vhala na vhagudi**

- U ęalusa zwifanyiso na khandiso dziñwe dla midia sa, zwinepe kana khungedzelo u ita tshītori tshau, uri u vhale tshinepe na khungedzelo.
- U vhala bugu sa kiłasi yothe na mugudisi (u vhala na mugudisi) na u buletshedza mihibulo mihibulo wane.
- U shumisa mbonalo dla maipfi sa khavara u bvumba uri tshītori tshi ri mini na u ęea muhumbulo wau.
- U ęalusa zwidodombedza zwa ndeme he ha vhalwa sa thevhekano ya zwiwo.

U vhala ha tshigwada hu na u sumbiwa ndila:

- U vhalela n̄ha zwi re buguni yawe e kha kuvhalele kwo mu linganaho a tshi khou sumbiwa ndila nga mugudisi. Zwi amba uri, tshigwada tshiñwe na tshiñwe tshi vhala tshītori tshithihi.
- Vhagudi vha shumisa zwikili zwa maipfi a ęivhiwaho nga tshivhumbeo, foniki, nyimele na u saukanya zwivhumbeo na u wana uri ipfi ji vhaliva hani musi vha tshi khou vhala.

GIREIDI YA 2 LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA GIREIDI YA 2 DZA THEMO INWÉ NA INWÉ	
THEMO YA 1	
MUŃWALO	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha phasisa: Awara 1 na minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 2 nga vhege
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI	
Muńwalo <p>Ngudo dza fomała luraru nga vhege lwa minethe ya 15.</p> <p>U ita ndovhololo ya maledere małuku na maledere danzi, kuthalanganele kwo teaho kwa maledere kha ipfi na kwa maipfi kha mafhungo. Vhagudi vha kopolola maipfi na mafhungo a tshi bva kha bodo na kha zwitirepe zwa maipfi.</p> <ul style="list-style-type: none"> • U fara penisela na u fara tshumiswa dza u የwala dzo imiswaho nga kudzulele kwone (bugu na siatari nga ngona). • U vhumba maledere danzi na maledere małuku a no swika 26 nga ndila yone - masia, u vhumba, u khethekanya kha mitalo. • U የwala maipfi nga ngomu kha mitalo o khethekanywaho nga ngona vhukati ha maipfi. • U kopolola na u የwala mafhungo mavhili kana mararu a no vhonala nahone nga ngona. • U የwala hu tshi shumiswa zwiga zwa u vhala (tshitopo, tshivhudzisi, khoma na tshigagarukela). <p>U የwala na vhagudi, ha tshigwada na ha musi mugudi a ethe/kilasi yothe/zwigwada zwituku luvhili kana luraru kha vhege lwa minethe ya 20 hu tshi fhaṭiwa na u tumanya na u vhala na vhagudi. Hu shumiswe maitele o shumiswaho kha u የwala na vhagudi u bveledza kushumisele kwone kwa zwiga na u peleṭa. Hu shumiswe maipfithangeli u gudisa vhagudi u disikela mafhungo avho vhone vhane. Hu ḥivhadziwe ḥalusamaipfi ya vhuṇe.</p> <ul style="list-style-type: none"> • U ola tshifanyiso tshire tsha pfukisa mulaedza (sa, nga ha tshenzhemo ya ene muṇe). • U amba mbuno na u ኃea muhumbulo kha u sikiwa ha bugu ya kiłasi (u የwala na vhagudi). • U የwala mutevhe hu tshi shumiswa khoma u fhandekanya zwithu zwo የwaliwaho, sa mushumo wa ḫuvha. • U የwala mitaladzi miraru ya mafhungo au kana tshitiori tshe a disikela ene muṇe a tshi shumisa mibvumo yo gudiwaho na maipfi o ḫoweleaho nga tshivhumbeo, maledere danzi na tshitopo. • U የwala na u sumbedzisa mitaladzi 2-4 nga ha ḫoho yo ḫewaho u itela u vha tshipiqa kha u sika. • Bugu ya kiłasini ya u vhala ine ya vha ya lufherani lwa u vhala. • U vhumba tthisiku tshawe tsha maipfi ene muṇe khathihi na ḥalusamaipfi yawe a tshi shumisa maledere a u ranga a maipfi u fhaṭa zwikili zwa u ita ḥalusamaipfi (tsumbo: goloi, vothi). 	
U LINGA <p>Tsvhudzo dza nyito dza u linga hu si fomała</p> <p>Muńwalo</p> <ul style="list-style-type: none"> • U fara penisela na khirayoni nga ngona. • U የwala maledere danzi na maledere małuku a no swika 26 nga ndila yone. • U የwala hu tshi shumiswa zwiga zwo teaho tsumbo: tshitopo, tshivhudzisi, tshigagarukela. • U የwala maipfi o khethekanywaho nga ngona. <p>Nyito ya u linga ha fomała 1</p> <p>Muńwalo</p> <ul style="list-style-type: none"> • U የwala maledere danzi na maledere małuku a no swika 26 nga ndila yone. • U dovhola na u የwala mafhungo mavhili kana mararu a no vhonala nahone nga ngona. <p>Tsvhudzo dza nyito dza u linga hu si fomała</p> <p>U የwala</p> <ul style="list-style-type: none"> • U የwala mutevhe hu tshi shumiswa khoma u fhandekanya zwithu zwo የwaliwaho. Tsumbo kha mushumo wa ḫuvha we a ḫewa. • U vhumba tthisiku tshawe tsha maipfi ene muṇe khathihi na ḥalusamaipfi yawe a tshi shumisa maledere a u ranga a maipfi, tsumbo: goloi, vothi, bodo. 	

Nyito ya u linga ha fomaļa 1

U ንwala

- U ola tshifanyiso tshine tsha pfukisa mulaedza, nga ha tshenzhemo ya ene muñe.
- U ንwala mitaladzi miraru nga mafhungo awe kana zwe a ንwala na vhañwe ngae kana tshiṭori tshe a q̄isikela nga u shumisa mibvumo ye ya gudwa na maipfi a u vhona o ዳoweleaho, maledere danzi na tshitopo.
- U amba mbuno na u እea muhumbulo kha u sikiwa tshiṭori tsha kiłasi (u ንwala na vhagudi).

GIREIDI YA 2 LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA GIREIDI YA 2 DZA THEMO IŃWE NA IŃWE	
THEMO YA 2	
U THETSHELESA NA U AMBA (ORALA)	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasisa: Minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 1 nga vhege
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI	
<p>Mushumo wa duvha lińwe na lińwe/vhege wo livhiswa kha masia oře a luambo na dzińwe ngudo.</p> <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa hu si na u dzhenelela hu tshi ḥonifhiwa ane a khou amba. U sielisana musi hu tshi ambiwa, u sumbedza, u vhavhalela vhařwe khathihi na u ḥahisa mihibulo i no fhařa. U amba nga tshenzhemo ya ene muňe, (tsumbo: u anetshela mafhungo a sa dovhoholi). U pfectesna na u shumisa luambo lwo teaho lwa masia a ngudo o fhambanaho (luambo lu elanaho na Mathemathiki). U dzinginya thandululo ya thaidzo nga maanda kha Mathemathiki. <p>Luvhili kha vhege ho lavheleswa kha ngudo dza u thetshelesa na u amba</p> <p>Vhege ya 1-5</p> <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa tshiřori tshifhinga tshilapfu a tshi khou ḫiphina. U buła vhuđipfi hawe nga ha tshiřori kana tshirendo. U topola phambano ya zwithu na hune zwa fana. U vhambedza na u vhea zwithu nga zwigwada a ḥalutshedza kuvhetshole kwazwo (tsumbo: zwipuka zwi re na milenzhe miňa na zwi re na milenzhe mivhili). <p>Vhege ya 6-10</p> <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa ndaela dzine dza kondā na u dici fhindula zwavhuđi. U thetshelesa tshiřori na tshirendo a topola muhumbulo muhulwane, zwidodombedzwa zwatsho na u tevhekana ha zwiwo. U fhindula mbudzisombuletshedzi a ḫea na ḥalutshedzo ya phindulo yawe. U fhindula thai na miswaswo. U sika raimi dza ene muňe a tshi shumisa luambo khumbulelwa. U shela mulenzhe kha nyambedzano a tshi vhudzisa mbudziso uri a kone u pfectesna. 	
<p>U LINGA</p> <p>Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si fomařa</p> <p>U thetshelesa na u amba (Orala/kana nđowendōwe)</p> <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa a sa dzheneleli a tshi ḥonifha ane a khou amba. U sielisana musi hu tshi ambiwa, u sumbedza u vhavhalela vhařwe khathihi na u ḥahisa mihibulo i no fhařa. U vhona phambano ya zwithu na hune zwa fana. U vhambedza na u vhea zwithu nga zwigwada a ḥalutshedza kuvhetshole kwazwo, tsumbo: zwipuka zwi re na milenzhe miňa. <p>Nyito ya u linga ha fomařa 1</p> <p>U thetshelesa na u amba (Orala/kana nđowendōwe)</p> <ul style="list-style-type: none"> U amba nga tshenzhemo ya ene muňe, tsumbo: u anetshela mafhungo a sa dovhoholi. U thetshelesa tshiřori tshifhinga tshilapfu a tshi khou ḫiphina. U buła vhuđipfi hawe nga ha tshiřori kana tshirendo. <p>Nyito ya u linga ha fomařa 2</p> <p>U thetshelesa na u amba (Orala/kana nđowendōwe)</p> <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa tshiřori na tshirendo a topola muhumbulo muhulwane, zwidodombedzwa zwatsho na u tevhekana ha zwiwo. U fhindula mbudzisombuletshedzi na mbudzisothalutshedzi a ḫea na ḥalutshedzo ya phindulo yawe. U shela mulenzhe kha nyambedzano a tshi vhudzisa mbudziso uri a kone u pfectesna. 	

GIREIDI YA 2 LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA GIREIDI YA 2 DZA THEMO IŃWE NA IŃWE	
THEMO YA 2	
U VHALA NA FONIKI	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasia: Awara 4 na minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 5 nga vhege
MAGUDISWA / KHONTSEPUTI/ ZWIKILI	
Nyito dza foniki dza ḫuvha lińwe na lińwe lwa minethe ya 15 Pfalandothe mbili dzine dza fana. <ul style="list-style-type: none"> • aa (kanuka), Ndaa (losha) (vhagudi vha tea u gudiswa maitele kwalo a u losha a Tshivenda), hafhalaa, ee (u tenda/kanuka), vha vhee kha tombo, ii (u tenda/kanuka), tshiila, oo • (u kolońwa), mboo, uu duu Pfalandothe mbili dici sa fani <ul style="list-style-type: none"> • ae - Maemu, ai (u kalala) - aini, ao - maombe, au - musalauno, • ea (u kalala) - u vhea, tshea, ei - ha sei, eo - tsheo, eu - deu • ia - tshiakha, ie - tshienge, io - tshiombo, iu - tshiulu • oi - goloi, ou - khou, nz. • ua - muano, ue - mueni, ui - muingameli, uo - muomva, n.z. 	
Pfalanyana w - wanga, y - yanga <ul style="list-style-type: none"> • Ndovhololo ya u guda themba dzo gudwaho kha Gireidi ya 1 na u bvela phanda na u guda i so ngo itwaho kha Gireidi ya 1. Themba dza małedere mavhili, mararu, mańa na u fhira bj - u bja dj - djambila dy - dyambila *gr - greisi *mw - mwana *pk - pkasha *pf - kupfene *pf - pfeñe ts - tsimu *ts - kutsimu ty - tyetyenea Musi vho no guda pfalandothe na themba kha hu itwe ndowendowe dza u vhumba maipfi nga u ḫanganya themba (mme) na pfalandothe (ńwana), tsumbo dzh+a= dzhha - dzhavhula, dzh+e=dzhe - dzhena, dzh+i=dzhi - dzhila, dzh+o=dzho-dzhoko, dzh+u=dzhu - dzhulu; dzw+a=dzwa - dzwala, dzw+e=dzwe - dzwerani, dzw+i=dzwi - dzwinga, dzw+o=dzwo - dzwothwa, dzw+u=dzwu - dzwuguđa na n.z. Ngona iyi ya ba-be-bi-bo-bu i shumiswe na kha mińwe mibvumo u itela uri vhagudi vha i rwele ngomani. <ul style="list-style-type: none"> • U kona u shumisa mibvumo yo gudiwaho hu tshi sikwa maipfi. • U ḫalukanya thevhekano dza pfalandothe ntswa dici no swika 2, tsumbo, (io sa kha tshiombo, ea sakha vulea, au sa kha tshau, na zwińwe). • U fhańa maipfi a re na thembamvanganyi na pfalandothe tharū, nna (3, 4) u ya kha ḫanu (5). • U vhala maipfi a tshi bva kha ngudo dza foniki kha mafhungo na kha zwińwe zwibveledzwa. • U guda u peleńa maipfi a fumi nga vhege o dzhiwaho a tshi bva kha ngudo dza foniki. • U kona u sika mafhungo hu tshi shumiswa heyi mibvumo. 	

(*zwigwada zwivhili nga duvha*) na *tshipida tsha u vhala na vhagudi 2-3 nga vhege.*

U vhala na vhagudi

Hu fanela u vha na ngudo dza kili yothe dzi tshi itwa 2 kana 3 nga vhege lwa minethe ya 15, hu tea u shumiswa liñwalo lithihi ja u fana vhege yothe. Mugudisi u modela kuvhalele kwavhuđi. U modela zwikili zwa foniki na zwiñwe zwitiratedzhi zwa u vhala mafhungoni na u sengulusa zwivhumbeo.

- A sumbedza na dziñwe ndila dzi angaredzaho u shumisa vhusevhedi na u saukanya zwivhumbeo.
- U shumisa mbonalo ya maipfi kha u topola ndivho ya khungedzelo khathihi na vhakungedzelwa.
- U vhala bugu nga kili yothe mazha na mugudisi (u vhala na vhagudi) ha ambiwa nga vshushaka vhukati ha zwiitisi na mvelelo dza tshiñori.
- U kona u topola zwidodombedza zwiñlwane kha zwe zwa vhalwa, (tsumbo, vhabvumbedza vhahulwane na fhethuvhupo).
- Kili yothe vha vhala na mugudisi raimi dzi ñivheseaho, zwirendo na nyimbo (u vhala na vhagudi) vha konou rera nga ha kuvhumblebe kwadzo kwo fhambanaho.
- U fhindula mbudziso dza maimo a ntha dzi no bva kha pharagirafu ye ya vhalwa (vhudifari ha ndau ho fhambana hani na ha mbevha?)
- U tñahisa muhumbulo malugana na zwe zwa vhaliwa.

U vhala na tshigwada

Mugudisi u shuma na zwigwada zwivhili nga duvha lwa minethe ya 15 u ya nga tshigwada. Tshigwada tshithihi tshi shuma na mugudisi luhvili nga vhege.

Vhagudi vha gudiswa u ñisedzulusa musi vha tshi vhala na u ñivhudzisa mbudziso kha sia ja u ñalusa ipfi na u li pfesesa (vhagudi vha gudiswa u vhudzisa: ‘zwi a pfala zwavhuđi?’ ‘zwi vhonala zwavhuđi,’ ‘zwi a amba naa?’) Mugudisi u modela hezwi kha u vhala na vhagudi a dovha a shumisa zwenezwo kha u vhala ha u sumbiwa ndila.

Nyito dza u vhala duvha liñwe na liñwe: U vhala nga zwigwada, na u vhala ha u sumbiwa ndila

- U vhalela ntha zwi re buguni yaye e kha kuvhalele kwo mu linganaho a tshi khou sumbiwa ndila nga mugudisi; zwi amba uri tshigwada tshirwe na tshirwe tshi vhala tshiñori tshithihi.
- Vhagudi vha shumisa zwikili zwa maipfi a ñivhiwaho nga tshivhumbeo, foniki, nyimele na u saukanya zwivhumbeo na u wana uri ipfi li vhalwa hani musi vha tshi khou vhala.
- Vhagudi vha thoma u vhala vha tshi ñitola (ñithetshelesa) siani ja u elelwa ipfi na u li pfesesa.
- U vhala a tshi vho tou elela hu engedzedzeaho na vhuñinyanyuli o no vha naho.
- Vhagudi vha isa phanda na u fhaña maipfi a ñivheaho nga tshivhumbeo a tshi bva kha ane vha dzulela u a vhona a tshi bva kha nzudzanyo ya u vhala hu so ngo lavhelewaho.

U vhala vhe vhavhilihavhili/na u vhala a eþe

Nyito dzi elanaho na u vhala duvha liñwe na liñwe lwa minethe ya 20 ngeno zwiñwe zwigwada zwi tshi khou dededzwa nga mugudisi kha u vhala.

- U vhalela ntha a tshi vhalela muñwe ngae.
- U vhala zwe ene muñe a ñwala khathihi na zwa vhañwe.
- U vhala nga eþe zwibveledzwa zwine zwa nga sa, khomiki na bugu zwadzo dza nganeakhumbulelwa).

U LINGA

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomała

Mibvumo (Foniki): (orala na / kana ndowendowe)

- U vhala maipfi u bva kha ngudo dza foniki kha fhungo na zwiñwe zwibveledzwa.

Nyito ya u linga ya fomała ya 1

Mibvumo (Foniki): (orala/na ndowendowe/na mañwalo)

- U ḥalukanya ḥhanganyo ya mibvumo ya małedere 2 kana 3 mathomoni a ipfi, tsumbo, **mmb-idza**, **mmb-oná**, **mmb-ila**, **nt-nota**, **nk-nkuđa**, **nth-nthupha**, **nkh-nkhoda**, **phr-phrofesa**, phresidennde, phrintsipała, nz.
- U ḥalukanya ḥhanganyo ya mibvumo ya małedere 2 kana u fhira vhukati ha ipfi, tsumbo, **mphy-khomphyutha** - afha hu na mibvumo **m**, **ph** na **y**, phresidennde (**n** na **nd**), phrintsipała (**n** na **ts**).
- U sika maipfi a tshi shumisa mibvumo miswa ine a khou guda.

Nyito ya u linga ya fomała ya 2

Mibvumo (orala na / kana ndowendowe na / kana u ḥwala)

- U ḥalukanya thevhékano dza ḥhanganyo ya pfalandothe ntswa dzi no swika 3, tsumbo, io sa kha tshiombo, ea sa kha vulea, a u sa kha tshau, na miñwe.
- U sika maipfi a tshi shumisa mibvumo miswa ine a khou guda.

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomała

U vhala: orala kana/na ndowendowe

U vhala na vhagudi

- U shumisa mbonalo ya maipfi kha u buła ndivho ya khungedzelo khathihi na vhakungedzelwa.
- U fhindula mbudzisothalutshedzi dzi no bva kha pharagirafu ye ya vhalwa.

U vhala na tshigwada, hu na u sumbiwa ndila

- U vhala a tshi vho tou elela na mutsindo o no vha nawo.
- Vha thoma u shumisa zwikili zwa u kona u humbula na u pfectesa zwithu zwa ḥeneļo sia - zwa u ḥivhudzisa mbudziso nnzhi musi a tshi khou vhala (tsumbo, Zwi a pfala zwavhuđi? Zwi vhonala zwavhuđi naa? Zwi a amba naa?)

U vhala nga vhavhilivhavhili / eṭhe

- U vhala zwe ene muñe na vhañwe vha ḥwala.
- U vhala nga eṭhe, tsumbo, garaṭa ya ndumeliso, khomiki na bugu zwadzo dza nganeakhumbulelwa.

Nyito ya u linga ya fomała ya 1

U vhala (u vhala na ndowendowe)

U vhala na vhagudi

- U vhala bugu nga kiłasi yothe mazha na mugudisi (u vhala na vhagudi) ha ambiwa nga vhushaka vhukati ha zwiitisi na u bveledza tshiṭori.
- U topola zwidodombedzwa zwihiwlwane kha zwe zwa vhalwa, tsumbo, vhabvumbedzwa vhahulwane na fhethuvhupo.

U vhala ha tshigwada hu na u sumbiwa ndila

- U shumisa vhusevhedi na zwifanyiso zwi re kha mañwalo hu u itela u pfectesa.
- U vhala a tshi vho tou elela hu engedzedzeaho na nga vhudinyanyuli.

U vhala vhe vhavhili/na u vhala a eṭhe

- U vhala nga eṭhe, tsumbo, garaṭa ya ndumeliso, khomiki na bugu zwadzo dza nganeakhumbulelwa.

Nyito ya u linga ya fomaļa ya 2

U vhala (oraļa na/ kana ndowendōwe)

U vhala na vhagudi

- U shumisa mbonalo ya maipfi kha u bula ndivho ya khungedzelo khathihi na vhakungedzelwa.
- U vhala bugu nga kiłasi yothe mazha na mugudisi (u vhala na vhagudi) ha ambiwa nga vhushaka vhukati ha zwiitisi na u bveledza tshiṭori.
- U fhindula mbudzisothalutshedzi dzi no bva kha pharagirafu ye ya vhaliwa. “Ndi nga mini Sankambe tsho fhirelwa nga Tshibode?”
- U ḥalusa muhumbulo malugana na zwe zwa vhaliwa.

U vhala ha tshigwada hu na u sumbiwa ndila

- U vhalela n̄tha zwi re buguni yawe e kha tshigwada tsha gireidi yawe tshi no khou sumbiwa ndila nga mugudisi; zwi amba uri, tshigwada tshi vhala tshiṭori tshithihi.
- Vha thoma u shumisa zwikili zwa u kona u humbula na u pfectesa zwithu zwa ḥeneļo sia, mibvumo na maipfi o ḥoweleaho musi vha tshi vhala.

U vhala nga vhavhilihavhili / eṭhe

- U vhalela n̄tha a tshi vhalela muňwe ngae.

GIREIDI YA 2 LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA GIREIDI YA 2 DZA THEMO INWNA INWE	
THEMO YA 2	
U ñwala	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasia: Awara 1 na minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 5 nga vhege
MAGUDISWA / KHONTSEPUTI/ ZWIKILI	
Muñwalo	
Ngudo dza Fomaña 3 nga vhege lwa minethe ya 15	
<p><i>Vhagudi vha ñwala muñwalo wa ledere nga jithihi nga jithihi vha tshi kopolola na u ñwala mañwalo o lapfaho vha tshi ñwala zwavhuđi nahone zwonezwone zwi tshi bva kha jñwalo.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • U ñwala małedere danzi na małedere małuku nga ndila yone a tshi ñwala nga nthihi nga nthihi nga vhudifulufheli. • U ñwala nga u thalanganya maipfi vhukati ha fhungo zwavhuđi. • U ñwala nga ndila yone kha bugu dza mitalo ya 17 mm. • U kopolola na u ñwala pharagirafu ya mitalo miraru u ya kha miña zwi tshi bva kha zwibveledzwa zwo gañdisiwaho (tshitor, tshirendo na zwiñwevho). • U kopolola na u ñwala mañwalo o fhambanaho nga tshivhumbeo (tsumbo, garaña pfufhi dza thambo, dza mabebo, milaedza, mutevhe wa zwithu na zwiñwe-vho). • U ola phetheni hu tshi itelwa u ñwala nga u pomba. • U shumisa zwishumiswa zwa u ñwala nga ngona, tsumbo, penisela, raba, ruļa. 	
U ñwala ha vhagudi, ha tshigwada na ha mugudi a eþe	
<p><i>Ngudo dza kiłasi yoþe kana tshigwada tshiþuku luvhili (2) kana luraru (3) nga vhege lwa minethe ya 20. Nyito dzo shumiswaho kha u ñwala na vhagudi dzi nga shumiswa kha u modela kushumisele kwa ndongazwiga na u peleþa. Muhangarambo (fureme) kha u shumiswe kha u thusa vhagudi u ñwala zwitri zwa vhone vhane.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • U shela mulenzhe kha nyambedzano ya u khetha þohoho i no do ñwaliwa ngayo. • U ñwala jñwalo ja u buletshedza, tsumbo, garaña ya ndivhuwo kana vhurifhi a tshi tevhedza kuñwalele kwe kwa ñewa na u ita mvetomveto, u ñwala na u khwinisa. • U ñwala tshiþori tsha ene muñe tshi no hovhelela pharagirafu nthihi (ya mafhuno a ne a nga swika 5) a tshi tevhedza fureme ya kuñwalele. • U ñwala pharagirafu nthihi ya tshenzhemo dzawe kana zwiitei, tsumbo, mafhuno a ðuvha jñwe na jñwe. • U ñwala na u ita nyolo dza u þalutshedza mafhuno (4-6) kha þohoho ine ya do ñwaliwa ngayo ya u vhea kha khuða ya dzibugu. • Vhagudi vha shumisa ndila dza kuñwalele (u ita mvetomveto, u ñwala, u khwinisa/editha). • U shumisa małedere danzi (mathomoni a fhungo na kha madzina vhukuma) na ndongazwiga zwone (zwiawelo, khoma, tshividzi, tshigarukela). • U thoma u peleþa maipfi o dowelwaho nga ngona. • U shumisa tshifhinga tsho fhiraho na tsha zwino nga ngona. • U shumisa maipfithangeli. • U vhalela muñwe ngae zwe a ñwala • U vhumba tshisiku tshawe tsha maipfi ene muñe khathihi na þalusamaipfi yawe a tshi shumisa małedere a u ranga a maipfi hu u itela u alusa zwikili zwa u shumisa þalusamaipfi (tsumbo fuyu, gugu, haya). 	

U LINGA

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha foma

Muñwalo

- U ñwala nga u thalanganya maipfi kha fhungo.
- U ñwala nga ndila yone kha bugu dza mitalo ya 17mm.
- U shumisa zwishumiswa zwa u ñwala nga ngona, tsumbo, penisela, raba, ruña.

Nyito ya u linga ya foma ya 1:

Muñwalo

- U ñwala maledere danzi na maledere mañuku nga ndila yone na nga u difhulufhela.
- U kopolola na u ñwala mañwalo o fhambanaho nga tshivhumbeo (tsumbo, garaña pfufhi dza thambo, tsumbo, ya mabebo, milaedza, mutevhe wa zwithu na zwiñwevho)

Nyito ya u linga ya foma ya 2:

Muñwalo

- U ñwala maledere danzi na maledere mañuku nga ndila yone.
- U kopolola na u ñwala pharagirafu u bva kha mañwalo o gandisiwaho (tshitor, tshirendo na zwiñwevho).

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si foma

U ñwala

- U vhumba tshisiku tshawe tsha maipfi ene muñe khathihi na thalusamaipfi yawe a tshi shumisa maledere a u ranga a maipfi hu u itela u alusa zwikili zwa u shumisa thalusamaipfi, tsumbo, fuyu, gugu, haya, nz.
- U peleña maipfi o ñowelwaho nga ngona.

Nyito ya u linga ya foma ya 1:

U ñwala

- U ñwala jiñwalo ja u buletshedza, tsumbo, garaña ya ndivhuwo kana vhurifhi a tshi tevhedza kuñwalele kwe kwa ñewa na u ita mvetomveto, u ñwala na u dzudzanya.
- U shela mulenzhe kha nyambedzano ya u khetha ñoho i no ño ñwaliwa ngayo.
- U ñwala tshitor tsha ene muñe tshi no hovhelela pharagirafu nthihi (ya mitala miñanu) a tshi tevhedza fureme ya kuñwalele.
- U shumisa maledere danzi (mathomoni a fhungo na kha madzina o teaho) na ndongazwiga zwone (tshithoma, khoma, tshivhudzisi, tshigarukela).

Nyito ya u linga ya foma ya 2:

U ñwala

- U ñwala tshitor tsha ene muñe tshi no hovhelela pharagirafu nthihi (ya mitala miñanu) a tshi tevhedza fureme ya kuñwalele.
- U ñwala pharagirafu nthihi (ya mitala miñanu) nga ha tshenzhemo yawe kana zwiitei, tsumbo, mafhungo a ñuvha jiñwe na jiñwe.
- U shumisa maitele a u ñwala (u ita mvetamveto, u ñwala, u vhalulula (editha) na u andadza).
- U thoma u peleña maipfi o ñowelwaho nga ngona.
- U shumisa tshifhinga tsho fhiraho na tsha zwino nga ngona.
- U vhalela muñwe ngae zwe a ñwala.

GIREIDI YA 2 LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA GIREIDI YA 2 DZA THEMO INWNA INWE	
THEMO YA 3	
U thetshelesa na u amba (orala)	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasia: Minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 1 nga vhege
MAGUDISWA / KHONTSEPUTI/ ZWIKILI	
<p>Nyito dza ḋuvha iñwe na iñwe na vhege iñwe na iñwe kha masia a Luambo na dziñwe ngudo.</p> <ul style="list-style-type: none"> • U thetshelesa a sa dzhenelili a tshi sumbedza u ḫonifha a no khou amba na u vhudzisa mbudziso uri a pfecte. • U amba nga tshenzhemo ya ene muñe na mafhungomaitei a nnyi na nnyi, tsumbo, u anetshela mafhungomaitei. • Mugudi musi a tshi amba u vho pfala ḋivhaipfi yawe yo no engedzea. • U shela mulenzhe kha nyambedzano, a tshi vhudzisa na u fhindula mbudziso. • U dzinginya thandululo ya thaidzo nga maanda nga tshifhinga tsha Mathemathiki. <p>Ngudo dici sedzaho u thetshelesa na u amba luvhili nga vhege iñwe na iñwe</p> <p>Vhege 1-5</p> <ul style="list-style-type: none"> • U thetshelesa ndaela dzine dza tevhkana a dici fhindula zwavhuđi. • U thetshelesa zwitiori a humbulela magumo azwo kana a dielekanyela magumo awe a tshitiori. • U anetshela zwitiori zwi sa kondi nga ipfi Jawe ji na khalo na muungo wo fhambanaho. <p>Vhege 6-10</p> <ul style="list-style-type: none"> • U thetshelesa zwidodombedzwa zwa tshitiori a fhindula mbudzisothalutshedzi, tsumbo, u wana zwiitisi na mvelelo dza tshitiori. • U ita matambwa a sumbedzaho nyimele (nzulele) dzo fhambanaho, sa muhashi wa mafhungomaitei radioni. • U shumisa luambo lwo teaho musi a tshi amba na vhathu vho fhambanaho, tsumbo, u vha na mufhindulano na vhathu vho fhambanaho. • U tamba thai na u ita miswaswo a tshi shumisa luambo lu nyanyulaho. 	
<p>U LINGA</p> <p>Tsvhudzo ya nyito dza u linga hu si ha fomaļa</p> <p>U thetshelesa na u amba (orala na/kana ndowendōwe)</p> <ul style="list-style-type: none"> • U thetshelesa a sa dzhenelili a tshi sumbedza u ḫonifha a no khou amba na u vhudzisa mbudziso uri a pfecte. • U amba nga tshenzhemo ya ene muñe na mafhungomaitei a nnyi na nnyi, tsumbo, u anetshela mafhungomaitei. • U shumisa luambo lwo teaho musi a tshi amba na vhathu vho fhambanaho, tsumbo, u vha na mufhindulano na vhathu vho fhambanaho. • U tamba thai na u ita miswaswo a tshi shumisa luambo lu nyanyulaho. <p>Nyito ya u linga ya fomaļa ya 1</p> <p>U thetshelesa na u amba(orala/na ndowendōwe)</p> <ul style="list-style-type: none"> • U amba nga tshenzhemo ya ene muñe na mafhungomaitei a nnyi na nnyi, tsumbo, u anetshela mafhungomaitei. • U shumisa maipfi na khathihi na ḫalutshedzo dici no nyanyula musi a tshi amba. • U thetshelesa zwitiori a bvumba magumo azwo kana a dielekanyela magumo awe a tshitiori. • U anetshela zwitiori ipfi Jawe ji na khalo na muungo zwe fhambanaho. <p>Nyito ya u linga ya fomaļa ya 2</p> <p>U thetshelesa na u amba(orala na/kana ndowendōwe)</p> <ul style="list-style-type: none"> • U shela mulenzhe kha nyambedzano, a tshi vhudzisa na u fhindula mbudziso. • U thetshelesa ndaela dzine dza tevhkana a dici fhindula zwavhuđi. • U thetshelesa zwidodombedzwa zwa tshitiori a fhindula mbudzisothalutshedzi, tsumbo, u wana zwiitisi na mvelelo dza tshitiori. • U tamba sa vhathu vha re kha nzulele dzo fhambanaho, tsumbo, u anetshela mafhungo/mafhungomaitei. 	

GIREIDI YA 2 LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA GIREIDI YA 2 DZA THEMO IŃWE NA IŃWE	
THEMO YA 3	
U VHALA NA FONIKI	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasisa: Awara 4 na minethe ya 30 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 5 nga vhege
MAGUDISWA / KHONTSEPUTI/ ZWIKILI	
Nyito dza foniki dza ḫuvha lihwe na lihwe lwa minethe ya 15 Zwi bvela phanda u bva kha themo ya 2 dzh - dzhulu dzw - dzwatswatswa *ndz - ndzumba nyw - ṭanganywa *pfh - p̪fheṇe *phr - phrofesa phw - maphwanya shw - mushwana *thy - thyethyenea *tzh - tzhemba mmbw - mmbwā *mphy - khomphyutha *ndzw - ndzwaṭimela nndw - nndwa nkhw - nkhwe nnzh - nnzhi nnzw - nnzwa ntsh - ntshavheni	
Themba dici no swaiwa kha mibvumo ya maledere mavhili kana u fhira ḫw - hadwa , vhadwa nd - ndou nw - rwala th - thavha (vhagudi vha gudisa phambano ine ya diswa nga tswayo - thavha (mountain) na thavha (stab) nth - nthavha tw - fhatwa nthw - nthwa	
Themba dza silabiki nasala n - nkunga , nkhelebeni m - mmbudzeni , mma <ul style="list-style-type: none"> • U ṭalusa vhushaka ha mibvumo ya maledere mavhili na u fhira. • U rwala mafhungo kana pharagirafu nga mibvumo yo gudwaho na mańwe mańwalo. • U guda u peleṭa maipfi a 10 nga vhege a bvaho kha ngudo dza foniki • U fhata maipfi 3, 4 na 5 hu tshi shumiswa thembamvanganyi kana ḥhanganyo ya themba ya maledere mavhili, mararu na u fhira, pfalandoṭhe dza maledere mavhili a no fana na a sa fani. • U ḥanganyisa mibvumo u fhaṭa na u thutha maipfi, hu tshi katelwa ngomu fonimi, tsumbo, pala, dala, ḥala, tala, ḥala, nz. • U sika mafhungo hu tshi shumiswa mibvumo yo gudwaho. 	
Nyito dza u vhala dza ḫuvha nga ḫuvha: U vhala na tshigwada ho rangwaho phanda nga mudededzi (zwigwada zwivhili nga ḫuvha) na u nyito 2-3 dza u vhala na vhagudi nga vhege.	

U vhala na vhagudi

Ngudo dza kiłasi yothe luvhili u yak ha luraru nga vhege lwa minethe ya 15, hut shi khou shumiswa tshibveledzwa (bugu) tshithihi nga vhege.

- U vhala bugu nga kiłasi yothe mazha na mugudisi (u vhala na vhagudi) ha topoliwa nga vhuskaka vhukati ha zwiitisi na mvelele dza tshiłori.
- U shumisa gwati ja bugu kha u humbulela (u bvumba).
- U fhindula mbudziso dza maimo a n̄tha dzi no bva kha pharagirafu yo vhalwaho (*Ho vha hu tshi nga bvelela mini arali hoi*)
- U ḥahisa muhumbulo malugana na zwe zwa vhaliwa.
- U topola dziñwe pfanywa na mafhambanyi.
- U kona u ḥalutshedza mafhungo a tshi bva kha thebulu i sa kondi (sa, khalenda).

U vhala na tshigwada hu na u rangwa phanđa nga mudededzi

Mudededzi u shuma na zwigwada zwivhili nga ćuvha, hune a fhedza minethe ya 15 na tshigwada tshiñwe na tshiñwe. Tshigwada tshiñwe na tshiñwe tshi shuma na mudededzi luvhili kha vhege.

- U vhalela n̄tha zwi re buguni yawe zwine zwa lingana kuvhalele kwawe e kha tshigwada tshi no khou sumbiwa ndila nga mugudisi; zwi amba uri zwigwada zwi vhala tshiłori tshithihi tsha u fana.
- U shumisa zwikili zwa foniki, nyimele na u saukanya zwivhumbeo zwa maipfi a so ngo ćoweleaho.
- U ćitolna na u ćisedzulusa musi a tshi vhala siani ja u elelwa ipfi na u li pfecta.
- U vhala hu re na u elela hu engedzedzeaho na nga u ḥavhanya.
- Vhagudi vha isa phanđa na u fhaña maipfi a tshi bva kha ane vha dzulela u a vhona a tshi bva kha nzudzanyo ya u vhala hu so ngo lavhelelwa, tshikimu tsha bugu dza u vhala dzo randelwaho na kha mutevhe wa maipfi a bvaho kha maipfi a wanaleseaho kha mañwalo (maipfi o ćowelwaho kha tshivhumbeo).

U vhala vha vhavhili/u vhala ha mugudi e eþhe

- U vhalela n̄tha a tshi vhalela muñwe ngae.
- U vhala mañwalo awe na a vhañwe.
- U vhala a eþhe (fikishini pfufhi na zwirendo).
- U tambo mitambo i elanaho na u vhala na u khwañhiswa zwikili zwa u vhala na ćivhaipfi (bingo, mitambo ya milila).

U LINGA**Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomaþa:**

- U bula vhuskaka vhukati ha małedere na mibvumo na vhukati ha ɻedere na dzina kha mibvumo yothe yo vhumbiwaho nga ɻedere ɿthihi.
- U sika maipfi a tshi shumisa mibvumo yo gudiwaho.
- U vhumba nga mibvumo yo gudiwaho.
- U ita ndovhololo ya vhunzhi mathomoni a ipfi.
- U vhala maipfi a bvaho kha ngudo dza foniki na zwiñwe zwibveledzwa.

Nyito ya u linga ya fomaþa ya 1:**Foniki: (orala na/kana ńdowendowe na/ mañwalo)**

- U shumisa thembamvanganyi kha u fhaña na u ḥukukanya maipfi.
- U ita ndovhololo ya vhunzhi mathomoni a ipfi.
- U ita ndovhololo ya themba dzo ćoweleaho dzi mathomoni a ipfi.
- U sika maipfi a tshi shumisa mibvumo yo gudiwaho.
- U vhea maipfi a re na mibvumo i no elana fhethu huthihi.

Nyito ya u linga ya fomała ya 2:

Foniki: (orala na/kana ndowendowe na manwalo)

- U ɖivha mubvumothangeli wa u thoma kha ipfi na dungo ja u fhedzisela kha ipfi wa maipfi a no kondanyana, tsumbo, rothela, rithela, rathela.
- U sika maipfi a tshi shumisa mibvumo yo gudiwaho.
- U vhea maipfi a re na mibvumo i no elana fhethu huthihi (kha muṭa muthihi).

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si fomała

U vhala (orala na/kanandowendowe)

U vhala na vhagudi

- U fhindula mbudzisothalutshedzi dici no bva kha pharagirafu ye ya vhaliwa.
- U kona u humbula na u psesesa zwithu zwa lenelo sia.
- U topola dziñwe pfanywa na mafhambanyi.

U vhala ha tshigwada na u vhala ha u sumbiwa ndila

- U vhalela n̄ha zwi re buguni yawe e kha tshigwada tsha gireidi yawe tshi no khou sumbiwa ndila nga mugudisi; zwi amba uri; tshigwada tshi vhala tshiṭori tshithihi.
- U shumisa zwikili zwa foniki zwa u sauksanya maipfi a so ngo ḋoweleaho.
- U vhala hu re na u elela hu engedzedzeaho na nga u ḥavhanya.

U vhala nga vhavhili vhavhili/u vhala ha mugudi a eṭhe

- U vhalela n̄ha a tshi vhalela muñwe ngae.
- U vhala manwalo awe na a vhañwe.

Nyito ya u linga ya fomała ya 1:

U vhala (orala na/kanandowendowe)

U vhala na vhagudi

- U vhala bugu nga kiłasi yothe mazha na mugudisi (u vhala na vhagudi) ha ambiwa nga vhushaka vhukati ha zwiitisi na mvelele dza tshiṭori.
- U shumisa gwati ja bugu kha u humbulela zwine bugu ya ḋo fhelisa zwone.
- U ḥahisa muhumbulo malugana na zwe zwa vhaliwa.

Nyito ya u linga ya fomała ya 2:

U vhala (orala na/kana ndowendowe)

U vhala na vhagudi

- U vhala bugu nga kiłasi yothe mazha na mugudisi (u vhala na vhagudi) ha ambiwa nga vhushaka vhukati ha zwiitisi na mvelele dza tshiṭori.
- U kona u ḥalutshedza mafhungo a tshi bva kha thebulu i sa kondi sa, khalenda.
- U fhindula mbudzisothalutshedzi dici no bva kha pharagirafu yo vhaliwaho.

U vhala ha tshigwada na u vhala ha u sumbiwa ndila

- U vhalela n̄ha zwi re buguni yawe e kha tshigwada tsha gireidi yawe tshi no khou sumbiwa ndila nga mugudisi; zwi amba uri; tshigwada tshi vhala tshiṭori tshithihi.
- U vhala hu re na u elela na nga u ḥavhanya hu engedzedzeaho.
- U ḥalukanya maipfi a no ɖivhiwa nga tshivhumbeo ane a nga swika 25.

U vhala vha vhavhili/u vhala ha mugudi a eṭhe

- U vhala a eṭhe.

GIREIDI YA 2 LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA GIREIDI YA 2 DZA THEMO IŃWE NA IŃWE	
THEMO YA 3	
U ńWALA	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasia: Awara 1 na minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 2 nga vhege
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI	
Muńwalo <p>Ngudo dza fomaļa luraru kha vhege lwa minethe ya 15</p> <p>Vhagudi vha bvela phanda na u shumisa muńwalo wa u tou gandisa, fhedzi vha tea u thoma u shumisa muńwalo wa u pomba. Lushaka lwa muńwalo wa u pomba zwi do bva kha pholisi ya muńwalo ya tshikolo kana ya vundu ye ya themendelwa.</p> <p><i>Ndalamo ya muńwalo wa u gandisa</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • U shumisa zwishumiswa zwa u ńwala nga zwanda nga ngona, tsumbo, penisela, raba, ruļa. • U vhumba małedere małuku na małedere danzi nga ndila yoneyone na nga u ḥavhanya nahone hu si na vhukhakhi. • Maipfi ane a ńwala u tea u a ńwala u fana huńwe na huńwe - saizi ya małedere małuku na małedere danzi kha maipfi. • U tea u ńwala małedere nga ɿithihi nga ɿithihi huńwe na huńwe. <p><i>U bva kha muńwalo wa u ńwala nga nthihi nga nthihi (muńwalo wa u gandisa) u ya kha wa u pomba (tumekanya)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • U kopolola na u ńwala phetheni ya małedere mavhili hu tshi pombiwa kana u tumekanya małedere (muńwalo wa u pomba). • U kopolola na u ńwala małedere mavhili nga vhege nga u tou pomba (a ńwalwe nga u lingana na u fana). • U kopolola na u ńwala maipfi mapfufhi nga u tou pomba (maipfi a małedere 2 u ya kha 3 (sa, ene, nne, ɿila) na mańwe). • U elelwa na u vhala maipfi o ńwaliwaho nga u tou pomba. <p><i>U ńwala na vhagudi, ha tshigwada na ha mugudi a ethe</i></p> <p>Ngudo dza kiłasi yothe kana tshigwada tshiłuku luvhili kana luraru nga vhege lwa minethe ya 20. Kha hu shumiswe nyito dza u ńwala na Vhagudi u modeļa maitele a u ńwala (u ita mvetomveto, u ńwala na u andadza). Kha hu dzudzanywe fureme ya u ńwala u itela u thusa vhagudi uri vha ńwale zwitiori zwavho.</p> <ul style="list-style-type: none"> • U shela mulenzhe kha nyambedzano ya u khetha ḥoho i no do ńwaliwa ngayo. • U ńwala ɿinwalo ja u buletshedza, sa garaļa ya u tamela muthu phodzo, luimbo, zwidade na zwińwe. • U ita mvetomveto, u ńwala na u andadza tshiłori tshawe tsha mafhungo ane a hovhelela a rathi, a sevhedza nga ḥoho yo teaho (a tshi itela khona ya bugu dza u vhala). • U ńwala pharagirafu nthihi u ya kha mbili (mafhungo ane a nga hovhelela 8) nga tshenzhemo dzawe kana zwiitei, tsumbo, mafhungo kana mafhungomaitei a duvha ɿinwe na ɿinwe. • U kona u shumisa zwiga zwa u vhala (tshitopo, khoma, tshivhudzisi, tshigarukela) u itela uri vhańwe vha kone u vhala zwo ńwaliwaho. • U kona u peleļa maipfi o doweleaho zwavhuđi na u lingeda u peleļa maipfi a sa ɿivhei vha tshi shumisa ndivho ya foniki. • U kona u shumisa ɿikhathi ja 'ndi', 'ndo' na 'do' zwavhuđi. • U topola na u shumisa madzina na maiti zwavhuđi • U topola na u shumisa masala zwavhuđi. • U vhala na u haseledza na muńwe nga zwe a ńwala na mudzulatsini. • U vhumba tshisiku tshawe tsha maipfi ene muńe khathihi na ḥalusamaipfi yawe. • Kha hu dzhielwe nzhele zwivhumbeo zwothe zwa girama, zwi funziwe hu tshi katelwa, maambele, mirero, luambo lwa musanda, makateli na zwińwewho 	

U LINGA

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomała

Muńwalo

- U shumisa zwishumiswa zwa u muńwalo nga ngona, tsumbo, penisela, raba, ruļa.

Nyito ya u linga ha fomała 1

Muńwalo

U ya phanda na muńwalo wa u gandisa

- U ንwala małedere małuku na mahulwane nga ndila yone na nga luvhilo lwo kalulaho na vhusedzi.

U ya kha muńwalo wa u pomba

- U kopolola na u ንwala phetheni ya małedere mavhili hu tshi pombiwa kana u ɻumekanya małedere (muńwalo wa u pomba).
- U kopolola na u ንwala małedere mavhili nga vhege nga u tou pomba (a ንwalwe nga u lingana na u fana).

Nyito ya u linga ha fomała 2

Muńwalo

U pfukela kha muńwalo wa u pomba

- U kopolola na u ንwala małedere mavhili nga vhege nga u tou pomba (a ንwalwe nga u lingana na u fana).
- U kopolola na u ንwala maipfi mapfufhi nga u tou pomba (maipfi a małedere mavhili u ya kha mararu (3) kana mańa 4) sa: na, ene, nne, lala, lila na mańwe.
- U elelw na u vhala maipfi o ንwaliwaho nga u tou pomba.

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomała

U ንwala

- U vhumba tshisiku tshawe tsha maipfi ene muńe khathihi na ɻhalusamaipfi yawe.
- U topola na u shumisa madzina na maiti zwavhuđi.

Nyito ya u linga ha fomała 1

U ንwala

- U ንwala lińwalo ja u buletshedza, tsumbo: garaća ya u tamela muthu phodzo, luimbo, tshidade.
- U ንwala pharagirafu mbili (mafhungo ane a nga hovhelela malo) nga tshenzhemo yawe kana mafhungo maitei a ɻuvha lińwe na lińwe.
- U kona u ንwala maipfi o ɻoweleaho zwavhuđi na u lingeda u peleća maipfi a sa ɻivhei vha tshi shumisa ndivho ya foniki.
- U kona u shumisa lińkhathi ja 'ndi', 'ndo' na 'do' zwavhuđi.

Nyito ya u linga ha fomała 2

U ንwala

- U shela mulenzhe kha nyambedzano ya u khetha ɻoho i no do ንwaliwa ngayo.
- U ita mvetomveto, u ንwala na u anđadza tshiđori tshawe tsha mafhungo ane a hovhelela a rathi, a sevhedza nga ɻoho yo teaho (a tshi itela khona ya bugu dza u vhala.)
- U kona u shumisa ndongazwiga (zwiga zwa u vhala) (tshitopo, khoma, tshivhudzisi, tshigagarukela) u itela uri vhańwe vha kone u vhala zwo ንwaliwaho.
- U topola na u shumisa masala zwavhuđi.
- U vhala na u hasaledza na muńwe nga zwe a ንwala na mudzulatsini.

GIREIDI YA 2 LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA GIREIDI YA 2 DZA THEMO IŃWE NA IŃWE	
THEMO YA 4	
U thetshelesa na u amba (orala)	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasisa: Minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 1 nga vhege
MAGUDISWA / KHONTSEPUTI/ ZWIKILI	
<p>Nyito dza ḋuvha ińwe na ińwe na vhege ińwe na ińwe kha masia othe a Luambo na dzińwe ngudo</p> <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa a sa dzheneleli a tshi vhudzisa mbudziso uri a pfectese khathihi na u ḫahisa mihibulo kha zwe a pfa. U amba nga tshenzhemo ya ene muje na mafhungomaitei nga u angaredza (tsumbo; u ita a tshi shumisa luambo lwa u ḫalutshedza.) U shumisa mathemo a no nga: madzina, maṭaluli, maiti, masala, maipfimarangeli, khoma, mavhudzisi, pharagirafu, musi vha tshi amba nga ha zwe vha ḫwala. U pfectese na u kona u shumisa luambo lwo teaho kha masia mańwe a ngudo. U dzinginya thandululo ya khaedu nga tshifhinga tsha Mathemathiki. <p>Ngudo dici sedzaho u thetshelesa na u amba luvhili nga vhege ińwe na ińwe</p> <p>Vhege 1-5</p> <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa ndaela dza mutevhe u kondaho a fhindula mbudziso zwavhuđi. U shela mulenzhe hu tshi haseledzwa, a tshi ḫea tsivhudzo malugana na ḫohoho ya u haseledza ngayo, a vhiga kha kiłasi o imela tshigwada. U shela mulenzhe kha u tamba mutambo wa maipfi (sa: ndo vthona) U amba miswaswo na thai hu tshi shumisa khalo na muungo wo teaho. <p>Vhege 6-10</p> <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa na u fhindula muambi a sa vthonaliho. U thetshelesa zwidodombedzwa zwa tshiṭori na u fhindula mbudziso dza maimo a n̄tha (Ni humbula uri o vha e kha ngoho a tshi....) U fhindula mbudzisothalutshedzi na u kona u ḫiimelela (ḥalutshedza) (sa, ndi ngani ni tshi ralo?) U bvisela vhudipfi hawe khagala nga ha ińwalo na u ḫea mihibulo (zwo ntsinyusa ngauri...?) 	
<p>U LINGA</p> <p>Tsivhudzo nga mushumo wa u linga u si wa fomaļa:</p> <p>U thetshelesa na u amba (orala kana ndowendōwe)</p> <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa a sa dzheneleli a tshi vhudzisa mbudziso uri a pfectese khathihi na u ḫahisa mihibulo kha zwe a pfa. U shumisa mathemo a no nga: madzina, maṭaluli, maiti, masala, marangeli, khoma, mavhudzisi, pharagirafu musi vha tshi amba nga zwe vha ḫwala. U dzinginya thandululo ya khaedu nga tshifhinga tsha Mathemathiki. U shela mulenzhe kha u tamba mutambo wa maipfi (sa: ndo vthona.....) U amba miswaswo na thai hu tshi shumisa khalo na muungo wo teaho. U fhindula mbudzisothalutshedzi na u kona u ḫiimelela (u ḫalutshedza) (ndi'ngi ni tshi ralo). <p>Nyito ya u linga ya fomaļa ya 1</p> <p>U thetshelesa na u amba (orala kana ndowendōwe)</p> <ul style="list-style-type: none"> U amba nga tshenzhemo ya ene muje na mafhungomaitei nga u angaredza (tsumbo; u ita a tshi shumisa luambo lwa u ḫalutshedza). U thetshelesa ndaela dza mutevhe u kondaho a fhindula mbudziso zwavhuđi. U shela mulenzhe hu tshi haseledzwa, a tshi ḫea tsivhudzo malugana na ḫohoho ya u haseledza ngayo, a vhiga kha kiłasi o imela tshigwada. U thetshelesa zwidodombedzwa zwa tshiṭori na u fhindula mbudziso dza maimo a n̄tha (ni humbula uri o vha a tshi khou amba ngoho a tshi....) U bvisela vhudipfi hawe khagala nga ha ińwalo na u ḫea mihibulo (zwo ntsinyusa ngauri....). 	

GIREIDI YA 2 LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA GIREIDI YA 2 DZA THEMO IÑWE NA IÑWE	
THEMO YA 4	
U vhala na foniki	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasia: Awara 4 na minethe ya 30 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 5 nga vhege
MAGUDISWA / KHONTSEPUTI/ ZWIKILI	
Nyito dza foniki dza liñwe na liñwe dza minethe ya 15 Tsha u thoma ndi u nea mvulatwinga nga ha pfalandothe. Vhagudi vha gudiswa u pfectesura mibvumo ine vha khou i guda i nga vhumba mafhingo a pfalaho. Mugudisi u tea u gudisa uri vha shumise zwikili zwa foniki kha u peleña maipfi a so ngo ñoweleaho.	
U ita ndovhololo ya u guda mibvumo o gudwaho ñwaha wothe. <ul style="list-style-type: none"> • Kha Themo ya 4, vhagudi vha tea u vha vha tshi vho kona u shumisa mibvumo u vhumba maipfi na mafhingo • U ḥalukanya ḥhangano ya pfalandothe (tsumbo, 'oo', 'aa, na 'ee') • U fhaṭa maipfi hu tshi shumiswa mibvumo ya foniki yo gudwaho. • U fhaṭa mafhingo hu tshi shumiswa ḫivhaipfi yo fhaṭeaho hu tshi itwa foniki. • U vhala maipfi a bvaho kha ngudo dza foniki dzo ḥwaliwaho kha mafhingo kha mañwe mañwalo . • U guda u peleña maipfi a 10 nga vhege a tshi bva kha maipfi o ñoweleaho nga tshivhumbeo na ngudo dza foniki. • U ñwala mafhingo mapfufhi a dikithesheni dici itwaho nga mugudisi. 	
Nyito dza foniki dza ñuvha liñwe na liñwe: U vhala ha u sumbiwa ndila (zwigwada zwivhili nga ñuvha) na u vhala ha vhagudi hu swikaho 2 kana 3 nga vhege.	
U vhala na vhagudi: Ngudo dza kiłasi yothe dici itwe 2 kana 3 nga vhege lwa minethe ya 15 hu tshi shumiswa liñwalo kana tshitori tshithihi nga vhege. <ul style="list-style-type: none"> • Mugudisi na vhagudi vha kiłasi yothe vha vhala zwirendo na dzinyimbo. • Kiłasi yothe i na mugudisi vha vhala bugu dza fikishini na dici si dza fikishini. • Vha vhala na u hasaledza vhe na mugudisi nga ha bugu malugana na mvelele dzo fhambanaho dici re nga ngomu tshitorini. • Vha fhindula mbudziso dza maimo a ntha dzo bva kha liñwalo jo vhalwaho (sa 'mihumbuloni ya vhoiwi ni vhona u nga...?') • U bula ja u ri liñwalo jo takalelwa na kana hai , na u kona u imelela u ri ndi ngani (sa, tshitori itsi a tsho ngo ndifhela ngauri...) • U fha muhumbulo wa vhune nga ha zwifanyiso zwa mañwalo na diciwe dzimidja sa guranna dza mafhingo maitei ,zwifanyiso zwa magazini, phositaro, khungedzelo (sa, ndo funa tshifanyiso tshi re kha magazini ngauri khungedzelo yatscho yo nnyita....) 	
U vhala ha zwigwada zwa u sumba ndila: Mugudisi u shuma na zwigwada zwivhili nga ñuvha lwa minethe ya 15 tshigwada tshithihi (tshigwada tshi tea u shuma na mugudisi luvhili nga vhege) <ul style="list-style-type: none"> • U vhalela ngomu na u vhalela ntha zwi tshi bva kha bugu dza fikishini na dici si dza fikishini a tshi vhala zwi mu linganaho kha u vhala ha u sumbiwa ndila nga mugudisi, zwigwada zwi shumisa tshitori tshithihi tshi fanaho. • U shumisa zwikili zwa u wana ḥalutshedzo kana zwine ipfi ja amba zwone nga u shumisa maipfi a ḫivheaho nga tshivhumbeo, foniki, nyimele ya liñwalo na u sauksa tshivhumbeo khathihni na u shumisa tshikili tsha u pfectesura. • U vhala nga luvhilo na u elela hu engedzedzeaho ngeno a tshi khou shumisa mubulo wo teaho. • U shumisa ndila dza u ḫikhakhulula musi a tshi vhala sa: u vhalula, u awela, u ita ñdowendowe ya ipfi musi a saathu u li vhalela ntha. • U ḫisedzulusa vhone vhone musi vha tshi vhala siani ja u ḥalukanya ipfi na u li pfectesura. • Vhagudi vha isa phanda na u fhaṭa maipfi a tshi bva kha ane vha dzulela u a vhona a tshi bva kha nzudzanyo ya u vhala hu so ngo lavhelelwa, na a bvaho kha tshikimu tsha bugu dza u vhala dzo randelwaho gireidi yeneyo na kha mutevhe wa maipfi a bvaho kha maipfi a wanaleseaho kha mañwalo (maipfi o ñowelwaho kha tshivhumbeo) 	
U vhala vhe vhavhili na musi a eṭhe Nyito dza u vhala ñuvha liñwe na liñwe lwa minethe ya 20 musi mugudisi a tshi khou shuma na zwiñwe zwigwada. <ul style="list-style-type: none"> • U vhala mañwalo awe na a vhañwe. • U vhalela ntha a tshi vhalela muñwe ngae. • U vhala a eṭhe mañwalo a kondahonyana a tshi ḫiphina na u vhalela u wana mafhingo u bva kha mañwalo o fhambanaho (sa: khomiki, fikhishini dici sa kondi, na bugu dici si fikhishini.) • U tambo mitambo i elanaho na u vhala sa, domino dza u vhala, u fhedzisa khanganyiso ya maipfi hu u khwaṭhiswa zwikili zwa u vhala na ḫivhaipfi. 	

U LINGA**Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha foma****Foniki: (orala na/kana ndowendowe)**

- U q̄ivha mubvumothangeli kha ipfi na dungo ja u fhedzisela kha maipfi a no kondanyana, tsumbo: roth-ela, rith-ela.
- U sika na u bula mibvumo na maipfi a no tea gireidi yawe u sumbedza ndivho ya foniki.
- U vhala maipfi a tshi bva kha ngudo dza foniki na mañwe mañwalo.
- U vhala maipfi hu tshi shumiswa mibvumo ya foniki yo gudwaho.

Nyito ya u linga ha foma ya 1**Foniki: (orala na/kana ndowendowe na u ñwala)**

- U ḥalukanya mibvumo mibvumelani ya pfalandothe ntswa dzi no swika ḥanu (5), tsumbo: ai sa kha makai, oi sa kha goloi
- U sika na u bula mibvumo na maipfi a no tea gireidi yawe wa ndivho ya foniki.
- U fhaña maipfi hu tshi shumiswa mibvumo ya foniki yo gudiwaho.
- U sika mafhungo nga maipfi o gudwaho.

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha foma**U vhala: (orala kana/na ndowendowe)****U vhala na vhagudi**

- U fhindula mbudziso dzi re n̄tha dzo livhanaho na pharagirafu ye ya vhaliwa, tsumbo: ndi vhona u nga....
- U bula ja uri ḥiñwalo jo takalelwaa naa kana hai, na u kona u imelela uri ndi ngani (sa, tshitoritshi a tsho ngo ndifhela ngauri...)

U vhala ha tshigwada hu na u sumbiwa ndila

- U shumisa ndila dza u ḥikhakhulula musi a tshi vhala sa, u vhalula, u awela, u ita ndowendowe ya ipfi musi a sa athu u ji vhala.
- U q̄isedzulusa vhone vhone musi vha tshi vhala siani ja u ḥalukanya ipfi na u ji pfesesa.

U vhala ha musi muthu a eþhe kana vhe vhavhili

- U vhala zwe a ñwala na zwa vhañwe .
- U vhalela n̄tha zwi re buguni a tshi vhalela vhañwe .

Tsivhudzo kha u lingwa ha foma 1**U vhala: (orala kana/na ndowendowe)****U vhala na vhagudi**

- K̄ilasi yoþhe i na mugudisi vha vhala bugu dza fikishini na dzi si dza fikishini.
- Vha fhindula mbudziso dza maimo a n̄tha dzi bvaho kha ḥiñwalo jo vhaliwaho (sa, 'mihumbuloni ya vhoiñwi ni vhona u nga...?')
- U bula ja uri ḥiñwalo jo takalelwaa naa kana hai, na u kona u imelela uri ndi ngani (sa, tshitoritshi a tsho ngo ndifhela ngauri...)

U vhala ha tshigwada hu na u sumbiwa ndila

- U vhalela n̄tha kana fhasi zwi tshi bva kha bugu dza fikishini na dzi si dza fikishini dza gireidi yawe kha u vhala ha u sumbiwa ndila vhe na mugudisi.
- U shumisa ndila dza u ḥilulamisa ene muñe musi a tshi vhala, tsumbo: u vhalulula, u awela, u edzisa kubulele kwa ipfi a sa athu ji bulela n̄tha
- U vhala a tshi vho tou elela, e na luvhilo nahone a tshi shumisa kubulele kwa mibvumo nga ngona.

U vhala ha musi muthu a eþhe kana vhe vhavhili

U vhala kha tshikalo tshine tsha konda, nga eþhe a tshi itela u q̄imvumvusa. Tsumbo: magazini na khomiki, bugu zwadzo dza nganea khumbulelwa na dza vhukuma.

GIREIDI YA 2 LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA GIREIDI YA 2 DZA THEMO IŃWE NA IŃWE	
THEMO YA 4	
U ńWALA	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasia: Awara 1 na minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 2 nga vhege
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI/ZWIKILI	
Muńwalo Ngudo dza fomała luraru nga vhege lwa minethe ya 15 Vhagudi vha isa phanda na u ńwala nga ɿedere nga ɿithihi nga ɿithihi kha u ńwala ha u rekhoda ngeno vha tshi thoma u guda u ńwala nga u tou pomba Muńwalo u tea u tevhedzela Pholisi ya tshikolo kana ya Phurovintsi U isa phanda na muńwalo wo gudwaho wa u ńwala nga nthihi nga nthihi <ul style="list-style-type: none"> • U shumisa tshumiswa dza u ńwala nga vhukoni havhuđi, tsumbo, penisela, raba, ruļa. • U isa phanda na muńwalo wa u ńwala ɿedere nga ɿithihi nga ɿithihi hu tshi itelwa u rekhodiwa. U pfukela kha u ńwala ha u tou pomba (muńwalo wa u pomba) <ul style="list-style-type: none"> • U kopolola na u ńwala nga u tou pomba małedere ane a nga swika 2 nga vhege u itela uri małedere othe a 26 a vhe o fhelela mafheloni a themo. • U kopolola na u ńwala maipfi mapfufhi nga u tou pomba. • U kopolola na u ńwala małedere danzi o ɿoweleaho nga u tou pomba (tsumbo, A, E, H, I, M, O, S, T, W, Y.) • U kopolola na u ńwala mafhungo mapfufhi nga u tou pomba. U ńwala na vhagudi, na tshigwada, na ha musi muthu a eþe: Ngudo ya kiłasi yoþe /zwigwada zwiþuku luvhili kana luraru nga vhege lwa minethe ya fumbili hu tshi fhaþiwa na u ɿumanya kha u vhala na vhagudi. Hu shumisiwe maitele a u ńwala na vhagudi u bveledza kushumisele kwone kwa zwiga, u peleþa na luambo. Hu ńnewe ndila ya u thusa vhagudi u vhekanya mawanwa kha tshati kana thebulu. Vha gudiswe na kushumisele kwa ɿhalusamaipfi i sa kondi, na u ɿalutshedza kudzudzanye kwa alifabete. <ul style="list-style-type: none"> • U shela mulenzhe kha u haseledza na u ńnea muhumbulo. • U ita ɿedza nga maipfi, (tsumbo, u ńwala tshirendo tshi sa kondi kana luimbo) • U ńwala pharagirafu dzine dza nga swika 2 (mafhungo a swikaho 10) nga ha tshenzhemo ya ene muñe khathihi na zwiwo (tsumbo u pembela muñani) • U ita mvetomveto, u ńwala na u gandisa tshiþtori tshawe tsha pharagirafu mbili, hu tshi shumiswa luambo lune lwa nga holwu ('kale kale ho vha hu '.....' magumoni....') • U dzudzanya mafhungo kha tshati kana thebulu. • U shumisa tshivhumbeo tsha mańwalo a ndivhadzo (tsumbo, u ńwala dzirisipi) • U tevhékanya mańwalo nga u shumisa maipfi ane a nga, 'tsha u thoma, ha tevhela..., ha fhedzisela. ' • U shumisa ndongazwiga nga ndila yo teaho (tshitopo, khoma, tshivhudzisi na tshigagarukela) u itela uri vhańwe vha kone u vhala zwo ńwalwaho. • U peleþa maipfi o ɿoweleaho nga ndila yo teaho na u ɿingedza u peleþa maipfi a so ngo ɿoweleaho hu tshi shumiswa ndivho yo gudwaho nga tshifhinga tsha u fonika. • U kona u shumisa ɿkhathi ja 'ndo', 'ndi' na 'do' zwavhuđi. • U fhaþa bannga ya maipfi na ɿhalusamaipfi ya vhunę. • U shumisa ɿhalusamaipfi u sedzulusa ɿalutshedzo ya ipfi na kupeleþele kwa maipfi. 	

U LINGA**Tsivhudzo ya u linga hu si ha fomała:****Muñwalo***U londota kana u ita uri hu vhe na ndalamo kha muñwalo wa u gandisa*

- U shumisa tshumiswa dza u ñwala nga vhukoni havhuđi (tsumbo, penisela, raba, ruļa)
- U isa phanda na muñwalo wa u ñwala ledere nga jithihi nga jithihi hu tshi itelwa u rekhodiwa

Nyito ya u linga ha fomała 1:**Muñwalo***U pfukela kha u ñwala ha u tou pomba (muñwalo wa u pomba)*

- U kopolola na u ñwala nga u tou pomba małedere ane a nga swika 2 nga vhege u itela uri małedere othe a 26 a vhe o fhelela mafheloni a themo.
- U kopolola na u ñwala maipfi mapfufhi nga u tou pomba.
- U kopolola na u ñwala małedere danzi o ñoweleaho nga u tou pomba, tsumbo, A, E, H, I, M, O, S, T, W, Y na mañwe.
- U kopolola na u ñwala mafhungo mapfufhi nga u tou pomba.

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si fomała:**U ñwala**

- U ita jledza nga maipfi, (tsumbo, u ñwala tshirendo tshi sa kondi kana luimbo)
- U ita mvetomveto, u ñwala na u gandisa tshiđori tshawe tsha pharagirafu mbili, hu tshi shumiswa luambo lune lwa nga holwu ('kale-kale ho vha hu pheleledzoni.
- U shumisa ndongazwiga nga ndila yo teaho (tshitopo, khoma, tshivhudzisi na tshigagarukela) u itela uri vhañwe vha kone u vhala zwo ñwaliwaho.
- U peleta maipfi o ñoweleaho nga ndila yo teaho na u jingedza u peleta maipfi a so ngo ñoweleaho hu tshi shumiswa ndivho yo gudwaho nga tshifhinga tsha u fonika.
- U kona u shumisa jikhathi ja 'ndo' na 'ndi' zwavhuđi.
- U fhaña bannga ya maipfi na þhalusa maipfi ya vhunę.

U jingwa ha fomała 1:**U ñwala**

- U ñwala pharagirafu dzine dza nga swika 2 (mafhungo a swikaho 10) nga ha tshenzhemo ya ene muñe khathihi na zwiwo, tsumbo, u pembela muñani.
- U dzudzanya mafhungo kha tshati kana thebulu.
- U shumisa tshivhumbeo tsha mañwalo a ndivhadzo, tsumbo, u ñwala dzirisipi.
- U tevhekanya mañwalo nga u shumisa maipfi ane a nga, 'tsha u thoma, ha tevhela..., ha fhedzisela...'
- U shumisa ndongazwiga ndila yo teaho (tshitopo, khoma, tshivhudzisi na tshigagarukela) u itela uri vhañwe vha kone u vhala zwo ñwaliwaho.
- U peleta maipfi o ñoweleaho nga ndila yo teaho na u jingedza u peleta maipfi a so ngo ñoweleaho hu tshi shumiswa ndivho yo gudwaho nga tshifhinga tsha ngudo dza foniki kana mibvumo.
- U kona u shumisa jikhathi ja 'ndi, ndo' na 'do' zwavhuđi.

MAŃWALWA/TSHUMISWA DZO RANDELWAHO DZA ŃWAHA

U THETSHELESA NA U AMBA

- Zwifanyiso na phosītara.
- Tshumiswa dza vhukuma dzi elanaho na therō na tħoħo yo ɻewaho, phaphethe na mimasiki na zwiħwe.
- Zwipidha zwa bodo ya zwiħtori na phazele dza 'jig-saw'.
- Zwifanyiso zwa u ita mutevhe.
- Madzadza a u ita ngao matambwa na u ita džiħwe nyito dza orala.
- CD kana theiphi dzi re na zwiħtori (zwo no vhaliwaho kana zwo ambiwaho), zwirendo, raimi, na nyimbo, tshitamba-CD kana theiphi rekhoda, T.V na theiphi ya vidio/DVD.
- Bugu dza zwiħtori na zwiħtori zwa u tou anetshelwa nga mulomo.
- Zwilidzo

U VHALA NA FONIKI

- Zwifanyiso na phosītara dza Tshivenda.
- Tshathi dza luvhondoni dza foniki dza Tshivenda.
- Tshikimu tsha bugu dza u vhala dzo telwaho gireidi yeneyo.
- Bugu Khulwane - džiħwe dza dzo bveledzwaho kha ngudo dza u ħwala na tshigwada.
- Tshibveledzwa (bugu) tħoħudzwaho (o itwaho hayani kana o rengwaho, tsumbo, zwirendo, nyimbo, raimi, zwiħtori na zwiħwe).
- Bugu dza zwiħtori na bugu dza zwifanyiso dza jaiburari ja kċijsi.
- Bugu dza zwiħtori zwipfufhi zwi no takadza dzi re na fhungo jidheri kana mavhili kha siażari.
- Bugu dzi si dza fikhishini dzo randelwaho gireidi yeneyo.
- Lebulu dza magaraṭatai.
- Thanda dza u sumba hu tshi vhaliwa mańwalo o hudzwaho, zwiħtori zwa luvhondoni na zwiħtaħwa.
- Zwifanyiso, phazili dza maipfi na mitambo.
- Dzigurannha na magazini

U ŃWALA NA MUŃWALO

- Tshumiswa dza u ħwala sa penisela, kħirayoni dza mapfura, mabambiri a so ngo ńwalelwaho a sa linganiho (A3, A4, A5), ruļa, raba, 17mm/8.5mm memobugu na vhubugwana vhu si na mitalo.
- U ħwala na zwiħirepe zwa mafhungo kana tħati dza u muńwalo wa nthihi nthihi (muńwalo wa u gandisa) na/kana dza muńwalo wa u pomba.
- Fulipitħati na kokipheni ndenya.
- Tħalusamaipfi dza vħunej.
- Tħalusamaipfi dza vhukuma dzi sa kondi dza vhagudi.

3.4 GIREIDI YA 3: TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI

GIREIDI YA 3: TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA THEMO INWE NA INWE	
THEMO YA 1	
U thetshelesa na u amba (orala)	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasia: Minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 1 nga vhege
MAGUDISWA / KHONTSEPUTI/ ZWIKILI	
<p>Nyito dza duvha liñwe na liñwe/vhege iñwe na iñwe kha masia othe a Luambo na dziñwe ngudo</p> <ul style="list-style-type: none"> U amba nga tshenzhemo i no kwama ene muñe. Tsumbo, u anetshela mafhongo kana mafhungomaitei a tshi bulu vhudipfi na mihibulo yawe. U thetshelesa a sa dzheneleli a tshi ñthonifha ane a khou amba a sielisane na vhañwe u amba. U shumisa luambo lwo teaho musi a tshi amba na khonani khathihi na vhathu vhahulwane, a ñalukanya na ndila ine kijasi ya shumisa ngayo luambo lu so ngo kunaho (<i>slang</i>), tsumbo, u vhudza vhabebi uri bola yo kwasha mini kha fasitere a dovha a vhudza khonani nga ha itsho tshiwo. <p>Ngudo dici sedzaho u thetshelesa na u amba uri dici da luvhili nga vhege iñwe na iñwe</p> <p>Vhege 1-5</p> <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa ndaela dzine dza kondja (dici no swika 4) a dici fhindula zwavhuđi. U thetshelesa a tshi ñoda muhumbulo muhulwane khathihi na vhudzivha ha tshitora kona u fhindula mbudziso dza tshiimo tsha nthia, tsumbo, <i>Ni humbula uri ñoho ya nganetshelo iyi ndi yone ya khwine naa? Nahone ndi nga mini ni tshi ralo?</i> U vhudzisa mbudziso uri a pfesese, a ñahisa muhumbulo malugana na zwe a pfa, tsumbo, <i>Izwo zwo itea zwa vhukuma? Zwino inwi na ita mini?</i> U bulu vhudipfi hawé siani ja zwe zwa ñwalwa a bulu uri ndi nga mini a tshi ralo, tsumbo, <i>Ndi pfa uri munwali o vha a tshi nga vha o fha mafhelelo a takadzaho a tshitora. Khovhe yo jingedza nga maanda u ponyoka.</i> <p>Vhege 6-10</p> <ul style="list-style-type: none"> U shela mulenzhe kha nyambedzano a vhudzisa mbudziso a tshi sumbedza u vhavhalela vhañwe. U fhindula mbudziso a bulu uri ndi nga mini a tshi ralo, tsumbo, <i>Ee, Ndi vhona uri ñoho i vhudza muvhali uri tshitora tshi amba nga ha mini.</i> <p>U LINGA</p> <p>Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomaña</p> <p>U thetshelesa na u amba (orala na/kana ndowendowe)</p> <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa a sa dzheneleli a tshi ñthonifha ane a khou amba a sielisane na vhañwe u amba. U bulu vhudipfi hawé siani ja zwe zwa ñwalwa a bulu uri ndi nga mini a tshi ralo, tsumbo, <i>Ndi pfa uri munwali o vha a tshi nga vha o fha mafhelelo a takadzaho a tshitora. Khovhe yo jingedza nga maanda u ponyoka.</i> U shela mulenzhe kha nyambedzano a vhudzisa mbudziso a tshi sumbedza u vhavhalela vhañwe. <p>Nyito ya u linga ya fomaña ya 1</p> <p>U thetshelesa na u amba (orala kana ndowendowe)</p> <ul style="list-style-type: none"> U amba nga tshenzhemo i no kwama ene muñe, tsumbo; u anetshela mafhongo a tshi bulu vhudipfi na mihibulo yawe. U thetshelesa ndaela dzine dza kondja (dici no swika 4) a dici fhindula zwavhuđi. U thetshelesa a tshi ñoda muhumbulo muhulwane khathihi na vhudzivha ha tshitora kona u fhindula mbudziso dza maimo a nthia, tsumbo, <i>Ni humbula uri ñoho ya nganetshelo iyi ndi yone ya khwine na? Nahone ndi nga mini ni tshi ralo?</i> 	

GIREIDI YA 3: TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA THEMO IÑWE NA IÑWE	
THEMO YA 1	
U vhala na foniki	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasisa: Awara 4 na minethe ya 30 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 5 nga vhege
MAGUDISWA/KHONTSEPUTI NA ZWIKILI	
Nyito dza Foniki luraru nga vhege lwa minethe ya 15: <p><i>U sedzulusa mibvumo muthihi na themba na he ha ñwalwa pfalandoþe nga mbili dze dza funzwa kha Gireidi ya 2. Ambani nga ha ndeme ya maþedere a alifabethe kha maipfi o fhambanaho, ni dzhiele nzhele mibvumo yo fhambanaho ine ledere jithihi kana maþedere e a a imela.</i></p> <p><i>Nga tshifhinga tshithihi ni fhaþe maipfi na nyito dza u konou thetselesa. U shumisa tshifhinga tsha u sedzulusa foniki dzine dza khou shumiswa kha nyito dziþwe dza tshibveledzwa (tsumbo, kha u vhala na vhagudi na u ñwala na vhagudi. U shumisa foniki u ðivhadza phurogireme ya kuñwalele ya ñwaha).</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ndovhololo ya mibvumo • Mibvumo yoþe ya Tshivenda (ledere jithihi (hu tshi katelwa ngomu mibvumo ya pfalandoþe), maþedere mavhili (hu tshi katelwa ngomu mibvumo ya pfalandoþe ya maþedere mavhili ane a fana na ane a sa fane), maþedere mararu, maþedere maña, na maþedere maþanu, hu tshi katelwa na maþedere ane a swaïwa - u bvela phanda na u lavhelesa mibvumo yo itwaho kha Gireidi ya 1 na 2) • U bula vhushaka vhukati ha maþedere na mibvumo na ha vhukati ha ledere na dzina kha mibvumo yoþe yo vhumbwaho nga ledere jithihi. • U þalukanya thevhékano ya themba dzo ðowelwaho (sh, tsh, th, na fh) dzi mathomoni a ipfi, tsumbo, sh-ambo, tsh-ika, th-anda, fha-ja. • U þalukanya thevhékano ya pfalandoþe dze dza gudiswa kha Gireidi ya 2, tsumbo, aa, ee, ii, oo, uu; ae, ai, ao, au; ea, ei, eo, eu; ia, ie, io, iu; oi, ou; ua, ue, ui, uo. • U þalukanya maipfi a re na pfanapheledzo dzi no fana, tsumbo, khosi, gosi, musi. • U vhumba maipfi 3, 4 kana 5 a tshi shumisa thevhékano ya themba na pfalandoþe dzo funziwaho nga yeneyo themo. • U ñwala hu tshi tevhedza mutevhe wa alifabethe. • U peleta maipfi nga ndila yone a no tea gireidi yaye na ndivho ya foniki. • U guda u peleta maipfi a 10 nga vhege u bva kha ngudo dza foniki na u bva kha maipfi o ðoweleaho nga tshivhumbeo. • U ñwala mafhungo mararu mapfufhi u bva kha mugudisi. <p>Ngudo dza u vhala dza ðuvha jiñwe na jiñwe</p> <p><i>U vhala ha tshigwada hu na u sumbiwa ndila (zwigwada zwivhili nga ðuvha) na u vhala na vhagudi luvhili kana luraru nga vhege.</i></p> <p>U vhala na vhagudi</p> <p><i>Ngudo dza kiþasi yoþe luvhili kana luraru nga vhege minethe ya 15 vha tshi shumisa jiñwalo jithihi nga vhege. Mudededzi u sumbedzela maitele vhagudi kiþasini.</i></p> <p>Tshifhinga tshiñwe tshi ðo lavhelelwa u vha na mugudiswa a bvaho kha zwi tevhelaho:</p> <p><i>Khontseputi ya u gañisa, zwiðalusi zwa mañwalo, phatheni dza nyambo, zwikili zwa u þalusa maipfi, foniki na kupfesesele kha maimo (sa tsumbo, kha luambo lwa nga misi, u dzudzanyulula, u humbulela, u þathuvha na mbudziso dza u takalela)</i></p> <p><i>U sumbedzisa tshirithatedzhi tsha minwe mitanu tshire muvhali a nga tshi shumisa u vhala nga ndila ya sisitemetiki kha u vhala ipfi ji sa ðivheihlo na þhalutshedzo yalo. Vhagudi vha disedzulusa nga u vhudzisa uri ipfi jine ja vha thaidzo ine vha tea u i tandulula ji pfala lo luga naa, ji vhonala lo luga naa na uri ji a amba naa.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • U shumisa vhusevhedi ha u vhona nga maþo kha u amba nga ha mañwalo a girafiki, tsumbo, u shumisa tshirepe na u amba uri ndi tsha mini, tsho dzhiwiwa ngafhi na zwiñwe. • U vhala mañwalo o hudzwaho sa zwirendo, Bugu Khulwane, phositaro mañwalo a elekþoroni kha kiþasi yoþe na mugudisi. • U vhala bugu nga kiþasi yoþe mazha na mugudisi (u vhala na vhagudi), a amba nga muhumbulo muhulwane na vhaanewa vhahulwane. • U vhala ndaela dzi re kiþasini. • U vhala zwirendo zwo fhambanaho zwi elanaho na þohlo ha reriwa nga hazwo (tshivhumbeo na þhalutshedzo). • U fhindula mbudzisoþhalutshedzi hu, hu tshi khou vhaliwa, na musi ho no vhaliwa mañwalo na vhagudi, tsumbo, Ni humbula uri hu ðo bvelela mini? Ndi nga mini ni tshi ralo? 	

- U ḫalusa zwidēvhe zwa u vala na u vula u sumbedza mafhingo ake a khou ambiwa tswii.
- U ḫivha a phositirofi kha pfufhifhadzo dzi sumbedzaho u vha na tshithu na pfufhifhadzo (Ndi nga'ni, ndi dzavho')

U vhala na tshigwada, hu na u sumbiwa ndila

Mugudisi u shuma na zwigwada zwvhili ḫuvha jiñwe na jiñwe, a fhedza minethe ya 15 na tshigwada tshiñwe na tshiñwe. Tshigwada tshiñwe na tshiñwe tshi shuma na mugudisi luvhili nga vhege. Mudededzi u shuma na zwigwada zwa vhukoni ha u fana, u dzhia jiñwalo li linganaho vhukoni ha vhagudi hune vha do kona u ḫalusa maipfi a re vhukati ha 90% - 95%. Tshikimu tsha u vhala tsho randelwaho gireidi yeneyo ndi tshone tshine tsha nga shumiseswa.

- U vhalela n̄ha zwi re buguni yawe e kha tshigwada tsha gireidi yawe tshi no khou sumbiwa ndila nga mugudisi; zwi amba uri tshigwada tshi vhala tshitoru tshithihi.
- Mugudi u shumisa zwikili zwa foniki a dovha a saukanya nyimele na tshivhumbeo tsha jiñwalo uri a kone u wana zwine ipfi ja amba zwone a tshi li bulela n̄ha na ngomu.
- U shumisa ndila dza u ḫikhakhulula musi a tshi vhala (tsumbo, u vhalulula; u ḫidowedza kubulele kwa ipfi a sa athu li vhalela n̄ha).
- Mugudi u vhala a tshi ḫitola kha u elelwa ipfi na u li pfectesa.
- U sumbedza u pfectesa kushumisele kwa zwiga zwa u vhala (zwitopo, zwvhudzisi, zwigagarukela, zwidēvhe) musi a tshi vhalela n̄ha.

U vhala nga vhavhili/u vhala ha mugudi a eþhe (luraru nga vhege)

U vhala nga vhavhili-vhavhili/a eþhe (kha tshifhinga tsho tiwaho tsha luambo)

U ḫivhadza u vhala nga vhavhili vhavhili/a eþhe. Mudededzi u khetha mañwalwo a ḫivheaho kana ake mugudi a nga kona u a vhala nga eþhe a re kha tshimo tshawe (a fanela u vha fhasi ha ake a shumiswa kha u vhala ha u ḫanganelo a re kha 95% hune mugudi a kona u ḫivha maipfi musi a tshi a vhala)

- U vhala nga eþhe, tsumbo, bugu ya zwifanyiso na bugu ya zwitoru zwi sa kondi.
- U tambo mitambo ya u vhala na khurosiwede u ḫutuwedza zwikili zwa u vhala na ḫivhaipfi (sa u humbula nga u ḫavhanya).

U LINGA

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomaþa

Foniki (orala na/kana ndowendewe)

- Mibvumo miñwe u ḫalukanya maipfi a re na pfanapheledzo dzi no fana, tsumbo, khosi, gosi, musi.
- U vhumba maipfi 3, 4 kana 5 a tshi shumisa thevhekano ya themba na pfalandoþe zwo funziwaho nga yeneyo themo

Nyito ya u linga ya fomaþa ya 1

Foniki (orala na/kana ndowendewe/mañwalo)

- U bula vhushaka vhukati ha maledere na mibvumo na ha vhukati ha ledere na dzina kha mibvumo yoþhe yo vhumbwaho nga ledere jiñhihi
- U ḫalukanya thevhekano ya themba dzo ðowelwaho (sh, tsh, th, na fh) dzi mathomoni a ipfi, tsumbo, sh-ambo, tsh-ika, th-anda, fha-ja.
- U ḫalukanya thevhekano ya pfalandoþe dze dza gudiswa kha Gireidi ya 2, tsumbo, aa
- U fhumula kana u khethekanya

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomaþa

U vhala (orala na/kana ndowendewe na/kana mañwalo)

U vhala na vhagudi

- U vhala mahwalo o hudzwaho sa zwirendo, Bugu Khulwane, phositaro mahwalo a elekþironiki nga kilasi yoþhe na mugudisi
- U vhala ndaela dzi re kiþasini.

U vhala na tshigwada, hu na u sumbiwa ndila

U vhalela zwi re buguni yawe n̄ha e kha tshigwada tsha gireidi yawe tshi no khou sumbiwa ndila nga mugudisi; zwi amba uri ; tshigwada tshi vhala tshitoru tshithihi.

- Mugudi u shumisa zwikili zwa foniki a dovha a saukanya nyimele na tshivhumbeo tsha jiñwalo uri a kone u wana zwine ipfi ja amba zwone a tshi li bulela n̄ha na ngomu
- U sumbedza u pfectesa kushumisele kwa zwiga zwa u vhala (zwitopo, zwvhudzisi, zwigagarukela, zwidēvhe) musi a tshi vhalela n̄ha
- Mugudi u vhala a tshi ḫitola kha u elelwa ipfi na u li pfectesa

Nyito ya u linga ya fomaļa ya 1

U vhala (orala na/kana ndowendōwe na/kana maňwalo)

U vhala na vhagudi

- U shumisa vhusevhedži ha u vhona nga maňo kha u amba nga ha maňwalo a girafiki, tsumbo, u shumisa tshinepe na u amba uri ndi tsha mini, tsho dzhiwa ngafhi na zwiňwe
- U vhala bugu nga kiłasi yothe mazha na mugudisi (u vhala na vhagudi) a amba nga muhumbulo muhulwane na vhaanewa vhahulwane
- U fhindula mbudzisothalutshedzi hu sa athu, hu tshi khou, na musi ho no vhaliwa maňwalo na vhagudi (ni humbula uri hu khou do bvelela mini? Ndi nga mini ni tshi ralo?)

U vhala na tshigwada, hu na u sumbiwa ndila

- U vhalela zwi re buguni yawe n̄tha e kha tshigwada tsha gireidi yawe tshi no khou sumbiwa ndila nga mugudisi; zwi amba uri; tshigwada tshi vhala tshitiori tshithihi.
- Mugudi u shumisa zwikili zwa foniki a dovha a saukanya nyimele na tshivhumbeo tsha liňwalo uri a kone u wana zwine ipfi ja amba zwone a tshi li bulela n̄tha na ngomu

GIREIDI YA 3: TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA THEMO IÑWE NA IÑWE	
THEMO YA 1	
U ñwala	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasia: Awara 1 na minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 2 nga vhege
MAGUDISWA / KHONTSEPUTI/ ZWIKILI	
Muñwalo: <i>Ngudo dza fomaña luraru nga vhege minethe ya 15</i> <p>Naho hu uri ngudo dza muñwalo dici do tou fombe kha nñowendowe dza ledere nga ledere (ledere nga jithihi jithihi) na mitshila ine ya do shumisa kha maleñdere musi hu tshi gudiwa muñwalo wa u pomba; vhagudi vha nga bvela phanda na u shumisa muñwalo wa nthihi nga nthihi (phirinthi) u swikela magumoni a themo ya vhuvhili kha nyito dza u ñwala dzine dza do rekhodiwa. Lushaka lwa muñwalo, hu nga vha nga nthihi nga nthihi kana nga u pomba, zwi do bva kha pholisi ya muñwalo ya tshikolo.</p> <ul style="list-style-type: none"> Mugudi u vhumba maleñdere mañuku na maleñdere danzi a tshi tou pomba, a dovha a pomba maleñdere o fhambanaho a tshi vhumba ipfi a tshi tevhedzela maipfi o khethiwaho. U shumisa zwishumisa zwa u ñwala nga ngona, tsumbo, penisela, raba, ruña. U kona u ñwala maipfi mapfufhi nga u pomba. U shumisa tshikhala tshone vhukati ha maipfi kha fhungo. U ñwala zwavhuñi nahone zwi no vhonala a na vhudifhinduleli na luhilo kha u ñwala ha u pomba. <p>U ñwala ha u tanganelana, ha tshigwada na ha mugudi a eñhe</p> <p><i>Ngudo dza kiñasi yoñhe/ngudo dza zwigwada zwituku luhili kana luraru nga vhege minethe ya 20. U shumisa nyito dza u ñwala na vhagudi, u modela kushumisele kwone kwa ndongazwiga, mupeleñ, girama, makhathi na vhunzhi, u fha fureme ya u ñwala u thusedza vhagudi u ñwala tshiñtori kana u buletshedza na u vha eletshedza kha magaa u ñwala. Vhagudi vha thoma ñthalusamaipfi dza vhone vhañe</i></p> <ul style="list-style-type: none"> U ola zwifanyiso na u ñwala mafhungo a tshi sumbedza uri u a pñsesa tshiñtori. U ñwala ndaela, tsumbo, 'I ya ha khonani yanga'. U na mbuno dzine a amba khathihi na u ñekedza-vho maipfi na mafhungo musi hu tshi sikwa tshiñtori tsha kiñasi (u ñwala na vhagudi). U shumisa tshifanyiso kha u nanga ine a tama u ñwala ngayo. U vhudza muñwe ngae uri a thome u ñilugisela (u pulanela) u ñwala. U vhudzisa mbudziso a tshi thusa khauri kiñasi i ñalukanye mushumo wa u ñwala une wa do itwa. U ñwala pharagirafu nthihi (mafhungo mañanu na mararu), tsumbo, mafhungomaitei a ene muñe, tshiñtori tshe a ñiñwalela, u ñtalutshedza tshithu U ñwala na u ñtalutshedza mafhungo (mafhungo a 6 kana a 8) kha ñhoho, a tshi itela u shela mulenzhe kha bugu ya jaiburari ya kiñasi. U ñwala maipfi a tshi vhumba fhungo a tshi shumisa maleñdere danzi, zwiawelo, zwig a zwa mbudziso, khoma, zwigagarukela na zwidévhé. U shumisa ñdívho ya foniki na ya mupeleñ musi a tshi ñwala maipfi e a si a ñdówele. U shumisa nga ngona zwifhinga/makhathi a sa kondi, tshifhinga tsha zwino, tsho fhiraho na tshi ñdaho (lkhathi ja 'ndi', ja 'ndo', na ja 'do'). U shumisa pfano ya ñefhingo na jiiti nga ngona, tsumbo, <i>Vhathu vha dzula...</i>; <i>Tshikolo tshi dzhena....</i> U vhumba tshisiku tshawe tsha maipfi ene muñe khathihi na ñthalusamaipfi yaye a tshi shumisa maleñdere a u ranga a maipfi (tsumbo, sima, gera, gona, na mañwe) Kha hu dzhielwe nzhele zwivhumbeo zwoñhe zwa girama, zwi funziwe hu tshi katelwa, maambele, mirero, luambo lwa musanda, makateli, na zwiñhevho. 	

U LINGA

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomała

Muńwalo

- U shumisa zwishumiswa zwa u ንwala nga ngona, tsumbo, penisela, raba, ruļa
- U shumisa tshikhala tshone vhukati ha maipfi kha fhungo.

Nyito ya u linga ya fomała ya 1

Muńwalo

- Mugudi u vhumba maledere małuku na maledere danzi a tshi tou pomba, a dovha a pomba maledere o fhambanaho a tshi vhumba ipfi a tshi tevhedzela maipfi o khethiwaho.
- U kona u ንwala maipfi mapfufhi nga u pomba.
- U ንwala zwavhuđi nahone zwi no vhonala a na vhudifhinduleli na luvhilo kha u ንwala ha u pomba.

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomała

U ንwala:

- U ola zwifanyiso na u ንwala mafhundo a tshi sumbedza uri u a pfectesa tshiṭori.
- U ንwala ndaela, tsumbo, '*I ya ha khonani yanga*'.
- U na mbuno dzine a amba khathihi na u እnekeda-vho maipfi na mafhundo musi hu tshi sikwa tshiṭori tsha kiļasi (u ንwala na vhagudi).
- U shumisa pfano ya ዓnefungo na ዓjiti nga ngona, tsumbo, *Vhathu vha dzula...; Tshikolo tshi dzhena....*
- U vhumba tshisiku tshawe tsha maipfi ene muñe khathihi na ተhalusamaipfi yawe a tshi shumisa maledere a u ranga a maipfi, tsumbo, sima, gera, gona, na mañwe.

Nyito ya u linga ya fomała ya 1

Muńwalo

- U ንwala pharagirafu nthihi ya mafhundo małanu na mararu nga ha mafhungomaitei a ene muñe, tshiṭori tshe a ዓsikela, ተhalutshedzo ya zwiwo na zwiñwe.
- U ንwala maipfi a tshi vhumba fhungo a tshi shumisa maledere danzi, zwiawelo, zwiga zwa mbudziso, khoma, zwigagarukela na zwidevhe.
- U shumisa እdivho ya foniki na ya mupeleto musi a tshi ንwala maipfi e a si a ዓdowele.
- U shumisa nga ngona zwifhinga/ makhathi a sa kondi, tshifhinga tsha zwino, tsho fhiraho na tshi ዓdaho (*likhathi ወa ndi, ወa ndo, na ወa ውo*).

GIREIDI YA 3: TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA THEMO INWE NA INWE	
THEMO YA 2	
U thetshelesa na u amba (orala)	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasia: Minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 1 nga vhege
MAGUDISWA / KHONTSEPUTI/ ZWIKILI	
Nyito dza ɔuvha līnwe na līnwe/ vhege iñwe na iñwe kha masia ōthe a Luambo na dziñwe ngudo <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa na u fhindula ndivhadzo na ndaela dzi re kha radio kana inthakhomo. U amba nga tshenzhemo i no kwama ene muñe, tsumbo; u amba mafhungo kana mafhungomaitei a tshi bulu vhudipfi na miumbulo yawe. U thetshelesa zwit̄ori; zwirendo kana nyimbo a bulu vhudipfi hawe siani ja tshit̄ori, tshirendo kana luimbo; a bulu uri ndi nga mini a tshi ralo. U bvumba uri hu ðo itea mini tshit̄orini (u sedza dzina na gwati khavara ya bugu. Ni humbula uri hu ðo bvelela mini?) U ̄talukanya uri zwiitisi na mvelelo tshit̄orini zwi ðo vha zwifhio a tshi shumisa mañanganyi, sa, ngauri, tsumbo, "vhagudi vho wa n̄tha ha muratho ngauri..." U shumisa luambo kha u ̄odisisa na u tandula (explore), tsumbo, u dzinginya dziñwe ndila dzine dza nga shumiswa' Ndi vhona unga zwi nga....' 'Arali ha..., hu ðo....' U vhudzisa mbudziso u itela u pfectesa a kona u pulanelu mushumo khathihi na u wana mafhungomatsivhudzi. U shumisa luambo kha u vhambedza na u fhambanya (contrast) mafhungomatsivhudzi, tsumbo, kulilele kwa ñwana na kwa ̄thoho. U pfectesa na u shumisa luambo lwo teaho kha masia a ngudo o fhambanaho. U dzinginya thandululo ya thaidzo, nga maanda thaidzo dza maipfi kha Mathemathiki. 	
Ngudo dzi sedzaho u thetshelesa na u amba dzi da luhili nga vhege iñwe na iñwe	
Vhege 1-3 <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa ndaela dzine dza kond̄a (dzi no swika 5) na u dzi fhindula zwavhuði. U ita mushumo kana ñetshedzo ya orala, tsumbo, 'sumbedzani ni ambe' a tshi shumisa luambo musi a tshi vhambedza mafhungomatsivhudzi. 	
Vhege 4-6 <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa zwit̄ori zwi no khou vhaliwa nga mugudisi, kana zwi re kha radio, tshifhinga tshilapfu e na dzangalelo. U anetshela tshit̄ori tshipfufhi (nganeapfufhi) a tshi shumisa puñoto i sa dini na vhaanewa vho fhambanaho. 	
Vhege 7-10 <ul style="list-style-type: none"> U shela mulenzhe kha nyambedzano ya tshigwada na ya kilasi, a tshi dzinginya vho ̄thoho dza mafhungo khathihi na u bva na miumbulo. U anetshela tshiwo tsha mafhungo a nnyi na nnyi, a tshi bulu vhudipfi hawe na miumbulo. U thetshelesa na u sika thai na miswaswo. 	

U LINGA

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomaļa

U thetshela na u amba (orala kana nđowendowe)

- U thetshela na u fhindula nđivhadzo na ndaela dzi re kha radio na inthakhomo.
- U anetshela tshiwo tsha mafhungo a nnyi na nnyi, a tshi bula vhuđipfi hawe na miumbulo.
- U thetshela na u sika thai na miswaswo.
- U shumisa luambo kha u ḥodisisa na u tandula (explore), tsumbo, u dzinginya dziňwe nđila dzine dzanga shumiswa` Ndi vhona u nga zwi nga....' `Arali ha.., hu ḥo....'
- U vhudzisa mbudziso u itela u pfectes a kona u pulanelu mushumo khathihi na u wana mafhungomatsivhudzi.
- U shumisa luambo kha u vhambedza na u fhambanyisa (contrast) mafhungomatsivhudzi, tsumbo, kulilele kwa ḥwana na kwa ḥohoh
- U pfectes na u shumisa luambo lwo teaho kha masia a ngudo o fhambanaho
- U dzinginya thandululo ya thaidzo, nga maanda thaidzo dza maipfi kha Mathemathiki.

Nyito ya u linga ya fomaļa ya 1

U thetshela na u amba (orala kana nđowendowe)

- U thetshela ndaela dzine dza kondā (dzi no swika 5) a dzi fhindula zwavhuđi.
- U ita mukumedzo wa orala, tsumbo, `sumbedzani ni ambe a tshi shumisa luambo musi a tshi vhambedza.

Nyito ya u linga ya fomaļa ya 2

U thetshela na u amba (orala kana nđowendowe)

- U thetshela zwiṭori zwi no khou vhaliwa nga mugudisi, kana zwi re kha radio, tshifhinga tshilapfu e na dzangalelo.
- U anetshela tshiṭori tshipfufhi (nganeapfufhi) a tshi shumisa puļoto i sa dini na vhaanewa / vhabvumbedzwa vho fhambanaho.

Nyito ya u linga ya fomaļa ya 3

U thetshela na u amba (orala kana nđowendowe)

- U shela mulenzhe kha nyambedzano ya tshigwada na ya kiłasi, a tshi dzinginya-vho ḥohoh dza mafhungo khathihi na u bva na miumbulo.
- U thetshela zwiṭori; zwirendo kana nyimbo a buła vhuđipfi hawe siani ḥa tshiṭori, tshirendo kana luimbo; a buła uri ndi nga mini a tshi ralo.
- U bvumba uri hu ḥo itea mini tshiṭorini, tsumbo, u sedza dzina na gwatiļ khavara ya bugu. Ni humbula uri hu ḥo bvelela mini?
- U ḥalukanya uri zwiitisi na mvelelo tshiṭorini zwi ḥo vha zwifhio a tshi shumisa maṭanganyi, tsumbo, ngauri, tsumbo, "vhagudi vho wa n̄ha muratho ngauri..."

GIREIDI YA 3: TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA THEMO INWE NA INWE	
THEMO YA 2	
U vhala na foniki	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasia: Awara 4 na minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 5 nga vhege
MAGUDISWA / KHONTSEPUTI/ ZWIKILI	
Nyito dza foniki luraru nga vhege minethe ya 15: <p><i>Kha hu divhadzwe vhagudi kushumisele kwa pfalandothe musi dzo ḥangana khathihi na u gudisa (u sumbedza ndila) vhagudi uri vha kone u divha uri mubvumo muthihi u a kona u shuma nga ndila dzo fhambanaho. Fhedzi kha Tshivenda maitele haya ha wanali. Kuungele kwa mibvumo ya Tshivenda a ku shanduki naho mibvumo iyo ya nga ḥanganyiswa na mīwe mibvumo u fana na kha dzīwe nyambo. Tsumbo, kha Tshivenda, ledere 'U' li unga u fana kha mibvumo mīwe na mīwe. Ngazwo kale ho vha hu tshi rwelwa ngomani mibvumo ine ya nga sa 'a-e-i-o-u, ba-be-bi-bo-bu, tshatshe-tshi-tsho-tshu'. Ndivho ya kuungele kwa mibvumo i thusa vhagudi u peleta nga ndila yo leluwaho. Vhagudi vha fanela u shumisa ndivho iyi kha u vhumba mafhuno a pfadzaho. Kha hu shumiswe foniki musi hu tshi dzhiwa tsheo ya mbekanyamushumo ya kupeletele.</i></p>	
Ndovhololo ya mibvumo <p>Mibvumo yothe ya Tshivenda (ledere lithihi, maleđere mavhili, maleđere mararu , maleđere mađa, na maleđere mađanu - u bvela phanda na u lavhelesa mibvumo yo itwaho kha Gireidi ya 1 na 2)</p> <ul style="list-style-type: none"> U ḥalukanya uri mupeleto muthihi u a imela mibvumo yo fhambanaho, tsumbo, zwitshili (germs), tshimbila. U shumisa mibvumo ino bulwa u fana fhedzi a tshi amba zwi sa fani (homonimi na pholjsemi), tsumbo, <i>fula (la mufula)</i>, <i>fula (ha iṭo) fula (ha khali tshivhasoni)</i> U sika maiđpi a tshi khou shumisa zwikili zwa foniki zwo funzwaho nařwaha. U peleta maiđpi nga ndila yone a tshi khou shumisa ndivho yawe ya zwa foniki kha u linga hu si ha fomađa, kha u dikitheitha na kha mishumo yothe ya mařwalo. 	
Ngudo dza u vhala dza ḥuvha līnwe na līnwe: U vhala ha tshigwada hu na u sumbiwa ndila (zwigwada zwivhili nga ḥuvha) na u vhala na vhagudi luvhili kana luraru nga vhege.	
U vhala na vhagudi <p>Ngudo dza kīlasi yothe luvhili kana luraru nga vhege minethe ya 15 vha tshi shumisa līnwalo lithihi nga vhege; maitele ane kīlasi yothe ya edzisela zwine mudededzi a khou ita. Kha hu katelwe ngomu zwibveledzwa zwa zwifanyiso na zwa kholekhole kha heyi themo.</p> <ul style="list-style-type: none"> U vhala mařwalo o hudzwaho sa zwirendo, Bugu Khulwane, phosijara mařwalo a ilekithoroniki nga kīlasi yothe na mugudisi. U shumisa vhusevhedi ha u vhona nga mađo (visual cues) kha u bula ndivho ya khungedzelo khathihi na vhakungedzelwa. U vhala bugu o ḥanganela na kīlasi yothe mazha na mugudisi (u vhala na vhagudi), a amba nga ha thevhekano ya zwiwo, fhethuvhupo na zwiiti na mvelelo dza tshitor. U shumisa mafhungomatsivhudzi a no bva kha līnwalo ja girafiki, tsumbo, u tandula tshikolo a tshi shumisa mapa. U wana na u shumisa zwiko zwa mafhungomatsivhudzi, tsumbo, kha vhathu vha re tshitshavhani na kha bugu dza jaiburari. U shumisa mutevhe wa zwi re ngomu buguni/mařwaloni, indekhisi na nomboro dza masiađari kha u wana mafhungomatsivhudzi. U shumisa maipfimasumbedzi (key words) na ḥoho dza mafhuno kha u wana mafhungomatsivhudzi mařwaloni a si a khumbulelw. U fhindula mbudziso dzi re kha vhuimo ha n̄tha dzi no bva kha pharagirafu ye ya vhalwa. 	
U vhala na tshigwada, hu na u sumbiwa ndila: <p>Mugudisi u shuma na zwigwada zwivhili ḥuvha līnwe na līnwe, a fhedza minethe ya 15 na tshigwada tshiñwe na tshiñwe. Tshigwada tshiñwe na tshiñwe tshi shuma na mugudisi luvhili nga vhege.</p> <p>U gudisa vhagudi uri mugudi u vhala a tshi disola kha u elelwa ipfi na u li pfesesa. (Vhagudi vha gudisa u vhudzisa: 'zwi pfala zwi zwone na?', 'zwi vhonala zwi zwone?' na uri zwi a amba na?') U sumbedza maitele kha u vhala na vhagudi na u shumisa kha u vhala ha u gudisa ho tikedzwaho.</p> <ul style="list-style-type: none"> U vhalela zwi re buguni yawe n̄tha e kha tshigwada tsha gireidi yawe tshi no khou sumbiwa ndila nga mugudisi; zwi amba uri; tshigwada tshi vhala tshitor tshithihi. Mugudi u shumisa zwikili zwa foniki a dovha a saukanya nyimele na tshivhumbeo tsha līnwalo uri a kone u wana zwine ipfi ja amba zwone a tshi li bulela n̄tha na ngomu. U shumisa ndila dza u ḥikhakhulula musi a tshi vhala, tsumbo, u vhalulula; u ḥidowedza kubulele kwa ipfi a sa athu li vhalela n̄tha. 	

- Mugudi u vhala a tshi dìtola kha u elelwa ipfi na u li pfesesa.
- U shumisa nyolo na thalutshedzo kha liñwalo u itela u engedzedza kupfesesele.
- U vhala a tshi vho tou elela na mutsindo e nawo.

U vhala nga vhavhili na u vhala e eþhe

Nyito dza u vhala ðuvha liñwe na liñwe minethe ya 20 musi zwiñwe zwigwada zwi tshi khou vhala hu na u sumbiwa ndila na mugudisi

- U vhalela nñha na muñwe ngae.
- U vhala zwe ene muñe na vhañwe vha ñwala.
- U ðivhalela ene muñe bugu dzo vhaliwaho kha u vhala na vhagudi, bugu dzi sa kondi na bugu dzi no bva kha khona ya u vhala na mañwe mañwalo; sa mañwalo o vhaliwaho ñwaha wo fhelaho kana mathomoni a uno ñwaha, kha u vhala ha u ðiimisa ha mugudiswa.

U LINGA

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomaþa:

Foniki: (orala kana ndowendowe)

- U sika maipfi a tshi khou shumisa zwikili zwa foniki zwo funzwaho ñaÑwaha.

Nyito ya u linga ya fomaþa ya 1

Foniki (orala/ kana ndowendowe/ mañwalo)

- U ðivha maledere ane a si pfale u bulwa haho kha maipfi.

Nyito ya u linga ya fomaþa ya 2

Foniki (orala/ kana ndowendowe/ mañwalo)

- U shumisa maipfi ane a bulwa u fana fhedzi a ñwalwa nga ndila yo fhambanaho.

Nyito ya u linga ya fomaþa ya 3

Foniki (orala/ kana ndowendowe/ mañwalo)

- U þalukanya uri mupeleþo muthihi u a imela mibvumo yo fhambanaho, tsumbo, zwitshili, u tshimbila.
- U shumisa mibvumo i no bulwa u fana fhedzi a tshi amba zwi sa fani (homonimi na pholisesemi), tsumbo, fula, þohoh, vhila, na mañwe.

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomaþa

U vhala: (orala/ kana ndowendowe/ kana mañwalo)

U vhala na vhagudi

- U fhindula mbudziso dzi re kha vhuimo ha nñha dzi no bva kha pharagirafu ye ya vhalwa.

U vhala na tshigwada, hu na u sumbiwa ndila

- U shumisa ndila dza u ðikhakhulula musi a tshi vhala, tsumbo, u vhalulula; u ðidowedza kubulele kwa ipfi a sa athu li vhalela nñha.

- Mugudi u vhala a tshi dìtola kha u elelwa ipfi na u li pfesesa.

U vhala vha vhavhili/ u vhala ha mugudi e eþhe

U vhalela nñha na muñwe ngae

- U vhala zwe ene muñe na vhañwe vha ñwala.

- U ðivhalela ene muñe bugu dzo vhaliwaho kha u vhala na vhagudi, bugu dzi sa kondi na bugu dzi no bva kha khona ya u vhala na mañwe mañwalo; sa mañwalo o vhaliwaho ñwaha wo fhelaho kana mathomoni a uno ñwaha, kha u vhala ha u ðiimisa ha mugudiswa.

Nyito ya u linga ya fomaþa ya 1

U vhala (orala/ kana ndowendowe/ kana mañwalo)

U vhala na vhagudi

- U vhala mañwalo o hudzwaho sa zwirendo, Bugu Khulwane, phosifara mañwalo a iþekithoroniki nga kilasi yoþhe vhagudi mugudisi.
- U shumisa vhusevhedi ha u vhona nga maþo (visual cues) kha u bula ndivho ya khungedzelo khathihi na vhakungedzelwa.

U vhala na tshigwada, hu na u sumbiwa ndila

- U vhalela zwi re buguni yawe nt̄ha e kha tshigwada tsha gireidi yawe tshi no khou sumbiwa ndila nga mugudisi; zwi amba uri; tshigwada tshi vhala tshitoro tshithihi.
- Mugudi u shumisa zwikili zwa foniki a dovha a saukanya nyimele na tshivhumbeo tsha linwalo uri a kone u wana zwine ipfi ja amba zwone a tshi ji bulela nt̄ha na ngomu.
- U vhala a tshi vho tou elela na mutsindo o no vha nawo.

Nyito ya u linga ya fomała ya 2***U vhala (orala/ kana ndowendowe/ kana mañwalo)******U vhala na vhagudi***

- U vhala bugu nga kilasi yothe mazha na mugudisi (u vhala na vhagudi) a amba nga ha thevhekano ya zwiwo, fhethuvhupo na zwitisi na mvelelo dza tshitoro.
- U fhindula mbudziso dzi re kha vhuimo ha nt̄ha dzi no bva kha pharagirafu ye ya vhalwa.

U vhala nga vhavhili/ u vhala ha mugudi e eþhe

- U divhalela ene muñe bugu dzo vhaliwaho kha u vhala na vhagudi, bugu dzi sa kondi na bugu dzi no bva kha khona ya u vhala na mañwe mañwalo; sa mañwalo o vhaliwaho ñwaha wo fhelaho kana mathomoni a uno ñwaha, kha u vhala ha u ñiimisa ha mugudiswa.

Nyito ya u linga ya fomała ya 3***U vhala (orala/ kana ndowendowe/ kana mañwalo)******U vhala na vhagudi***

- U shumisa mafhungomatsivhudzi a no bva kha mañwalo a girafiki, tsumbo, u tandula tshikolo a tshi shumisa mapa.
- U wana na u shumisa zwiko zwa mafhungomatsivhudzi, tsumbo, kha vhatu vha re tshitshavhani na kha bugu dza jaiburari.
- U shumisa mutevhe wa zwi re ngomu buguni/ mañwaloni, indekhisni na nomboro dza masiañari kha u wana mafhungo matsivhudzi.
- U shumisa maipfimasumbedzi (key words) na þohoho dza mafhungo kha u wana mafhungomatsivhudzi mañwaloni asi a khumbulelwia.

U vhala na tshigwada, hu na u sumbiwa ndila

- U vhalela mbiluni na u vhalela nt̄ha u bva kha bugu yawe musi a tshigwada tsho rangwaho phanda nga mudededzi; zwi amba uri, tshigwada tshi vhala tshitoro tshithihi fhasi ha ndaela yo teaho vhukoni havho.
- Mugudi u shumisa zwikili zwa foniki a dovha a saukanya nyimele na tshivhumbeo tsha linwalo uri a kone u wana zwine ipfi ja amba zwone a tshi ji bulela nt̄ha na ngomu.
- U shumisa dayagiramu na nyolo kha tshibveledzwa u itela u engedzedza kupfesesele.

GIREIDI YA 3: TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA THEMO INWE NA INWE	
THEMO YA 2	
U ñwala	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasisa: Awara 1 na minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 2 nga vhege
MAGUDISWA / KHONTSEPUTI NA ZWIKILI	
<p><i>Muñwalo</i></p> <p><i>Ngudo dza fomaña luraru nga vhege minethe ya 15</i></p> <p><i>Vhagudi vho no pfuka kha muñwalo wa ledere nga jithihi nga jithihi zwi na u rekhodiwa vho pfukela kha wa u pomba mafheloni a themo ya vhavhili. Ngudo dza muñwalo dzi tou fombe kha ndowe-ndowe ya u ñwala małedere małuku na małedere danzi na u ḥoda uri hu ñwaliswa hani haya małedere kha muñwalo muswa wa u pomba. Vhagudi vha tea u kona u bva kha muñwalo wa u ñwala nga muthihi, kha bugu vha tshi ya kha wa u pomba</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • U shumisa zwishumiswa zwa u ñwala nga ngona, tsumbo, penisela, raba, ruļa. • U kona u kopolola maipfi na mafhundo nga ndila yone kha u ñwala nga u pomba. • U kona u pomba małedere małuku na madanzi zwavhuđi zwe tou leluwa. • U shumisa kuñwalele kwone kwa małedere musi a tshi ita mishumo yothe ya u ñwala. • U ñwalulula maipfi nga ngona a tshi bva fhethu ho fhambanaho, zwi amba uri kha, bodo, zwitirepe, garađa dla mushumo na zwiñwe, a ñwala nga luvhilo lu engedzedzeaho kha jñwalo la u ñwala na vhagudi. • U rathela kha muñwalo wa u pomba musi a tshi ñwala (datumu, dzina ñawe na mañwalo awe) <p><i>U ñwala na tshigwada, u ñwala ha tshigwada na u ñwala ha mugudi a eþe:</i></p> <p><i>Ngudo dza kiłasi yothe / ngudo dza zwigwada zwitoku luvhili kana luraru nga vhege minethe ya 20. U shumisa nyito dza u ñwala na vhagudi, u modela(model) kushumisele kwone kwa ndongazwiga, girama namupeleþo. U fha fureme ya u ñwala u thusedza vhagudi u ñwala mañwalo a vhone vhañe</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • U shela mulenzhe kha nyambedzano ya u khetha þohohine ya do ñwaliwa ngayo. • U ñwala pharagirafu dzi no swika mbili (mafundo a 10) nga tshenzhemo dzawe, tsumbo, mafhundo a ðuvha jñwne na jñwne kana tshiwo tsha tshikoloni. • U ñwala tshiþori tshawe ene muñe, kana tshiñwe-vho tshine tsha ðivhea kana mañwalo mañwe-vho a u ðisikela e kha mafhundo a no swika fumi. • U ñwala dayari ya vhege yothe, a tshi dodomedza mutsho, khathihi na huñwe huthihi hune a ñwala nga mañwe- vho mafhungomatsivhudzi. • U ñwala tsatsaladzo zwayo ya bugu. • U ñwala a þhalutshedzo ya tshiþori tsha u shela mulenzhe kha bugu ya laiburari ya kiłasi. • U shumisa girama kwayo u itela uri vhañwe vha tshi vhala vha pfesese zwe zwa ñwalwa. • U shumisa ndongazwiga nga ngona, tsumbo, małedere danzi, zwitopo, zwiga zwa mbudziso, khoma zwigagarukela na zwidewhe. • U þalukanya na u shumisa madzina, małaluli, maiti na maładzisi nga ngona. • U shumisa ndivho ya foniki na ya milayo ya mupeleþo musi a tshi ñwala maipfi e a si a ðowele. • U shumisa zwifhinga/makhathi ane a vho kondà, tsumbo, lutavhi 'lwa khou' kha tshifhinga tsha zwino na tsho fhiraho, tsumbo, vha khou vhala bugu. Vho vha vha tshi khou vhona thelevishini madekwe. • U vhala na u vhalulula zwe a tou ñwala ene muñe a tshi lulamisa mupeleþo, zwiga zwa u vhala na zwiñwe. • U vhalela khonani kana tshigwada, zwe a ñwala. • U vhumba tthisiku tshawe tsha maipfi ene muñe khathihi na þhalusamaipfi yawe a tshi shumisa małedere au ranga a maipfi, tsumbo, goloi, vothi, bodo. 	

U LINGA

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomała:

Muńwalo

- U shumisa zwishumiswa zwa u ኮwala nga ngona, tsumbo, penisela , raba, ruļa

Nyito ya u linga ya fomała ya 1:

Muńwalo

- U kona u pomba małedere małuku na madanzi zwavhuđi two tou leluwa.
- U kona u kopolola maipfi na mafhungo nga ndila yone kha u ኮwala nga u pomba.

Nyito ya u linga ya fomała ya 2:

Muńwalo

- U kona u pomba małedere małuku na madanzi zwavhuđi two to leluwa.
- U rathela kha muńwalo wa u pomba musi a tshi ኮwala (datumu, dzina įawne na mańwalo awe).

Nyito ya u linga ya fomała ya 3:

Muńwalo

- U ኮwalulula maipfi nga ngona a tshi bva fhethu ho fhambanaho, zwi amba uri kha, bodo, zwitirepe, garaća dla mushumo na zwiħwe, a ኮwala nga luvhilo lu engedzedzeaho kha įińwalo ja u ኮwala na vhagudi.
- U shumisa kuńwalele kwone kwa małedere musi a tshi ita mishumo yothe ya u ኮwala.

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomała

U ኮwala

- U shumisa zwifhingga/makhathi ane a kondja, tsumbo, lutavhi 'lwa khou' kha tshifhingga tsha zwino na tsho fhiraho, tsumbo, vha khou vhala bugu; vho vha vha tshi khou vhona thelevishini madekwe.
- U vhalela khonani kana tshigwada, zwe a ኮwala.
- U vhumba tthisiku tshawe tsha maipfi ene muñe khathihi na īhalusamaipfi yawe a tshi shumisa małedere au ranga a maipfi, tsumbo, goloi, vothi, bodo.

Nyito ya u linga ya fomała ya 1:

U ኮwala

- U ኮwala tsatsaladzo zwayo ya bugu.
- U ኮwala pharagirafu dzi no swika mbili (mafhungo a 10) nga tshenzhemo dzawe, tsumbo, mafhungo/ mafhungomaitei a īuvha įińwe na įińwe.
- U shumisa girama kwayo u itela uri vhańwe vha tshi vhala vha pfesese zwe zwa ኮwalwa.
- U shumisa nđivho ya foniki na ya milayo ya mupeleđo musi a tshi ኮwala maipfi e a si a dōwele.
- U shumisa ndongazwiga nga ngona, tsumbo, małedere danzi, zwitopo, zwiga zwa mbudziso, khoma, zwigagarukela na zwiđevhe.

Nyito ya u linga ya fomała ya 2:

U ኮwala

- U ኮwala dayari ya vhege yothe, a tshi dodombedza mutsho, khathihi na huńwe huthihi hune a ኮwala nga mańwe- vho mafhungomatsivhudzi.
- U ītalukanya na u shumisa madzina, małaluli, maiti na mađadzisi nga ngona.

Nyito ya u linga ya fomała ya 3:

U ኮwala

- U shela mulenzhe kha nyambedzano wa u khetha īhoho ine ya do ኮwaliwa ngayo.
- U ኮwala tshiżori tshawe ene muñe, kana tshińwe vho tshire tsha īvhea kana mańwalo mańwe vho a u īdisikela e kha mafhungo ano swika fumi.
- U vhala na u dzudzanya (edit) zwe a tou ኮwala ene muñe a tshi lulamisa mupeleđo, zwiga, n.z.

GIREIDI YA 3: TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA THEMO IÑWE NA IÑWE	
THEMO YA 3	
U thetshelesa na u amba (orala)	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasia: Minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 1 nga vhege
MAGUDISWA / KHONTSEPUTI NA ZWIKILI	
<p>Nyito dza duvha liñwe na liñwe/ vhege iñwe na iñwe kha masia othe a Luambo na dziñwe ngudo</p> <ul style="list-style-type: none"> U ita nyito kana netshedzo ya orala, tsumbo, u anetshela mafhungo kana u amba nga tshenzhemo nngede nga ndila ine ya sumbedza thevhekano ya zwithu. U vho ita a tshi shumisa divhaipfi yo engedzedzeaho musi a tshi amba. U dzinginya thandululo ya thaidzo, nga maanda thaidzo dza maipfi kha Mathemathiki. <p>Nyito dza u tou fombe kha u thetshelesa na u amba luvhili kha vhege</p> <p>Vhege 1-3</p> <ul style="list-style-type: none"> U inthaviwa vhathu e na ndivho nngede, tsumbo, u wana nga ha mushumo wa muthu. U thetshelesa tshitiori a bula zwiitisi na mvelelo dzatsho. <p>Vhege 4-6</p> <ul style="list-style-type: none"> U shela mulenzhe kha nyambedzano a vhudza-vho vhañwe mihibumbulo i no fhañta. U vhea zwiwo nga u tevhekana hune ha pfadza. <p>Vhege 7-10</p> <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa zwidodombedza zwa zwiñtori na marwe-vho marwalo a orala a fhindula mbudzisothalutshedzi, tsumbo, ni ño ita mini musi ni tshi hula? U anetshela tshitiori tshi re na mathomo, vhukati na magumo. 	
<p>U LINGA</p> <p>Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomaña:</p> <p>U thetshelesa na u amba: (orala kana ndowendowe)</p> <ul style="list-style-type: none"> U vho ita a tshi shumisa divhaipfi yo engedzedzeaho musi a tshi amba. U dzinginya thandululo ya thaidzo , nga maanda thaidzo dza maipfi kha Mathemathiki. <p>Nyito ya u linga ya fomaña ya 1:</p> <p>U thetshelesa na u amba(orala/ na ndowendowe)</p> <ul style="list-style-type: none"> U inthaviwa vhathu e na ndivho nngede, tsumbo, u wana nga ha mushumo wa muthu. U thetshelesa tshitiori a bula zwiitisi na mvelelo dzatsho. <p>Nyito ya u linga ya fomaña ya 2:</p> <p>U thetshelesa na u amba(orala/ na ndowendowe)</p> <ul style="list-style-type: none"> U shela mulenzhe kha nyambedzano a vhudza-vho vhañwe mihibumbulo i no fhañta. U vhea zwiwo nga u tevhekana hune ha pfadza. <p>Nyito ya u linga ya fomaña ya 3</p> <p>U thetshelesa na u amba(orala/ na ndowendowe)</p> <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa zwidodombedza zwa zwiñtori na zwa marwe-vho marwalo a orala a fhindula mbudzisothalutshedzi, tsumbo, Ni ño ita mini musi ni tshi hula? U anetshela tshitiori tshi re na mathomo, vhukati na magumo. U ita nyito kana netshedzo ya orala, tsumbo, u anetshela mafhungo kana u amba nga tshenzhemo nngede nga ndila ine ya sumbedza thevhekano ya zwithu. 	

GIREIDI YA 3: TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA THEMO INWE NA INWE	
THEMO YA 3	
U vhala na foniki	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasisa: Awara 4 na minethe ya 30 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 5 nga vhege
MAGUDISWA / KHONTSEPUTI NA ZWIKILI	
<p>Nyito dza foniki luraru nga vhege minethe ya 15</p> <p>Kha vha ise phanda na u shumisa foniki u itela u laedza nzudzanyo ya u peleta ya themo</p> <p>Ndovhololo ya mibvumo</p> <p>Mibvumo yothe ya Tshivenda (ledere lithihi, maledere mavhili, maledere mararu, maledere mana, na maledere maanu - u bvela phanda na u lavhelesa mibvumo yo itwaho kha Gireidi ya 1 na 2)</p> <ul style="list-style-type: none"> • U talukanya thembamvanganyi na pfalandothemvanganyi dze dza gudwa u swika zwino. • U shumisa maipfi ane a bulwa u fana; ane a peletiwa u fana fhedzi a tshi amba zwo fhambanaho (homonimi na pholise), tsumbo, "u tula thulo kana u tula ha zwiito zwi no amba tshiwo tshi sa takadzi". • U shumisa mubvumo wa ledere na dzina ja ledere vhuvhili hazwo kha u peleta ipfi. • U sika maipfi a tshi khou shumisa zwikili zwa foniki zwo funzwaho uno nwaha. • U peleta maiipfi nga ndila yone a tshi shumisa ndivho yawe ya foniki kha milingo isi ya foma; kha u dikitheitha na kha mishumo yothe ine ya tou nwaliwa. <p>Nyito dza u vhala duvha jinwe na jinwe: u vhala ha tshigwada hu na u sumbiwa ndila (zwigwada zwivhili nga duvha) na u vhala na vhagudi luvhili kana luraru nga vhege.</p> <p>U vhala na vhagudi</p> <p>Ngudo dza kilasi yothe luvhili kana luraru nga vhege minethe ya 15 hu tshi shumiswa jinwalo lithihi nga vhege. U nea mvulatswinga ya mariwe mariwalo sa litambwa na zwirendo zwo fhambanaho</p> <ul style="list-style-type: none"> • U vhala marwalo o hudzwaho sa zwirendo, Bugu Khulwane dza zwi tori, matambwa, phositora na marwalo a ilekithoroniki nga kilasi yothe na mugudisi. • U vhala zwirendo zwo fhambanaho zwi elanaho na thoho ha reriwa nga hazwo (tshivhumbeo na thalutshedzo, maipfi o nangiwaho). • U saukanya mafhungomatsvhudzi are kha marwalo a girafiki, tsumbo, khungedzelo, zwifanyiso, girafu na tshati. • U vhala bugu na kilasi yothe mazha, a amba nga muhumbulo muhulwane, vhaanewa na puloto. • U buka uri tshitoro tsho takalelwa naa a kona u imela phindulo yawe, tsumbo, "ndi funa hetsho tshitoro ngauri tshi nkumbudza..." • U fhindula mbudziso dzi re kha vhuimo ha ntha dzi no bva kha pharagirafu ye ya vhalwa, tsumbo, "Arali makhulu wawe vho vha vho mu vhudza uri..?" • U shumisa thalusamaipfi u wana maipfi maswa na thalutshedzo yao. <p>U vhala na tshigwada, hu na u sumbiwa ndila</p> <p>Mugudisi u shuma na zwigwada zwivhili nga vhege, u shumisa minethe ya 15 e na tshigwada tshithihi. Tshigwada tshinwe na tshiinwe tshi shuma na mugudisi luvhili nga vhege</p> <ul style="list-style-type: none"> • U vhalela zwi re buguni yawe ntha e kha tshigwada tsha gireidi yawe tshi no khou sumbiwa ndila nga mugudisi; zwi amba uri; tshigwada tshi vhala tshitoro tshithihi. • U vhala marwalo o fhambanaho, tsumbo, jinwalo ja litambwa. • U shumisa ngona dza u qikhakhulula dzi re na tshivhalo musi a tshi vhala, tsumbo, u dovhola zwe a vhala, u vhala a tshi isa phanda na u ima. • U vhala a tshi vho tou elela na mutsindo e nawo, a tshi buka maipfi nga ngona nahone nga vhuronwane. • Mugudi u shumisa zwikili zwa foniki a dovha a saukanya nyimele na tshivhumbeo tsha jinwalo uri a kone u wana zwine ipfi ja amba zwone a tshi ji bulela ntha na ngomu. • Mugudi u vhala a tshi qitola kha u elelwipfi na u ji pfectesa. 	

U vhala vha vhavhili/ u vhala ha mugudi e eṭhe

Nyito dza u vhala ḫuvha jiñwe na jiñwe, minethe ya 20 musi zwiñwe zwigwada zwi tshi khou vhala hu na u sumbiwa ndila nga mugudisi

- U vhalela n̄tha na muñwe ngae.
- U vhala mañwalo awe na a vhañwe.
- U ḫivhalela ene muñe bugu dzo vhaliwaho kha u vhala na vhagudi, bugu dza zwit̄ori na bugu dzi no bva kha khona ya u vhala na mañwe mañwalo; sa mañwalo o vhaliwaho mathomoni a ñwaha, kha u vhala ha u ñiimisa ha mugudiswa.
- U wana mafhungomatsivhudzi nga ene muñe kana vhe vhavhili kha mañwalo a si a khumbulelwa a levele yo teaho.

U LINGA

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomaña

Foniki: (orala na/ ndowendowe)

- U shumisa mubvumo wa ḫedere na dzina ja ḫedere vhuvhili hazwo kha u peleña ipfi.
- U sika maipfi a tshi khou shumisa zwikili zwa foniki zwo funziwaho uno ñwaha.

Nyito ya u linga ya fomaña ya 1:

Foniki: (orala na/ ndowendowe na/mañwalo)

- U ḫalukanya thembamvanganyi na pfalandothemvanganyi dze a guda u swika zwino.

Nyito ya u linga ya fomaña ya 2:

Foniki: (orala na/ ndowendowe na/mañwalo)

- U ḫivha maledere ane a si pfale u bulwa haho kha maipfi.

Nyito ya u linga ya fomaña ya 3:

Foniki: (orala na/ ndowendowe na/mañwalo)

- U shumisa maipfi ane a bulwa u fana; ane a peleñiwa u fana fhedzi a tshi amba zwo fhambanaho (homophones) tsumbo, u ḫula ḫulo kana u ḫula ha zwiito zwi no amba tshivo tshi sa takadzi.
- U shumisa maipfi ane a bulwa u fana fhedzi a ñwalwa nga ndila yo fhambanaho.

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomaña

U vhala(orala na/ ndowendowe na/mañwalo)

U vhala na vhagudi

- U fhindula dzi re kha vhuimo ha n̄tha dzi no bva kha pharagirafu ye ya vhalwa, tsumbo, arali makhulu wawe vho vha vho mu vhudza uri..?

U vhala ha tshigwada hu na u sumbiwa ndila

- U vhala mañwalo o fhambanaho (tsumbo, jiñwalo ja jiñambwa).
- Mugudi u vhala a tshi ñitola kha u elelwa ipfi na u ji pñsesa.

U vhala vha vhavhili/ u vhala ha mugudi e eṭhe

- U vhalela n̄tha a tshi vhalela muñwe ngae.

- U vhala mañwalo awe na a vhañwe.

Nyito ya u linga ya fomaña ya 1:

U vhala (orala na/ ndowendowe na/mañwalo)

U vhala na vhagudi

- Mugudisi u vhala bugu na kiłasi mazha(u vhala na vhagudi), a amba nga muhumbulo muhulwane, vhaanewa/vhabvumbedzwa na puloto.
- U bula uri tshitoro tsho takalelwa naa a kona u imela phindulo yaye, tsumbo," ndi funa hetshi tshitoro ngauri tshi nkumbudza..."

U vhala ha tshigwada hu na u sumbiwa ndila

- U vhalela zwi re buguni yaye n̄tha e kha tshigwada tsha gireidi yaye tshi no khou sumbiwa ndila nga mugudisi; zwi amba uri; tshigwada tshi vhala tshitoro tshithihi.
- Mugudi u shumisa zwikili zwa foniki a dovha a saukanya nyimele na tshivhumbeo tsha jiñwalo uri a kone u wana zwine ipfi ja amba zwone a tshi ji bulela n̄tha na ngomu.

Nyito ya u linga ya fomaļa ya 2:**U vhala (orala na/ ndowendōwe/ u ŋwala)****U vhala na vhagudi**

- U saukanya mafhungomatsvhudzi are kha maňwalo a girafiki, tsumbo, khungedzelo, zwifanyiso, girafu, na tshati.

U vhala vha vhavhili/ u vhala ha mugudi e eṭhe

- U ḥivhalela ene muňe bugu dzo vhaliwaho kha u vhala na vhagudi, bugu dza zwiṭori na bugu dzi no bva kha khona ya u vhala na maňwe maňwalo; sa maňwalo o vhaliwaho mathomoni, kha u vhala ha u ḥiimisa ha mugudiswa.

Nyito ya u linga ya fomaļa ya 3:**U vhala (orala na/ ndowendōwe/ u ŋwala)****U vhala na vhagudi**

- U vhala maňwalo o hudzwaho sa zwirendo, Bugu Khulwane dza zwiṭori, matambwa, phosītara na maňwalo a iłekithoroniki (computer text) nga kiłasi yothe vhagudi mugudisi.
- U vhala zwirendo zwo fhambanaho zwi elanaho na ḥoho ha reriba nga hazwo (tshivhumbeo na ḥalutshedzo, maipfi o nangiwaho).

U vhala ha tshigwada hu na u sumbiwa ndila:

- U vhalela zwi re buguni yawe n̄ha e kha tshigwada tsha gireidi yawe tshi no khou sumbiwa ndila nga mugudisi; zwi amba uri; tshigwada tshi vhala tshiṭori tshithihi.
- U shumisa ngona dza u ḥikhakhulula dzi re na tshivhalo musi a tshi vhala, tsumbo, u dovhola zwe a vhala, u vhala a tshi isa phanda na u ima.
- U vhala a tshi vho tou elela na mutsindo e nawo, a tshi bula maipfi zwavhuđi nahone nga ngona.

GIREIDI YA 3: TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA THEMO INWE NA INWE	
THEMO YA 3	
U ñwala	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasia: Awara 1 na minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 2 nga vhege
Magudiswa /khontseputi na zwikili	
Muñwalo	
Ngudo dza fomaña luraru nga vhege minethe ya 15	
<p><i>Vhagudi vho no pfuka kha muñwalo wa ledere nga lithihi nga lithihi zwi na u rekhodiwa vho pfukela kha wa u pomba mafheloni a themo ya vhuvhili. Ngudo dza muñwalo vho tou fombe kha ndowe- ndowe ya u ñwala maledere mañuku na maledere danzi na u ñoda uri hu ñwaliswa hani haya maledere kha muñwalo muswa wa u pomba. Vhagudi vha tea u konou bva kha muñwalo wa u ñwala nga muthihi, kha bugu vha tshi ya kha wa u pomba</i></p> <ul style="list-style-type: none"> U ñwalulula mañwalo are kha bodo, bugupfarwa na kha garaña dza mushumo, na zwiñwe, nga ngona; a tshi sedzesu kuvhumbele kwa ledere na u thalanganya maipfi kha u ñwala ha u pomba. U ñwala o no vha na luvhilo. 	
U ñwala na vhagudi, ha tshigwada na ha mugudi e eþe	
<p><i>Ngudo dza kílasi yoþhe / ngudo dza zwigwada zwiþuku luvhili kana luraru nga vhege minethe ya 20. U fha fureme ya u ñwala, u thusedza vhagudi u ñwala mañwalo a vhone vhane (tsumbo, ipfi.) U shumisa nyito dza u ñwala na vhagudi, u modela (model) kushumisele kwone kwa zwiga zwa u vhala, girama, na zwipiða zwa tshipitshi. U shumisa nyito dza u vhala na vhagudi kha u gudisa girama, tshaka dza mafhungo o fhambanaho na zwiga zwa u vhala</i></p> <ul style="list-style-type: none"> U ñwala mañwalo ano kwama ene muñe a tshaka dzo fhambanaho, tsumbo, dayari, luñwalo lwa shaka na u þalutshedza zwithu. U ita mvetomveto, u ñwala, u khwinisa na u andadza tshitora tshawe tsha pharagirafu dzine dza hovhelela mbili (mitaladzi ya fumi kana u fhira), a tshi fha þohoho. U ola na u ñwala mafhungo a no elana na þohoho kha u ðadzisa kha bugu ya laiburari ya kílasi. U ita manweledzo khathihi na u rekhoda mafhungomatsivhudzi, tsumbo, u shumisa mapa ya þohoni, thebulu, nothisi, zwiolwa kana tshati. U shumisa tshaka dzo fhambanaho dza mafhungo musi a tshi ñwala, tsumbo, zwitatamennde, mbudziso na malaeli, n.z. U shumisa zwiga zwa u vhala nga ngona, tsumbo, maledere danzi, zwitopo, zwiga zwa mbudziso, khoma , zwigagarukela na zwidevhe. U þalukanya na u shumisa madzina, masala (nne, ene, vhone)mañaluli, maiti, mañadzisi na mavhumbi (ha, kha, nga) nga ngona. U þanganya mafhungo a tshi shumisa mañanganyi, tsumbo, na, fhedzi, ngauri, na mañwe. U shumisa ndivho ya maipfi yo fhambanaho kha u ita uri zwe a ñwala zwi takadze. U shumisa ndivho ya foniki na ya milayo ya mupeleþo musi a tshi ñwala maipfi e a si a ðowele. U vhalela kílasi zwe a ñwala. U vhumba tshisiku tshawe tsha maipfi ene muñe khathihi na þhalusamaipfi yawe. 	

U LINGA**Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomaļa****Muńwalo**

- U ḓwalulula muńwalo are kha bodo, bugupfarwa na kha garaṭa dza mushumo, na zwińwe, nga ngona; a tshi sedzesu kuvhumbele kwa ḥedere na u thalanganya maipfi kha u ḓwala ha u pomba.

Nyito ya u linga ya fomaļa ya 1:**Muńwalo**

- U ḓwalulula muńwalo are kha bodo, bugupfarwa na kha garaṭa dza mushumo, na zwińwe, nga ngona; a tshi sedzesu kuvhumbele kwa ḥedere na u thalanganya maipfi kha u ḓwala ha u pomba.

Nyito ya u linga ya fomaļa ya 2:**Muńwalo**

- U ḓwalulula muńwalo are kha bodo, bugupfarwa na kha garaṭa dza mushumo, na zwińwe, nga ngona; a tshi sedzesu kuvhumbele kwa ḥedere na u thalanganya maipfi kha u ḓwala ha u pomba.

Nyito ya u linga ya fomaļa ya 3:**Muńwalo**

- U ḓwala o no vha na luvhilo.

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomaļa**U ḓwala**

- U vhalela kiłasi zwe a ḓwala.
- U vhumba tshisiku tshawe tsha maipfi ene muńe khathihi na ḫalusamaipfi yawe.

Nyito ya u linga ya fomaļa ya 1:**U ḓwala**

- U ḓwala mańwalo ano kwama ene muńe a tshaka dzo fhambanaho, tsumbo, dayari, luńwalo lwa shaka na u ḫalutshedza zwithu.
- U shumisa ndivho ya maipfi yo fhambanaho kha u ita uri zwe a ḓwala zwi takadze.
- U shumisa tshaka dzo fhambanaho dza mafhungo musi a tshi ḓwala, tsumbo, zwitatamennde, mbudziso na malaeli.

Nyito ya u linga ya fomaļa ya 2:**U ḓwala**

- U ita mvetomveto, a ḓwala, u khwinisa na u andadza tshiṭori tshawe tsha pharagirafu dzine dza hovhelela mbili (mitaladzi ya fumi kana u fhira) a tshi fha ḫoho.
- U shumisa zwiga zwa u vhala nga ngona, tsumbo, małedere danzi, zwitopo, zwiga zwa mbudziso, khoma, zwigagarukela na zwidévhé.
- U shumisa ndivho ya foniki na ya milayo ya mupeleṭo musi a tshi ḓwala maipfi e a si a ḫowele.

Nyito ya u linga ya fomaļa ya 3:**U ḓwala**

- U ita mańweledzo khathihi na u rekhoda mafhungomatsivhudzi, tsumbo, u shumisa mapa ya ḫohoni, thebulu, nothisi, zwiolwa kana tshati.
- U ḫalukanya na u shumisa madzina, masala (nńe, ene, vhone) małaluli, maiti, maładzisi na mavhumbi (ha, kha, nga) nga ngona.
- U ḫanganya mafhungo a tshi shumisa małanganyi, tsumbo, na, fhedzi, ngauri na mańwe.

GIREIDI YA 3: TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA THEMO INWÉ NA INWÉ	
THEMO YA 4	
U thetshelesa na u amba (orala)	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasia: Awara 1 na minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 2 nga vhege
MAGUDISWA / KHONTSEPUTI NA ZWIKILI	
Nyito dza duvha jinwe na jinwe/ vhege iñwe na iñwe kha masia othe a Luambo na dziñwe ngudo <ul style="list-style-type: none"> U shumisa mathemo ano nga nefhundo, jiti, tshiitwa, mbudziso, tshitatamennde, malaeli, pfanywa, khanedza, tshigagarukela musi hu tshi haseledzwa nga ha jinwalo. U pafesesa na u shumisa luambo lwo teaho kha masia a ngudo o fhambanaho. Ngudo dici sedzaho u thetshelesa na u amba uri dici da luvhili nga vhege iñwe na iñwe	
Vhege 1-5 <ul style="list-style-type: none"> U amba hawe na vhañwe, u hu shumisa sa tshipida tsha u tshilisana shangoni, a tanganedza na u tñonifha kuambele kwa vhañwe. U shumisa luambo nga ndila i nyanyulaho, tsumbo, u ita miswaswo na thai a tshi shumisa khalo na ipfi ji re ntha nga ngona. U thetshelesa zwidodombedzwa zwa zwiñori a fhindula mbudzisothalutshedzi, tsumbo, ni vhona ungari ndi zwa vhukuma uri muthu a ambare yunifomo ya tshikolo? U anetshela tshiñori a tshi shumisa luambo lwa u anetshela khathihi na tsumbedzo dza zwanda (gestures) dzo fhambanaho khathihi na tsumbedzo dza tshifhauwo. 	
Vhege 6-10 <ul style="list-style-type: none"> U thetshelesa tshiñori a wana zwiitisi na mvelelo zwatsho "ho vha hu tshi do itea mini arali mmbwa yo vha i so ngo wanala?" U puñana a ita mukumedzo wa orala, tsumbo, u anetshela mafhundo ano kwama ene muñe, a tñalutshedza tshiñwe tshithu tshe tsha bvelela, a elelwa tshiwo tshigede, na zwiñwe, a tshi shumisa thusedzo ya zwi no tou vhoniwa nga maño (visual aids). U buña vhuñipfi na mihibulo yaye malugana na zwe zwa ñwalwa a buña uri ndi ngani a tshi ralo, tsumbo, heyi bugu i khou bora ngauri a i na zwifanyiso na maiþi manzhi o hudzwaho. U amba nga ndila dza u tandulula thaidzo hu tshi shumiswa kuhumbulele ku re ntha tsumbo, "arali khotsi anu vha sa da vha ni dzhia ano masiari ni nga..." 	
U LINGA <p>Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomaña</p> <p>U thetshelesa na u amba (orala kana ndowendowe)</p> <ul style="list-style-type: none"> U shumisa mathemo ano nga nefhundo, jiti, tshiitwa, mbudziso, tshitatamennde, malaeli, pfanywa, khanedza, tshigagarukela musi hu tshi haseledzwa nga ha jinwalo. U buña vhuñipfi na mihibulo yaye malugana na zwe zwa ñwalwa a buña uri ndi ngani a tshi ralo, tsumbo, heyi bugu i khou bora ngauri a i na zwifanyiso na maiþi manzhi malapfu. U amba nga ndila dza u tandulula thaidzo hu tshi shumiswa kuhumbulele ku re ntha tsumbo, "arali khotsi anu vha sa da vha ni dzhia ano masiari ni nga..." <p>Nyito ya u linga ya fomaña ya 1</p> <p>U thetshelesa na u amba (orala kana ndowendowe)</p> <ul style="list-style-type: none"> U anetshela tshiñori a tshi shumisa luambo lwa u anetshela khathihi na tsumbedzo dza zwanda(gestures) dzo fhambanaho khathihi na tsumbedzo dza tshifhauwo. U thetshelesa zwidodombedzwa zwa zwiñori a fhindula mbudzisothalutshedzi, tsumbo, ni vhona ungari ndi zwa vhukuma uri muthu a ambare yunifomo ya tshikolo? U shumisa luambo nga ndila i nyanyulaho, tsumbo, u ita miswaswo na thai a tshi shumisa khalo na ipfi ji re ntha nga ngona. U puñana a ita mukumedzo wa orala, tsumbo, u anetshela mafhundo ano kwama ene muñe, a tñalutshedza tshiñwe tshithu tshe tsha bvelela, a elelwa tshiwo tshigede, na zwiñwe, a tshi shumisa thusedzo ya zwi no tou vhoniwa nga maño (visual aids). 	

GIREIDI YA 3: TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA THEMO IÑWE NA IÑWE	
THEMO YA 4	
U vhala na foniki	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasia: Minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 1 nga vhege
MAGUDISWA / KHONTSEPUTI NA ZWIKILI	
<p>Nyito dza foniki luraru kha vhege minethe ya 15</p> <p>U ita ndovhololo ya foniki yo no funziwaho u swika zwino na mvulatswinga ya zwi no konda.</p> <p>Ndovhololo ya mibvumo</p> <p>Mibvumo yothe ya Tshivenda (ledere lithihi, maledere mavhili, maledere mararu, maledere maña, na maledere mañanu - u bvela phanqa na u lavhelesa mibvumo yo itwaho kha Gireidi ya 1 na 2)</p> <ul style="list-style-type: none"> • U ɿalukanya na u shumisa foniki dzothe dze a guda u swika zwino. • U ɿalukanya na u shumisa phetheni dza u pelēa. • U ɿalukanya na u shumisa pfanywa na mafhambanyi. • U ɿalukanya na u shumisa thangi, tsumbo, tshi-, zwi- na mitshila ni, -el-. • U shumisa maipfi ane a vha na madungo manzhi. • U sika na u buła mibvumo na maipfi ano tea gireidi yawe u vha na zwikili zwa foniki. • U pelēa maipfi nga ndila yone a tshi shumisa ndivho yawe ya foniki kha milingo isi ya fomała; kha u dikitheitha na kha mishumo yothe ine ya tou ñwaliwa. <p>Nyito dza u vhala duvha liñwe na liñwe: u vhala ha tshigwada hu na u sumbiwa ndila(zwigwada zwivhili nga duvha) na u vhala na vhagudi luvhili kana luraru nga vhege</p> <p>U vhala na vhagudi</p> <p>Ngudo dza kiłasi yothe luvhili kana luraru nga vhege lwa minethe ya 15 hu tshi shumiswa liñwalo lithihi nga vhege. U katela fikishini, na dzi si fikishini, athikili dza guranna, nyambedzano na mañwalo a girafiki</p> <ul style="list-style-type: none"> • U vhala mañwalo o hudzaho sa Bugu Khulwane dza fikishini na dzi si dza fikishini, guranna, zwirendo, nyambedzano na mañwalo a ilékithoroni nga kiłasi yothe na mugudisi. • U vhala mañwalo na kiłasi yothe mazha na mugudisi (u vhala na vhagudi), a amba nga vhaanewa, pułoto na zwivhuya zwa mvelele zwi re ngomu mañwaloni. • U shumisa vhusevhedi ha u vhona nga maño kha u vhala zwithu zwa girafiki, u thoma nga u zwi saukanya a tshi todou vhona uri ndi zwifhio zwivhuya zwi no wanala kha kutshilele kwa vhathu na kha mvelele na khumbulelo dzine vhathu vha ita, tsumbo, uri khungedzelo nngede yo itelwa u kunga maño a vhathu vhafhio? Ndi nga mini ni tshi humbula izwo. • U fhindula mbudziso dza vhuimo ha n̄ha dzi no bva kha pharagirafu ye ya vhalwa, tsumbo, ngavhe muñe wa shopho o vha o sia muñango wo vulea a tshi ya hayani vhuła vhusiku. Ho vha hu tshi nga vha ho itea mini? • U shumisa ɿalusamaipfi u wana maipfi maswa na zwine a amba zwone. <p>U vhala na tshigwada, hu na u sumbiwa ndila</p> <p>Mugudisi u shuma na zwigwada zwivhili nga vhege, u shumisa minethe ya 15 e na tshigwada tshithihi. Tshigwada tshiñwe na tshiñwe tshi shuma na mugudisi luvhili nga vhege</p> <ul style="list-style-type: none"> • U vhalela zwi re buguni yawe n̄ha e kha tshigwada tsha gireidi yawe tshi no khou sumbiwa ndila nga mugudisi, zwi amba uri, tshigwada tshi vhala tshiñori tshithihi. • U vhala a tshi vho tou elela, e na luvhilo na mutsindo e nawo. • Mugudi u shumisa zwikili zwa foniki a dovha a saukanya nyimele na tshivhumbeo tsha liñwalo uri a kone u wana zwine ipfi ja amba zwone a tshi ji bulela n̄ha na ngomu. • Mugudi u vhala a tshi ɿitola kha u elelwa ipfi na u ji pfesesa. • U shumisa ngona dza u dikhakhulula dzi re na tshivhalo musi a tshi vhala, tsumbo, u dovhola zwe a vhala na u vhala a tshi isa phanqa na u ima. • U tambo mitambo ya maipfi ine ya ḥoda zwikili zwa u shumisa ndivho ya u vhala na ya maipfi. 	

U vhala nga vhavhili/ u vhala ha mugudi e eṭhe

Nyito dza u vhala ḫuvha jiṁwe na jiṁwe minethe ya 20 musi zwiṁwe zwigwada zwi tshi khou vhala hu na u sumbiwa ndila na mugudisi. U shumisa maṁwalo ane a ḫivhea kana are kha vhuimo ha u vhala ha u ḫiimisela ha ḫwana.

- U vhala zwe ene muṇe na vhaṁwe vha ḫwala.
- U vhalela n̄tha na muṁwe ngae.
- U vhala nga eṭhe maṁwalo o fhambanaho ane a vha a tshikalo tshine tsha kondā a tshi itela u ḫimvumvusa kana u wana mafhungomatsivhudzi kha maṁwalo o fhambanaho are hone, tsumbo, magazini na khomiki, bugu dzi sa kondī dza khumbulelwa na dzi si dza khumbulelwa u bva kha mvelelo dzo fhambanaho, bugu dzi no vhalawa kha u vhala na vhagudi.

U LINGA**Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomaļa****Foniki: (orala kana ndowendōwe)**

- U ḫalukanya na u shumisa foniki dzothe dze a guda u swika zwino.
- U ḫalukanya mibvumo i no lemela na i sa lemeli, tsumbo, t sa kha **tata**, d sa kha **dada**.
- U shumisa madungo a maipfi.
- U sika maipfi a tshi shumisa zwikili zwa foniki zwe zwa gudiswa ḫaṁwaha.

Nyito ya u linga ya fomaļa ya 1**Foniki: (orala,/ na ndowendōwe/ na maṁwalo)**

- U ḫalukanya na u shumisa foniki dzothe dze a guda u swika zwino.
- U ḫalukanya na u shumisa phetheni dza u peleṭa.
- U ḫalukanya na u shumisa pfanywa na mafhambanyi.
- U ḫalukanya na u shumisa thangi, tsumbo, tshi-, zwi- na mitshila ni, -el-.

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha fomaļa**U vhala: orala kana/ na ndowendōwe/ na u ḫwala****U vhala na vhagudi**

- U vhala maṁwalo o hudzwaḥo sa Bugu Khulwane dza fikishini na dzi si dza fikishini, guranndā, zwirendo, mufhindulano na maṁwalo a iłekithoroni kila yothe na mugudisi.

U vhala na tshigwada, hu na u sumbiwa ndila

- U tambo mitambo ya maipfi ine ya ḫoda zwikili zwa u shumisa ndivho ya u vhala na ya maipfi

U vhala nga vhavhili/ u vhala ha mugudi e eṭhe

- U vhala zwe ene muṇe na vhaṁwe vha ḫwala.
- U vhalela n̄tha a tshi vhalela muṁwe ngae.

Nyito ya u linga ya fomaļa ya 1**U vhala (u vhala na/ ndowendōwe na/maṁwalo)****U vhala na vhagudi**

- U vhala maṁwalo na kila yothe mazha na mugudisi (u vhala na vhagudi), a amba nga vhaanewa, pułoto na zwivhuya ya zwa mvelele zwi re ngomu maṁwaloni.
- U shumisa vhusevhedi ha u vhona nga maṭo kha u vhala zwithu zwa girafiki, u thoma nga u zwi saukanya a tshi ḫodou vhona uri ndi zwifhio zwivhuya zwi no wanala kha kutshilele kwa vhathu na kha mvelele (attitudes) na khumbulelo dzine vhathu vha ita, tsumbo, uri khungedzeloo nngede yo itelwa u kunga maṭo a vhathu vhafhio? Ndi nga mini ni tshi humbula izwo?
- U fhindula mbudziso dza vhuimo ha n̄tha dzi no bva kha pharagirafu ye ya vhalwa tsumbo, ngavhe muṇe wa shopho o vha o sia muṇango wo vulea a tshi ya hayani vhuļa vhusiku. Ho vha hu tshi nga vha ho itea mini?

U vhala na tshigwada, hu na u sumbiwa ndila

- U vhalela zwi re buguni yawe n̄tha e kha tshigwada tsha gireidi yawe tshi no khou sumbiwa ndila nga mugudisi, zwi amba uri, tshigwada tshi vhala tshiṭori tshithihi.
- U vhala a tshi vho tou elela, e na luhilo na mutsindo e nawo.
- Mugudi u shumisa zwikili zwa foniki a dovha a saukanya nyimele na tshivhumbeo tsha jiṁwalo uri a kone u wana zwine ipfi ja amba zwone a tshi ji bulela n̄tha na ngomu.
- Mugudi u vhala a tshi ḫitola kha u elelwa ipfi na u ji pfecta.
- U shumisa ngona dza u ḫikhakhulula dzi re na tshivhalo musi a tshi vhala, tsumbo, u dovhoholola zwe a vhala, u vhala a tshi isa phanđa na u ima.

U vhala nga vhavhili/ u vhala ha mugudi e eṭhe

- U vhala nga eṭhe maṁwalo o fhambanaho ane a vha a tshikalo tshine tsha kondā a tshi itela u ḫimvumvusa kana u wana mafhungomatsivhudzi kha maṁwalo o fhambanaho are hone, tsumbo, magazini na khomiki, bugu dzi sa kondī dza khumbulelwa na dzi si dza khumbulelwa u bva kha mvelelo dzo fhambanaho, bugu dzi no vhalawa kha u vhala na vhagudi.

GIREIDI YA 3: TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI THODEA DZA THEMO IÑWE NA IÑWE	
THEMO YA 4	
U ñwala	TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO THEMENDELWAHO Tshifhinga tsha fhasia: Awara 1 na minethe ya 45 nga vhege Tshifhinga tsha nthesa: Awara 2 nga vhege
MAGUDISWA / KHONTSEPUTI NA ZWIKILI	
Muñwalo Ngudo dza fomaña luraru nga vhege minethe ya 15 U tou fombe kha nyito dzi no engedzedza luvhilo lwa u ñwala vha tshi isa phanda na u ñwala kwaho na u ñwala zwi no vhonala. U katela nyito dzine dza ṭoda vhagudi vha tshi tshentsha u bva kha u ñwala nga nthihi-nthihi u ya kha u ñwala nga mupombo <ul style="list-style-type: none"> • U ñwalulula mañwalo a re kha bodo, bugupfarwa na kha garaña dza mushumo (workcards) , na zwiñwe, nga ngona; a tshi sedzesza kuvhumbale kwa ḥejere na u thalanganya maipfi. • U shumisa muñwalo wa u pomba kana wa nthihi nga nthihi (wa u gandisa) kha zwiñwalwa zwothe zwine zwa tea u rekhodiwa. • U ita maedza hu tshi shumiswa bolopheni u ñwala. • U ñwala zwavhuđi nahone zwi no vhonala a na vhudifhinduleli na luvhilo kha u ñwala ha u pomba. U ñwala na vhagudi, ha tshigwada na ha mugudi e ñthe Ngudo dza kiłasi yothe / ngudo dza zwigwada zwiñuku luvhili kana luraru nga vhege minethe ya 20. U shumisa nyito dza u ñwala na vhagudi, u modela (model) kushumisele kwone kwa ndongazwiga, mupeleño, girama (u shumisa mañganyi). U fha fureme ya u ñwala u thusedza vhagudi u ñwala nyambedzano na athikili ya gurannda. U vha eletschedza kha zwiñepe zwa u maitele a u ñwala. <ul style="list-style-type: none"> • U shumisa zwiñirathedzhi kana ndila dzi no tea u tevhelwa musi muthu a sa athu thoma u ñwala zwithu. U zwi ita musi a tshi kuvhanganya mafhungomatsivhudzi khathihi na u pulanelu u ñwala. U ita mapa wa muhumbulo, fureme ya u pulana na zwiñwe. • U ñwala mañwalo mapfufhi a no do shumiswa fhethu ho fhambanaho, tsumbo, kha u elelwa zwo iteaho kale (recounts), mufhindulano. • U ñwala nga tshenzhemo i no kwama ene muñe i kha zwivhumbeo zwo fhambanaho, tsumbo, kha tshivhumbeo tsha athikili pfufhi i kha gurannda. • U ita mvetomveto, u ñwala, u vhalulula (khwinisa) na u andadza tshiñori tshawe tsha pharagirafu dzi no hovhelela mbili (mitaladzi ya fumi na mivhili). • U shumisa zwivhumbeo zwa mañwalo ane a nea mafhundo, tsumbo, maedza, risipi. • U dubekanya mafhungomatsivhudzi a a nea ḥohlo. • U shumisa luñanga kha pfuhifhadzo (tsumbo ndi nga' ni). • U shumisa ndogazwiga nga ngona, tsumbo, mañedere danzi, zwitopo, tshivhudzisi, khoma (tshiawelo), tshigarukela, zwiñevhe, na zwiñwe. • U shumisa mañganyi kha u vhumba mafhungoterekano. • U shumisa ndivho ya foniki na ya milayo ya mupeleño musi a tshi ñwala maipfi a no kondja. • U vhumba tthisiku tshawe tsha maipfi ene muñe khathihi na ḥalusamaipfi yawe. • U shumisa ḥalusamaipfi kha u wana ndivho ntswa ya maipfi khathihi na u ḥola mupeleño. • U amba nga zwe a ñwala na zwe vhañwevho vha ñwala u itela u tsivhudza kha zwe vhathu vha vhona. • U qikuvhanganyela bugu khathihi na u ita kose-kose ya u kuvhanganya bugu dza kiłasi. 	

U LINGA

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha foma

Muñwalo

- U ñwalulula mañwalo u bva kha bodo, bugupfarwa na kha garaña dza mushumo, na zwiñwe, nga ngona; a tshi sedzes a kuvhumbele kwa ñedere na u thalanganya maipfi.
- U ita maedza hu tshi shumiswa bolopheni u ñwala.

Nyito ya u linga ya foma ya 1:

Muñwalo

- U shumisa u pomba kha rekhodo dzoñthe dzo to ñwaliwaho.
- U ñwala zwavhuñi nahone zwi no vhonala a na vhudifhinduleli na luhilo kha u ñwala ha u pomba.

Tsivhudzo dza nyito dza u linga hu si ha foma

U ñwala

- U shumisa nqila dzi no tea u tevhelwa musi muthu a sa athu thoma u ñwala zwithu. U zwi ita musi a tshi kuvhanganya mafhungomatsivhudzi khathihi na u pulanelu u ñwala.
- U shumisa luñanga kha pfufhifhadzo (tsumbo ndi nga' ni).
- U shumisa mañganyi kha u vhumba mafhungoterekano.
- U amba nga zwe a ñwala, na zwe vhañwevho vha ñwala u itela u tsivhudza kha zwe vhathu vha vhona.

Nyito ya u linga ya foma ya 1:

U ñwala

- U ñwala mañwalo mapfufhi a no ño shumiswa fhethu ho fhambanaho, tsumbo, kha u elelwa zwo iteaho kale (recounts) marifhi, mufhindulano, u ñalutshedza zwithu.
- U ñwala nga tshenzhemo i no kwama ene muñe i kha zwivhumbeo zwo fhambanaho, tsumbo, kha tshivhumbeo tsha athikili pfufhi i kha gurannda.
- U ita mvetomveto, u ñwala, u khwinisa na u anqadza tshiñtori tshawe tsha pharagirafu dzi no hovhelela mbili (mitaladzi ya fumi na mivhili).
- U shumisa zwivhumbeo zwa mañwalo ane a ñea mafhundo, tsumbo, maedza, risipi.
- U dubekanya mafhungomatsivhudzi a a ñea ñhoho.
- U shumisa zwiga zwa u vhala nga ngona, tsumbo, mañedere danzi, zwitopo, zwiga zwa mbudziso, khoma, zwigagarukela.
- U shumisa ndivho ya foniki na ya milayo ya mupeleño musi a tshi ñwala maipfi a no kondà.

ZWIBVELEDZWA NA ZWISHUMISWA ZWO THEMENDELWAHO ZWA NWABA**U THETSHELESA NA U AMBA**

- Zwifanyiso na phositora
- Thusedzi dza vhukuma dzi elanaho na theru, thoho, phaphethe na masiki.
- Phazili
- Zwifanyiso zwa u ita mutevhe.
- Madzadza a u ita ngao matambwa na miñwe mitambo ya orala.
- Zwiidzo (mbila, ngube, nanga na zwiñwe)
- CD kana theiphi ya zwo vhalwaho kana u anetshelwa) zwirendo, raimi na nyimbo, tshitamba CD kana theiphi rekhoda, thelevishini na video theiphi/DVD.
- Bugu dza zwiñori na nganea.

U VHALA NA FONIKI

- Zwifanyiso na phositora dza Tshivenda.
- Tshathi dza foniki dza luvhondoni dza Tshivenda.
- Tshikimu tsha bugu dza u vhala dzo itelwaho gireidi yeneyo.
- Bugu Khulwane.
- Zwibveledzwa o hudzwaho (o itwaho hayani kana o rengwaho, tsumbo, zwirendo, nyimbo, raimi, zwiñori na zwiñwe).
- Bugu dza zwiñori na bugu dzi si dza fikishini na bugu dza zwifanyiso dza laiburari ya kilasi.
- Zwiñori zwo sikwaho musi hu ñwalwa na vhagudi.
- Zwidade, zwirendo na nyimbo.
- Bugu dza zwiñori zwipfufhi zwine zwa takadza dzi re na fhungo jithihi kana mavhili kha siañari.
- Lebulu dza magaraña na thai, zwithu zwi re kilasini, kha disiphulei na a maipfi a divhiwaho nga tshivhumbeo.
- Magaraña a madzina a vhagudi.
- Thanda dza u sumba hu tshi vhaliwa mañwalo o hudzwaho, zwiñori zwa luvhondoni na zwiñanwa.
- Zwifanyiso, phazili dza maipfi na mitambo (games).
- Dzigurannä na magazini

MUÑWALO NA U NWALA

- Tshumiswa dza u ñwala (sa, penisela, khirayoni dza penisela, khirayoni dza mapfura, mabambiri a sa lingani a (A3, A4, A5), ruña, raba, zwibugwana zwa mitalo ya 8.5mm na bugu dza u ñwalela.
- Zwiñirepe zwa maipfi na mathungo.
- Filipitshati na kokipheni ndenya.
- Thalusamaipfi dza vhuñe.
- Thalusamaipfi dzi sa kondi dzo itelwaho gireidi yeneyo.

GUŁOZARI:

Antonimi - ipfi line zwine la amba la fhambana na la liñwe ipfi, tsumbo, mutukana - musidzana, mulapfu - mupfufhi.

ałitheresheni - ndovhololo ya mubvumo muthihi, kanzhisa kha mutala wa tshirendo. Ndovhololo ya pfalandothe ndi asonentsi (ndovhololo ya pfalandothe); ngeno ya themba hu khonsentzi (ndovhololo ya themba).

foniki - vhushaka ha mibvumo na kupeletele. Foniki u shumiswa kha u vhala na u ñwala.

fonimi (phoneme) - mibvumo i re kha maipfi hune u ɿuswa ha mubvumo mithihi ha shumiswa muñwe zwi sia zwe shandukisa zwine ipfi ilo la amba zwone. Tsumbo, kha maipfi **pala**, **tala**, **ɿala**, **dala**, **ɿala**, **maledere** o swifhadzwaho ndi fonimi. U ɿuswa ha maledere o swifhadzwaho zwi sia zwi khou fhambanyisa zwine maipfi ayo a amba zwone.

liñwalo la girafiki (graphic text) - liñwalo line mafhungo a nekedzwa nga u tou vhona (sa kha diagiramu, girafu, n.z.).

maipfi o doweleaho (sight words) - maipfi ane muvhali a a ñivha nga u tou vhona.

muñwalo wa u pomba (cursive writing) - U ñwala hu sa ɿukhuwi hune maledere a ñwalwa tshanda tshi so ngo takulwa.

nñivho ya mibvumo (phonological awareness) - vhukoni ha u ɿalusa mibvumo ya luambo sa yo fhambanaho na ɿhalutshedzo.

thangelapfalandothe (onset) - tshipida tsha silabulu tsho rangelaho pfalandothe ya u thoma (tsumbo **m**-apa).

raimi (rhyme) - maipfi kana mutualadzi kha tshirendo i no fhela nga mibvumo yo no fana hu tshi dzheniswa na pfalandothe (tsumbo, ine, Dzine, viane).

raimi (rime) - tshipida tsha silabulu u bva kha pfalandothe ya u thoma u ya phanda (tsumbo **m-apa**), tshine tsha konou raima.

Thanganyiso (blends, blending) - tshipida tsha foniki hune vhagudi vha guda u ɿanganyisa maledere mavhili kana mararu na u fhira zwa bveledza mubvumo muthihi, sa kha **kh**, hune ha vha ho ɿanganiswa maledere **k** na **h**, **tsh** hune ha vha ɿanganiswa maledere **t**, **s** na **h**. liñwe na liñwe la maledere ayo a vha na mubvumo wao. Hu dovha hafhu ha vha na ɿhanganyiso ine maledere a vha na mubvumo wayo, tsumbo, ɿhanganyiso ine ya bveledzwa nga nñhani ha ɿthuthuwedzo ya nasala silabiki **n** na **m**. Tsumbo, **mmama** - vhuvhili ha maledere o swifhadzwaho a na mubvumo wao; **ntota** - **n** na **t** liñwe na liñwe li na mubvumo wało. Dziñwe tsumbo kha Tshivenda dici wanala kha maipfi o pambiwaho, sa kha **khomphyutha**, Afrika, **phrofesa** na mañwe. Kha **mphy**, hu na maledere maña, fhedzi kha maledere ayo hu na mibvumo miraru. Kuitele hoku ku tea u fhambanywa na mubvumo muthihi une wa bveledzwa nga maledere mavhili kana u fhira, sa kha **tsh**, hune ɿhanganyiso ya vhuraru ha maledere ayo ya vha na mubvumo muthihi. Hu a dovha ha vha na ɿhanganyiso ya pfalandothe dzine dza fana (aa, ee, ii, oo, na uu) na dici sa fani (ae, ai, ea, ei, io, iu, ou, oi, ua, ui, na mañwe).

U linga (assessment) - U wana mafhungo nga ha kushumele kwa mugudiswa nga nñila ya fomała kana i si ya fomała.

U linga ha mutheo (baseline assessment) - U linga ha mathomoni ha u ɿodou ñivha zwine vhagudiswa vha zwi ñivha.

U linga ha u dzulela u itwa (continuous assessment) - U dzulela u linga linga zwine zwa vha tshipiда tsha u funza na u tikedza mveledziso ya vhukoni ha u ኮwala na u vhala ha vhagudi nga u dzulela u nea muvhigo murahu.

u ኮwala na tshigwada (guided writing) - u ኮwala hune ha vha hone nga murahu ha musi mugudisi o thoma a nea pfunzo nga ha zwipiда zwa kuñwalele sa, tshivhumbeo, kushumisele kwa zwiga zwa u vhala, girama kana kuñwalele.

U simuwa ha vhuñwali (emergent literacy/ growing literacy knowledge) - zwi amba uri vhagudi vha vha na ndivho ya maipfi o gandiswaho. Vhagudi vha vhona khandiso vha konou ñivha ndivho yadzo, vha guda nga ha bugu na zwiñori nga u vhalelwa nga vhaaluwa na vhagudi vhahulwane. Vha lingedza u ኮwala madzina avho nga u shumisa mihibulo yavho sa vha konaho u vhala bugu, zwa vha ita uri vha takuwe siani vhuñwali.

u vhala na tshigwada (guided reading) - u vhala ha mudededzi na tshigwada tshine tsha vha tsho vhumbwa zwo sedza vhukoni. Mudededzi u dededza vhagudi vha tshigwada itsa sa murangaphanda.

U vhala na vhagudi (Shared Reading) - nyito ine mudededzi a vhala na vhagudi kiłasini. Mudededzi u vhala na kiłasi yothe. Hu nga shumiswa ḥiñwalo ḥihulwane kana bugu khulu u itela uri mugudi munwe na munwe a kone u vhona zwine zwa khou vhaliwa.

